Isnam Taljić
PROGONJENIK I BOGORODICA

Rukopisni roman Isnama Taljića pod naslovom *Progonjenik i bogorodica* svojom tematikom vezan je za doba turske otomanske uprave u Bosni, ili, da budemo još konkretniji za vrijeme posljednjih godina života Mehmeda Paše Sokolovića. Jednu, po svemu zanimljivu, priču mladi autor Taljić je obukao u romaneskno ruho koristeći već dobro oprobanu pripovjedačku tehniku kronološkog pripovijedanja (pripovijedanja *ab ovo)* koje se u ovom romanu češće naruši zbog prijeko potrebne (objašnjavajuće) pripovijedne digresije koja ima dvojaku vrijednost. Prije svega ona usporava ritam pričanja i daje mogućnost da se mnoge stvari na vrijeme postave na svoje mjesto kako bi mozaik mogao biti zatvoren, zaokružen u cjelinu; druga je vrijednost stvaranje mogućnosti da se uz glavnu priču ispriča još poneka, sporedna koja upotpunjuje sliku.

Željko Ivanković

Knjiga Isnama Taljića zanimljiv je projekt proze koja je »na sredini« između romana i zbirke pripovjedaka međusobno povezanih zajedničkim likom i ambijentom zbivanja, tako da je svako poglavlje romana konstruirano kao dovršena cjelina, samostalna pripovijest, a istovremeno i kao jedinica razvijenijeg, romanesknog, sižea. Kompoziciono uokvirenje rijekom i skelom nije »zatvorilo« siže niti je bitnije doprinijelo kompozicionom jedinstvu knjige koja ostaje, kako je rečeno na početku, na pola puta između zbirke pripovijesti i romana.

Dževad Karahasan

ko Ivanković,
ekulić

ISNAM
TALJIĆ

PROGONJENIK I BOGORODICA

Veselin Masleša

SKELAR

Sin skelara Behaije, iz Skelana, bio je mrzovoljan. Opet će morati na rijeku:

»Pa da bar nebo nije olovno. Pa da su bar magle manje. Pa da bar... Ovako, kiše su svu noć lijevale i voda sad tutnji od svojih strana, a još će opet i iz neba zapljusnuti. Kao da je pridošao vodeni smak svijeta.«

Za ovakvih jeseni Drina samu sebe ispravlja. Vode provale kud im je najbliže, ne mareći za prepreke, i, gdje je god moguće, izbjegavaju krivine ranijeg korita, pa prečacima nastavljaju ili pomahnitalo uništavaju ravnice.

Skelarima je ponajtegobnije. Nijedan od čamdžija ne promalja nosa na ovu molavu. Ni splavari nisu u poslu, jer nikome ne pada na pamet da bude na sječi. A, svima će, nekako, čeljad preživjeti. Samo skelarima mira nema. Oni su vodena spona carskih drumova između dva ejaleta, bosanskog i srbijanskog, i uvijek ima neko kome je cilj na drugoj obali.

Zato je Hakijin sipljivi otac Behaija jednako zapeo, pa od rane zore škripi istrošenim glasom:

— Hajde, Hakane, živ i zdrav bio, hajde se pridigni, pa na Drinu. Valja ovoj dječurliji hljebom usta začepiti. Hajde, moj sinak...

»Izem ti život skelarski, zdravlje skelarsko, djecu skelarsku i hljeb skelarski«, odšućivao je svoj gnjev Hakija, ali mu druge nije bilo; valjalo mu je na Drinu.

»Ako nesreća ima i sreće, ako je nesreća kao štap ili kao život — pa ima dva kraja, onda danas neće biti mušterije. I najveća budala je dovoljno pametna da ne promalja nosa ispod strehe, a kamoli da joj još na um padne toliko teška misao da baš danas kani preko Drine«, tješio je sebe Hakija, zvan i Hakan i Hako, sin

sipljivog skelara Behaije, unuk bivšeg skelara Nurije, praunuk još bivšijeg Hilmije, a i sam skelar, eto.

Nad Vratolomcem su blještale munje i drmali gromovi na bosanskoj strani.

— To se ale jebu s nebesima — zavrišta Hakan, ali za sebe, jer ga od siline naleta pljuska niko ne bi čuo, i da ima koga.

Čizme su mu propadale u glib, pa krenu zaobilazno, kuda je znao da je malko čvršće.

Skela je stajala gdje je i ostavio juče, samo što više nije bila uz obalu, jer se obala izmakla i voda zaplavila čitavu njivicu, prijeteći da se i kući primakne.

— Pu, jebem ti vodu Drinu! — reče Hakija, pa obrisa usta, od lakta do šake i opet do lakta, kao da je nešto pomasno ili šećerli pojeo. I bi mu lakše.

Zakratko.

Pred očima mu se zamračiše četiri prilike: dva magarca, podobro natovarena, i dva čovjeka, jedan umotan u gunj, pa je izgledao još krupniji naspram svoga tankovijastog saputnika.

— Kauri! Ko bi drugi... — zagunjđa skelara starog sin.

Bilo je dockan da se vrati. Onaj krupniji priđe i nakloni se:

— Zdravo osvanuo, Hakija! — glas je bio podilazeći.

— Zajebi! — odbrusi Hakija.

— Sabahajrosum, aga! — glas se i dalje umiljavao.

— Džabe ti je, ne prevozim magarce.

Valjda su se znali, dobro znali, valjda je čovjek u gunju bio njegov znanac, česta mušterija, šta li, pa je poznavao skelarovu prijekost, te odmah bi pripravan za nagodbu:

— Dobro, biće po tvojoj. Tovare ćemo rastovariti i ostaviti.

— Onda je u redu, a ja ću kući — mrgodio se Hakija.

— Rekoh, lako ćemo se nagoditi. Oba magarca ćemo odtovariti. Neka ih iza tvoje kuće, da mene sačekaju; ja ću ubrzo nazad.

— Ne prevozim magarce. I dosta! — prosikta Hakija. — Magarci ste, i ništa drukčiji, kad po ovom nevaktu još i mene magarčite.

Sagovornik je bio uporan:

— Ha — ha! E, to si dobro rekao. Ha — ha! Nego, ovaj navalio. Hoće u Bosnu.

Hakan ga nije slušao, jer se zagledao u drugog došljaka.

Smrknuto mu se unese u lice, ali ga zateče smiren pogled. Te se oči polagano zatvoriše i opet im se kapci raskriliše. Hakija osjeti da je to kao pozdrav i svoj pogled zadrža u neznančevim očima. Putnik je gledao prodorno, ali odsutno, pa kad je shvatio da ga skelar uporno gleda, neznanac se čudno osmjehnu. Jednom, dvaput. Nije to učinio ustima, samo očima. Kao da je iz tih očiju bljeskala neka iskrica koja je naznačavala radovanje njegovog sitnog i dugim putem iznurenog tijela.

Zatečen takvom ljudskom tanahnošću u ovom surovom danu, Hakan se okrenu onom krupnijem:

— Mikajlo, koji ti je ovaj?

— Čudotvorac, aga Hakija! — obradova se čovjek u gunju. — On je čudotvorac!

— Čudotvorac? — razrogači Hakan oči.

— Jeste, aga Hakija, jeste! Čudotvorac!

— Podjebavaš, biva! Mene si našao da podjebavaš! obrecnu se Hakan na Mikajla.

— Daleko od toga. Važan je čovjek. Važan! Nisam ni ja vjerovao, ali ima ćageta iz Carigrada!

— Iz Carigrada, veliš! — podsmjehivao se Hakan. — Čuj ti, kaurina: iz Carigrada ćageta!

— Jeste, šalju ga iz Carigrada, a ne vidi se da je bogataš, a nije ni kakav koji se oko vlasti bavi, čudan svat. Po njemu se ne bi reklo da je važan, a važan je. Pročitao meni pop šabački njegova ćageta. Piše da je važan čovjek, čudotvorni majstor živopisac. On može s bojama sve. Sve!

— Kod mene ti, Mikajlo, ne važe carigradska ćageta. Kao što boli briga sultane i vezire za mnom, tako i mene za njima. Ali, prevešću vâs.

— To ti neću zaboraviti! — prsio se Mikajlo.

— Nemam ja ništa od tog tvoga. Da nisi dobre pare izvukao, ne bi ni krenuo s ovime po božijoj molavi. Pametan si ti da bi se lomatao po ovakvom nevremenu, dobro pametan. Nego, ja zbog tog čovjeka. Vidim da je nekakav; kako da ti kažem, kad ni sebi ne umijem da objasnim, ali je, eto, nekakav. Drukčiji. Razumiješ li? A još je i izdaleka, reklo bi se...

Za Hakanom do skele dogatlja i čudnovat putnik. Mikajlo je već odtovario magarce i privezao ih za rogove pod strehom skelarove kuće, a potom drvene kutije, sve jednu po jednu, šest ili sedam ih je bilo, dovuklja do skele; osjećalo se da su kutije teške.

Mikajlo zasjede na jednu od kutija, pa rukom ponudi i saputnika, ali on, pokretom ruke, odbi. Ostade stojeći kraj skelara.

Pljusak je i dalje probijao nepodignutu maglu, urlikanje vjetra se nadglasavalo s hukom Drine, ali se skela nekako primače sredini rijeke. Bilo je jasno da nema nikakvog smisla dalje navoditi skelu protiv pobješnjele Drine i mahnitog neba.

— Džabe je, pući će sajla! — reče Hakija i prihvati se motke. — Pući će...

Sajla puče.

Mikajlo zapomaga.

— Ne sluti mi zle slutnje! — prodera se Hakija.

— Zlo je, Hakane, zlo! — ridao je iz sveg glasa Mikajlo.

— Nije zlo. Spuštao sam splav i po gorem, izvući ću nas i iz ovog na skeli! — nadvriskivao je Hakan Mikajla, Drinu i kišu.

Tako je od njihove skele ostao samo splav.

Skela im je postala splav.

Hakija je motkom upirao čas u jednu, pa u drugu stranu, oblijetajući po brvnima, dok skelu ne prepusti vodi, da ih voda nosi.

Hakija je dobro znao Drinu: pomalo će zasijecati talase ulijevo, da skelu koliko-toliko zauzda; i Drinu ispod nje.

Međutim, Drina je bila hirovitija nego što je skelara iskustvo naučilo.

I, počeli su se nadmudrivati, skelar i njegova rijeka. Borili su se do uništenja. Drina se poigravala s otkačenom skelom, zakretala je, okretala, pa svojim tokom nosila. Skelar joj se nije dao. Opirao se. Pronalazio je u sebi snagu kad se činilo da je malaksao i iznalazio načine o kojima mu nijedan skelar nije pripovijedao, jer ni iz najstarijih predanja nije čuo o sličnoj nevolji.

Utom su se primakli Janji.

Skelar je znao da mora pobijediti prije same Janje, ili će Drina pobijediti.

Pred Janjom ima kružna krivina, a u samoj Janji — Drina se lomi na lakat. Na tom toku Drina se nikad nije ispravila i Hakija je sigurao da nije ni sada, nego da je tu i sada sva u svom koritu. Ako dotle dođu, računao je, raznijeće ih.

Na prvom zavijutku, namislio je skelar, voda se razlila i imaće vremena — koliko da se povuče dobar dim iz lule — da skelu izmakne sasvim ulijevo i da završi na nekoj oranici. Ako ne uspije, gotovo je. Tu je Drina razbila mnoge splavare i splavove i kad je znatno manje plahovita, pogotovo će to učiniti s otkinutom skelom i njenim nesrećnicima.

Janja se nazirala kroz maglu i kišu.

Mikajlo je već bio izgubio glas od silovite pomagljavije, dok je njegov zagonetni saputnik i dalje stajao, povijao se, teturao, ali stajao.

Najednom Hakija zavika:

— Sada, sada! Stoj, Drino vodo, stoj!

Kao da kroti neukrotivog vranca, kao pehlivan na žici jednom na vašaru u Zvoniku, kao . . .

Ne, bio je kao on: Hakija.

Trčkarao je s kraja na kraj skele, zabadao motkom, i odupirao se cijelim tijelom.

— Stoj, Drino vodo, stoj!

Uzjahao je neuzjahivanog vranca, pehlivan je prešao po žici razapetoj nad ambisom, Drina je posustala, pa zastala!

Hakan je već brisao čelo, uvjeren da je pobijedio rijeku, kad se po njemu i po motki u njegovim rukama, poput vuka na vuka u vučijoj borbi, baci krhki Mikajlov saputnik. Hakija u trenu shvati, pa se i sam svom snagom navali na motku.

Taj neki iznenadni vir, koji je Drina preko noći sebi darovala, ostade im po strani. Potom, još jedan dugi zaveslaj motkom, pa još jedan takav i skela zastade u plićaku.

Hakija odhuknu i šakom razatre čelo, mokro od kiše i znoja. Isto učini i neznanac. Pa, kao po dogovoru pružiše desnice za čestitanje jedan drugome.

Šutljivi stranac preduhitri skelara:

— Ja sam zadivljen! — reče, a na oči samo što mu ne navriješe suze od uznosite iskrenosti.

Hakan, u čudu, osjeti da ga je Drina zauvijek zbližila s tim čovjekom, Mikajlovim čudotvorcem, kome ni imena ne zna.

— Ja sam Hakija, skelar, Hakan, svejedno. Skelarov sin. I očev otac je na Drini život ostavio. I njegovog oca otac živio je od Drine.

— Moje ime je Longin. Majstor Longin. Ljudi se dive onome što ja činim, a ja sam zadivljen tvojom umješnošću. Ovo tvoje, maločas na Drini, to je život, a to je divljenje.

— Izdaleka si? — prekide ga Hakan.

Longin je opet šutio; kao i na skeli, kao i prije skele, ali: čuo je pitanje skelara Hakije i podugo se promišljao da odgovori...

— Idem iz daljine — reče i otpuhnu, kao Hakan kad se skela smirila.

— Znam. Vidim. Nego, pitam, onako, da vidim jesi li voljan da me saslušaš. Nešto bih te, kao, priupitao.

— Reci Hakane.

Longinove oči kao da su postale uši, ali je Hakanova besjeda bila isuviše kratka:

— Je li čovjek od blata postao? Ja mislim — jeste!

Longin je sasvim dobro čuo skelara, ali je poprimio izgled kakav je imao i na skeli, i prije skele, kad se Hakija sreo s njegovim očima na obali.

Mikajlo je već bio upoznao takvu narav svog čudnog saputnika i nije nalazio za potrebno da o tome razmišlja. Hakan se već bio pokajao što je i pitao, ali još nije bio načisto u svojim razmišljanjima kakav je čovjek taj Longin, premda je u svim situacijama donosio brze, svoje, zaključke.

Longin je odgovarao u sebi, samom sebi, na Hakanovo pitanje:

»Bože, skelar Hakan, kome je voda život i kome voda daje da živi i oduzima mu življenje, taj Hakan, koji sav protiče i otiče s ovom vodom Drinom, postavlja meni, neznancu, svoje vječito pitanje: je li čovjek od blata. Vodeni čovjek o čovjeku od blata. Blato i voda. Skelar uvijek misli o obalama. I kad ne spava, i kad spava, svega ga ispunjavaju obale, a na obalama ondje gdje prestaje voda i gdje nestaje jedini pravi život skelara Hakana, tu skelara čeka mulj, glib, kaljuža, mokrina zemlje, a sve je to, ipak, samo blato. I, sad on mene, neznanca Longina, pita 'je li' i sam odgovara 'jeste'.«

— Znaš, Hakane, time se drugi bave, drugi svoje tvrde ili proturaju, ja ne tvrdim, samo mislim da nije. Možda je od vode.

— Šta nije? — raširi oči Mikajlo i njima prostrijeli Longina.

— Ja kažem Hakanu svoje mišljenje: čovjek nije od blata — smireno odgovori Longin.

— Kako nije? — zabezeknu se Hakan.

— Crkva kaže: od blata je čovjek! — protivio se Mikajlo.

— E, nije od blata; samo neka nije po kaurskom! — zainati Hakija.

— I Kur'an kaže da je od blata! — likovao je Mikajlo.

— Ma, šta mi reče! Ti? Mora da si čitao. Gdje ćeš ti čitati?! Sam kažeš, malo prije si rekao, da ne znaš čitati. Tako, kao i ti, kazuje i hodža Junuz, ali je i on, kao i ti, nepismen... I, znaš šta, Mikajlo?

— Šta, Hakane?

— Ne seri! Eto, šta. I ne misli da ti tako kažem zbog toga što se ti mene pribojavaš. Jer, ja sam tebe,

evo, prebacio preko Drine, ali će ti trebati i da te vratim, a i opet ćeš, kad-tad, doći da me moljakaš, kao i jutros; ne velim ti zbog toga nego ti velim zbog nečeg drugog...

— Zbog čega? — povlačio se Mikajlo.

— Znaš li ti skelara Behaiju?

— Kako ne bih znao; tvoj otac! — živnuo je Mikajlo.

— E, taj Behaija, što ga i ti znaš, taj je preko Drine prevukao više naroda nego što sam ja ukupno očima vidio. Naslušao se, na skeli, svakakvih priča i od svakoga. Trpio je i takve kao ti, durao i njihova trabunjanja, jer se navikao da trpi. A, ja nisam kao on. Ja tebe, Mikajlo, ništa nisam pitao, a ti se nepitan oglašavaš i mene podučavaš; da mi je trebala tvoja poduka — pitao bih te. Zato ti, Mikajlo, kažem to što sam ti rekao. Pa, ako smo se razumjeli, a trebalo bi da jesmo, i kad sam već počeo da govorim, da i doreknem; više zbog ovog tvog saputnika nego zbog tebe.

Hakan se okrenu prema Longinu:

— Taj moj otac, skelar Behaija, puštao je ljudima da govore, da pametuju, da ga podučavaju, a on je većinu riječi odmah odbacivao i pamtio samo mudre riječi. Ali, jednom je jednoga i upitao, i to putnika za kojeg mu se učinilo da ga treba pitati. Baš kao što sam ja osjetio da trebam tebe pitati, strančе, jer mi nisi stranac, jer si zadobio moje povjerenje na Drini, a i prije prelaska rijeke osjetio sam da tebe mogu pitati. Moj otac je tog svog putnika pitao isto što sam i ja tebe. I, taj — a zvao se Resul-efendija i imao je najviše škole izučene u Kahiru — odgovorio je ovakvim riječima: »Skelare Behaija, Kur'an je mudra knjiga i Kur'an tvojem pitanju ne nalazi odgovor na jednome mjestu, nego nagovještava odgovor u četiri suretska ajeta: da je čovjek stvoren od zgrušane krvi, ali da je stvoren i od kapi sjemena, ali i od suhog blata da je stvoren, ali Kur'an kaže i ovako: Mi čovjeka od sjemena stvaramo da bismo ga na kušnju stavili i činimo da vidi i čuje. Skelare Behaija, sve to Kur'an kaže, a ja sam od onih koji izučavaju nauke da bi bili tumači

Kur'ana, pa bih sada tebi, i da nisam upitan, trebao tumačiti. Ali, skelare Behaija, ti si razborit čovjek, pa sam tumači«.

Hakan otpuhnu:

— Baš je tako rekao Resul-efendija. Pa, kad ja takve riječi, koje sam hiljadu puta ponovio, u sebi razlažem — uvijek odabirem blato, ali znam da je ono o čovjekovoj kušnji najbitnije.

Hakan pljunu u šake, pa rastra pljuvačku i poče skidati kutije sa skele:

— Ali, opet — produži Hakija, obraćajući se Mikajlu — moje je da pitam. Kao i moj otac Behaija nekada, ja sam sada sreo čovjeka koga je trebalo da pitam. A taj tvoj saputnik Longin, mora da je i pismen i učevan. Ali, opet, da nije čovjek od blata, prvi put da čujem! Tražio sam odgovor i dobio ga, a ja se jednako čudim: čovjek, a od vode. Hej!!! Čovjek od vode...

Potom poskidaše sve kutije na blatnjavu obalu, pa ih premjestiše na suho, u šupu uz Jahića-han.

Mikajlo isplati Hakana premda se Hakan nećkao, a Longin tvrdio da nema para kojima se može platiti Hakanova želja da im pomogne i umješnost kojom ih je preveo preko Drine.

— Sve se plaća. I dosad se plaćalo. I odsad će. Ja sam zadužen da plaćam, a ti, kaluđere, brini svoju brigu! — odlučno reče Mikajlo.

Ispred Jahića-hana skelar Hakija i majstor Longin najprisnije se rastadoše: stisnutim desnicama, s drugom rukom na ramenu i ljubljenjem u obraze.

Obojica su osjećali da se drukčije i ne bi mogli rastati, jer ih je zauvijek sastavila otkačena skela na mahnitoj Drini, šuteći u sebi istinu veću od one koja ih je rastavljala monahovom mantijom i skelarovom vezanošću za Kur'an, shvatajući da je jedina stvarna granica među ljudima ona koja treba razdvajati čovjeka od nečovjeka...

IGUMAN

Kad zidari posvršavaše svoje, a manastirska ćelija i prostorije stekoše stanare, na glavnom objektu, zbog koga je sve to i građeno, na samoj manastirskoj crkvi, dveri se ne otvoriše.

Seljaci su izdaleka dolazili da vide čudo neviđeno i nijemo se iščuđivali. Pravi razlog, ili bar njima dovoljno razumljiv razlog, nisu saznavali, pa krenu priča da nisu čista posla i da je svoje prste u božiju kuću umiješao nečastivi, sam đavo, lično.

Većina manastirskog osoblja ponašala se istovjetno seljacima, čuđenjem. Smjerniji i stariji prihvatali su sve kao nekakvu logičnost ustrojstva tipika, ali nisu dokučivali opravdane uzroke.

Neki od mlađarije počeše se sašaptavati, a monah Spasije, plahovit i prijek na jeziku, usudi se, čak, da istupi pred manastirskog starješinu:

— Blagopoštovani oče Gerasime, je li istina da je sve ovo, ovo čekanje, sporad nekog ikonopisca?

— Jeste, Spasije, jeste — odsutno je odgovarao iguman. — Jeste, tako je, Spasije, tako je, jeste...

— Blagopoštovani oče Gerasime, nije li za ovaj hram Božiji dato previše: i u zlatu, i u znoju, i u iznalaženju najvičnijih neimara, i u strahovanjima, i u povjerenju, i u iščekivanju?

— Jeste, Spasije, jeste, tako je, Spasije, tako, jeste — iskašljavao se glas starog starješine.

— Blagopoštovani oče Gerasime, nije li sve ovo što je dosad urađeno dovoljno da otpočne služba Božija.

Iguman je odšutio odgovor, moren nekim svojim mislima, zaboravljajući da ima sagovornika.

— Pa, šta se, onda, čeka! — planuo je Spasije.

— Nije tako, Spasije, nije; nije tako, Spasije, nije...

— Zar zbog nekakvog ikonopisca da hram Božiji zvrlji prazan!

Starac je, opet, šutio, pa se Spasije raspali:

— Ima i drugih ikonopisaca, na koje ne treba čekati. Mogu se i sad naći. Brzo bi dovršili ikonostas!

Ali, stari iguman Gerasim ničim ne stavi do znanja svom monahu da je zainteresovan za njegove savjete, što je samo potpaljivalo srdžbu u Spasiju:

— Bogohulnici su umiješali svoju pogan! Bogohulnici! — drskao je Spasije.

— Ne zboriš kako valja, Spasije, ne zboriš... — odvrati smireni iguman, ali mu monah zaskoči u riječi:

— Kako to! To što se ovdje radi, to je nečuveno, to je bogohulništvo! — Spasije je govorio već starješinski zapovjedno.

— Ne treba više da zboriš, Spasije, ne treba... — rekao je stari iguman, ali tako da je monah Spasije u trenu shvatio svoju podređenost. Oštrina pogleda, koja je najednom zasvjetlucala u ugaslim očima oca Gerasima, doznačavala je monahu da je u njegovom razgovoru dara prevršila mjeru s obzirom na položaj koji ima u manastiru.

Ne obraćajući više nikakvu pažnju na Spasija, niti smatrajući važnim da li je Spasije još u prostoriji ili nije, prestarjeli iguman je počeo svoj uobičajeni razgovor sa zidovima, glasom hladnim i dalekim:

— Bio manastir star ili bio manastir nov, kao ovaj, njegovi su prostori studeni i tamni. Kao da se u njih namah zatoče vijekovi. Moje kosti i moje oči najbolje znaju šta je studen i šta je tama, premda su naviknuti na oboje i bez toga ne bi mogli. Pa, kad god započela služba Božija u samoj manastirskoj crkvi, ovaj je manastir studen i taman. To mu je konačnost. Sve drugo je prolaznost i ne seže u vječnost... I, zar ikako može biti važno što manastirska vrata nisu otvorena prije pola godine ili što će se otvoriti narednog mjeseca ili za godinu dana, za pedeset godina, sve je isto. Tako ja računam... A, i sam uzvišeni patrijarh

pećki Makarije Sokolović, još dok je zagovarana gradnja manastira, poručio je meni tako: »Gerasime, tek kad majstor Longin dođe i kad iziđe iz manastira, a to će potrajati, tek onda treba otvoriti za službu Božiju dveri hrama na lomničkoj igumaniji...«. Ja znam dosta igumana koji su živjeli ili još žive, a da im nikakav episkop nikad nije nikakve poruke uputio, da i ne pominjem patrijarhskih zapovijesti... Eto, poručili su mi da je patrijarh Makarije svojim nasljednicima ostavio amanet, kao i meni što je dojavio, pa je tako prenijeto i mom imenjaku i sadašnjem patrijarhu pećkom Gerasimu: »Neka posvećenje lomničke crkve ne prođe, a da u njoj prethodno ne proboravi majstor Longin!«... I, šta ih je još, igumana, koje ja ne znam, a da im više starješine ništa slično nisu poručivale... A, i zna se, brate rođeni, šta je i ko je ko u kući Božijoj... I, sad nekakav Spasije, monah, koji ispunjava svoju šuplju glavu nabjeđivanjima da će od njega postati sam patrijarh, Bože mi oprosti, diže bunu što se dveri crkvene ne raskriljuju... Ja sam sjedio u tami i u studeni sedam raznijeh manastira, čije su crkve imale samo po jednu ikonu ili su imale ikonopisan sav ikonostas, čiji su zidovi bili potpuno živopisani ili nisu nikako živopisani, pa me evo, i dalje sjedim... Da sam čuo da manastir mora čekati na ikonopisca: nisam čuo, ali da se sami patrijarsi direktno obraćaju nekom igumanu: i to sam doživio, na sebi... Da nije važno, ne bi se sam patrijarh miješao i takve amanete ostavljao drugom patrijarhu...

Spasije je bio šmugnuo kroz otvorena vrata igumanove samice, u kojoj je prestarjeli starac Gerasim nastavljao svoj beskonačni razgovor sa zidovima i s tamom, ne hajući što studen i tama ostaju jednako nijemi.

Napolju je blještalo. Istom što je onemoćalom suncu uspjelo da nakratko nadjača višenedjeljno neprekidno kišenje. Šuma je opet zaplamtjela prelivima boja prekinutim još s rane jeseni sumornošću kiša. Izgledalo je da je tegobna jesen prevladana i da će lijepi kasnojesenski dani uskratiti zimi mnogo snježnih dana.

Istog dana, negdje pred sam smiraj, puče glas i razliježe se:

— Ide!

Čekalo se na ikonopisca, a taj što se pojavio ukaza se kao krstar Gavrilo, koji je, prolazeći za Papraću, nabasao na manastir u Lovnici i ponudio svoje usluge u rezbarenju krsta na dverima crkvenog ikonostasa.

Gavrilo je, preneražen, po stoti put morao tumačiti da on samo zna krstarski posao i da nije nikakav ikonopisac, jer nije vičan živopisanju.

Razgnjevljeni kaluđeri uvedoše Gavrila u crkvu i srdito mu pokazaše već uređene dveri, s izrezbarenim krstom, na ikonostasu.

Gavrilo se, ne shvatajući njihov bijes, još više začudio kad je ugledao ikonostas bez ijedne ikone i svoje čuđenje naglas izrazio, ne sluteći kakvu je tek time razbješnjenost izazvao.

— On s nama i dalje tjera sprdnju!

— Pokvarenjak!

— Đavo! Nije čovjek, nego đavo!

Razgoropađeni kaluđeri zamalo ne načiniše od krstara Gavrila raspeće na praznom ikonostasu. U tom naumu spriječi ih iguman Gerasim, jer je pribrani starac odmah razabrao da je grešni Gavrilo samo puki krstar i da ne zbija šalu s manastirskom bratijom, skrivajući pred njima da je ikonopisac.

Pošto ga iguman spasi mučeničke sudbine i ostavi ga u njemu stvarnijem životu, krstar Gavrilo potrča uz brdo, pa, kad se ispe na sami vrh Bišine i kad se uvjeri da ga niko ne goni, zaleleka:

— Bože me spasi svih popova i za vijeke vjekova daleko im bila kuća od moje!

Zaplašen svojim glasom, da to njegovo zapomaganje ne bi slučajno moglo dozvati bijes lovničkih kaluđera, Gavrilo hitro nastavi pješačenje, uz put razmišljajući:

»Kakvi li su to postali manastiri kad im se u crkvama ne vrši služba božija; kakve li se to crkve grade kad na ikonostasu nema nijedne ikone; kakvi

li su to nastali dani kad kaluđeri od običnog čovjeka hoće da naprave sveca, i to da baš mene razapnu; kakva li je to luda kuća kad se ne razlikuje krstar od ikonopisca ...«

Krstar Gavrilo je sebi postavljao pitanje za pitanjem, ne nalazeći, sav prestravljen, nikakvog odgovora, pa naposljetku zaključi:

»Bože me zaštiti, ali ja više u crkvu ne zalazim niti manastirima prilazim. Umjesto drvodjelja, postaću kamenorezac. Umjesto od drveta, činiću krstove od kamena. Kameni krstovi se pobadaju po grobljima, a groblja nisu u crkvama i nisu u manastirima, niti je kamenoreščev posao da postavlja svoje krstove, kao što je krstarov da postavlja svoje ...«

GROZNICA

Prevalivši s Longinom Drinu na Hakanovoj skeli, Mikajlo u Jahića-hanu, kod Janje, zateče sinđela Simeona, mucavog starčića iz lovničkog manastira.

Mikajlo je poznavao Simeona, ali se nikad ranije nije s njime posebno izrazgovarao. Starac je govorio s velikim naprezanjem i teško ga se išta moglo razumjeti, pa je, svjestan svoje mane, odabrao šutnju kao način življenja. Mikajlo je znao i da sinđel Simeon mnogo zna, da je najobavješteniji u lovničkom manastiru o zbivanju izvan manastira, jer je Simeon vršljao svukud unaokolo, zalazeći po hanovima i krčmama, nalazeći se svuda gdje se ljudi okupljaju, i, sam nemajući takve nadarenosti, pomno slušao šta drugi pričaju, pri čemu nikome nije smetao, jer su ga ljudi znali kao čovjeka od velikog povjerenja koji u sebi zadržava sve što čuje i nikome ništa ne prokazuje.

Mikajlo se u Jahića-hanu obradovao susretu sa sinđelom Simeonom. Stvorio mu se kao naručen, jer neće morati da iznalazi drugi način kako da u lovnički manastir dojavi o Longinovom skorom dolasku.

Mikajlo naloži mucavom Simeonu da prenese igumanu Gerasimu da je Longin, evo, s njim srećno došao u Bosnu, a da će za koji dan njih dvojica biti u Lovnici, samo će malo kasniti, jer im se skela otkačila, pa su prešli Drinu previše nizvodno, ali da im i nije žurba jer pećki monah nešto poboljeva.

— Reci im, Simeone, da još malo popričekaju, kad se dosad moralo čekati. Longin je slabog zdravlja, put i kiše su ga još više iscrpili, pa ću sačekati promjenu vremena da nastavimo do Lovnice.

Sinđel Simeon je prenio glas o dolasku ikonopisca, ali su u Lovnici uzalud čekali.

Vrijeme se, eto, i proljepotalo, a Longina ne bi.

Utom stiže nova poruka od Mikajla da su on i Longin došli do u Cikote, ali su tu zastali, jer je pećkog monaha spopala groznica. Javljao je da će on, Mikajlo, učiniti sve da monah iz Peći preboluje; Longina je smjestio u kuću seoskog popa Stratimira, pa će se pop moliti za ozdravljenje, a on, Mikajlo, pronaći će vidare i dovešće, ako ne bude drugog lijeka, i samu Maru iz Rogosije, jer ona liječi i teže boljke.

Iz lovničkog manastira dojaviše popu Stratimiru da dobro pripazi monaha, jer je taj monah otposlat u Lovnicu po želji samog patrijarha Makarija, a da će manastir namiriti sav trošak koji se načini monahovim boravkom. Još poručiše da je iguman Gerasim na samrti...

Longin je gorio od vatre, a sav se tresao od studeni. Na čelo su mu privijali rakijske obloge, ali su se one sušile kao na žaru. Tako i čarape natopljene sirćetom.

Usne su mu pucale od suhoće, a zubi cvokotali od hladnoće i, koliko su god po njemu stavljali pokrivača, jednako se tresao i tražio vode.

Mikajlo od seljaka doznade da je cikotski crkvenjak Rastislav vidovnjak, da zna predskazati sudbinu i dati dobar savjet, pa i lijek preporučiti.

Sav u bijesu, Mikajlo žestoko opsova; reče da jebe i njih seljake, i crkvenjaka i crkvu cikotsku, kad nemaju pametnijeg posla nego da vjeruju u predskazanja i bajanja.

Ali, Longin je i dalje gorio i tresao se, pa Mikajlo posegnu i za Rastislavom. U stvari, srdžbu prvo htjede iskazati na popu Stratimiru:

— A, ti se, biva, pope, zajebavaš i sa mnom i s patrijaršijskim čovjekom; je li, pope Stratimire?!

— Sa mnom se tako ne zbori! — usprotivi se pop.

— Nemoj to meni reći, samo meni nemoj. Podučaji svoje nerazborite parohijane. O važnom životu se radi, a ti meni čitaš litaniju o lijepom govorenju.

— Mikajlo... — pokuša pop Stratimir da mu protivrječi, ali ga Mikajlo prekide:

— Nemoj ti meni »Mikajlo«! Čuo si, javljeno ti je iz Lovnice, ko ga šalje, ko je i šta je ovaj monah što se u tvojoj kući, evo, s životom rastavlja. Pripazi se, pope! Ne igraj se sa životom, pope! Znaš li ti kome je on povjeren do Lovnice? Znaš, znaš, sve ti znaš! Meni, meni je povjeren! Meni, a ti mene našao da podučavaš!

— Na šta ciljaš, Mikajlo?

— Crkvenjak! Zašto šutiš o njemu?!

— Bar ti pusti tog Rastislava — nijekao je pop Stratimir.

— Ne vjeruješ mu? — unosio se Mikajlo u lice svom protivniku.

— Ne vjerujem! — reče odučno pop.

— Vjeruješ mu, jer ga držiš. Ali, nije važno nevjerovanje; važan je svako ko može pomoći.

— Rastislav je u Papraći, u manastiru, kod igumana Akakija; cijepa drva.

— Poruči po njeg!

Pop se ne bi posramio da mu je obijesni Mikajlo udario šamarčinu pred svim parohijanima, koliko ga je pogodilo to što mu je, nasamo, tražio da dozove Rastislava, jer je pop Stratimir imao mnoge neraščišćene račune s Rastislavom, ali se, ipak, odluči da pošalje po njega.

Rastislav brzo dođe, još istog dana.

Ali, kad saznade da se radi o bolesti i kad vidje iznurenog Longina, pogotovo kad mu rekoše ko je taj što leži, a još mu i Mikajlo pripriјeti samim patrijarhom, Rastislav se ukurvi; poče odricati svaku svoju sposobnost, a pogotovo mogućnost da išta zna o liječenju:

— Ja znam vući konopce na zvonima. Znam šumu sjeći. Znam drva nacijepati. Znam orati. Znam i . . .

— Ne balegaj dalje i tornjaj mi se s očiju! — zareža Mikajlo na Rastislava, što Rastislav jedva dočeka i reče popu Stratimiru da se mora vratiti da pripomogne u manastiru u Papraći.

— Zima samo što nije, a oni bez drva.

— Izmigolji se ti, Rastislave! — pribode ga pop.

— Šta ja, tu, imam raspravljati s ludim Mikajlom o ludom ikonopiscu, — isprsi se Rastislav, ali zašuti čim ugleda Mikajla, koji je izlazio iz kuće.

— Odlazi, Rastislave. Biće jedna golema nevolja manje — otpravi pop Stratimir svog crkvenjaka, mada je odmah požalio što ga još ne prepusti Mikajlu. Rastislav ode, ali ode i Mikajlo, samo na drugu stranu, u Rogosiju.

Mikajlu nije bilo druge nego da krene u Rogosiju, po Maru. Pri polasku zaprijeti popu porukom iz Lovnice o Longinovoj važnosti i da ga mora održati u životu, bar dva-tri dana, dok se on ne vrati s Marom.

Međutim, istog jutra i pop Stratimir morade napustiti Cikote. Dojavili mu iz Lovnice da se iguman Gerasim riješio svih ovozemaljskih briga i dužnosti, da će pokop biti već sutradan, te da odmah dođe u Lovnicu, a da Mikajlo i Rastislav brinu o Longinu.

Našavši se između dvije vatre i nemajući izbora između mrtvog igumana i još živog monaha, pop Stratimir postupi po starješinstvu, jer je viši mrtav iguman od poluživog monaha, ma kakve poruke monaha pratile, ali pop Stratimir naloži svojoj popadiji da brine o bolesniku, pa neka pozove i Rastislavovu kćerku Jelinu da udvoje brinu.

Debela popadija nije mogla uzmaći, ali je ohrabri što će Jelina biti uz nju.

Jelina je odmah pristala, pristade i Rastislavova žena da dopusti Jelini kad joj popadija obeća da joj neće biti džabe.

Po danu su obje bile uz Longina. Stavljale mu obloge od rakije, mijenjale sirćetli-čarape, prokuhavale rakiju, pa ga pojile. Ali, monah je bio u bunilu i dvjema ženama bi jasno da mu ne ide nabolje, da mu je gore.

Satjerana jadom, popadija se dosjeti neke davne bablje gatke, koju je načula dok je još bila djevojčurak. Reče Jeleni da se dobro ne sjeća, da je pam-

ćenje o tome izdalo, ali kao da treba, kad čovjeka spopadne groznica i kad drukčije ništa ne pomaže, pored bolesnog prileći gola ženska. Reče da se ne sjeća kakvo žensko: djevica ili žena, a prije da nije žena, jer većina ljudi ima svoje žene, pa se ne bi ni razboljevalo od groznice ili bi se groznica brzo liječila.

— On je monah. Odrekao se žena! — usprotivi se Jelena.

— A, ko bi to saznao kad bi jedna od nas dviju učinila? Niko! Monah je u bunilu, a nas dvije smo svjedok jedna protiv druge.

— Ja neću! — odvrati Jelina.

— Ja bih, ali mi se sve čini da je moja baba Jevrosima govorila da je potrebna djevica — zanijeka i popadija.

Na tome se i završi taj popadijin i Jelinin razgovor.

Longin zaječa, pa mu se obje primakoše ne bi li razaznale o čemu bunca, ali ništa ne razabraše.

Kratki kasnojesenjski dan već se bi zanoćao.

Njih dvije su mijenjale obloge, založavale vatru ili provjetravale sobu.

Ništa nabolje.

Noć je sporo odmicala.

Popadija se oglasi hrkanjem, pa sama Jelina ostade otvorenih očiju . . .

JELINA

Prvo što je vidio bila je bjelina djevojačkih njedara.

Jelina je bila nagnuta nad njim, pa se, kad je primijetila sjaj u monahovim očima, trgnula — od silne radosti i postiđena zbog poluobnaženog položaja svojih grudi u nehajno zakopčanom košuljetku.

Srećna i zbunjena Jelina kao povjetarac iščili iz sobe.

Drugo što je Longin vidio bila je, opet, bjelina.

Naspram njega bio je prozor, a kroz prozor su se vidjele debele ledenice s krova i snježni beskraj.

Te dvije bjeline prirode, ta dva božija davanja iz kojih je izbijala jedrina i jarkost, počeše da potiru košmar u njemu i monah shvati da se s njim nešto dešavalo i dugo ga držalo.

U sobu banu Mikajlo, koji je saznao od Jeline.
— Bogu hvala, pa meni hvala što nam ti preboli — reče Longinu.

— Koliko dugo ležim? — pitao je, odsječno, monah.

— Vidiš li snijeg?! Vrijeme mu je i da kopni!

— Je li bila duga zima? — pitao je Longin sebe i Mikajla.

— Treba li ti štogod?

— Hodanja. Uležao sam se.

— Nemoj žuriti. Pridignućeš se brzo. Prvo se izodmaraj.

Mikajlo je govorio prijekorno, ali blago.

Longin zaspa. Dječijim, čvrstim snom, prvi put nakon davno zaboravljenog djetinjstva, a pogotovo mu je to bio prvi čvrst san poslije zimskog otimanja s groznicom.

Kad se probudio, oko kreveta su stajali Mikajlo, pop Stratimir, popadija, Rastislav, Rastislavova žena.

— Otkako si se povratio, otkako si došao sebi, odspavao si dan i noć! — dočeka ga, kroza smijeh, Mikajlo.

Potom su se svi otimali da dođu do riječi i progovore s Longinom, ali on nije dolazio do riječi, što mu je odgovaralo, jer je osjećao da bi riječi bile napor, premda je osjećao da i on treba govoriti, zbog zahvalnosti za njihovu brižnost, makar se brbljanje kosilo s njegovim životnim nazorima.

Ispričaše mu o groznici i njihovom liječenju njegove groznice, u tančine. Svako istaknu svoj dio zasluga. Svi rekoše čime su pomogli, čak i Rastislav reče za sebe, ali mu zajednički priznadoše da su trave babe Mare bile najpravija ljekarija.

— Baba? — procijedi Longin. — Pričinilo mi se da me nije liječila baba.

Popadija se prenu ali se umiri kad Mikajlo dobaci, više šaljivo nego zajedljivo:

— Čujte monaha! Ljudi moji, nije mu pravo što ga je baba liječila, a monah je!

— Dosta si se napatio; sad se, lijepo, prihvati hrane — dodade pop Stratimir, što bi znak popadiji da unese jelo zgotovljeno od namirnica poslatih iz lovničkog manastira.

Longin poče halapljivo jesti, pa ga prepustiše njegovom izgladnjelom trbuhu.

Kako su dani prolazili, Longin se sve odvažnije pridizao s ležaja. Poče i šetkati po sobi.

Od riječi kojih se naslušao od Mikajla, popa i njegove žene, Rastislava i njegove žene, i uz rijetke iskrice u svom pamćenju, povezao je šta se s njim i oko njega moglo dešavati dok je bio u bunilu.

Ali, nešto ga je kopkalo, ostalo mu nerasvijetljeno.

Jedino je popadija nagovijestila mogućnost da i to tajanstveno bude razjašnjeno. Pomenula mu je Jelinu, crkvenjakovu kćerku, ali je Longin s popadijom nakratko bivao nasamo, a u prisustnosti drugih nije

u usta uzimala nikakvu Jelinu, što je samo pojačavalo neuhvatljivu tajanstvenost o praznini koju nije mogao da popuni.

I, još i to što mu se učinilo da je prvo vidio nečija njedra nageta iznad sebe?

Ili je to samo priviđenje grešne misli?

Nikako nije smio da otvoreno, ikoga, pita kome pripada bjelina tog tijela.

»Možda je to ta rupa u sjećanju koja se nadovezuje na zagonetnu Jelinu iz popadijinog pominjanja, možda . . .«

Kad je iz šume i po njivama počelo da izbija blijedo zelenilo i proljeće nastavilo sa svojim snaženjem, i Longin osjeti da mu je korak dovoljno očvrsnuo i osjeti se dovoljno oporavljenim i željnim oštrine vazduha i slobodne kretnje.

Poče da hoda.

Šetnja mu je godila.

Koračao je i koračao, a to je stvaralo potrebu da se izmori; osjećao je kako mu se živost vraća u uležalo tijelo.

Svakim novim danom postajao je čiliji. Bilo mu je jasno da to dolazi od dugog hodanja, jer mu je i korak postao hitar i stabilan, a grudi se nadimale kao u nabrekle djevojke. Od takvog zamora i od opijenosti vazduhom, naveče je spavao kao dijete i ustajao dobar.

To mu se odavno nije dešavalo, te započe preturati po mislima . . .

. . . Njegove noći bile su istkane od nesanice i dugih zavaravanja da će uspjeti sklopiti kapke na očima i čvrsto zaspati, ali bi san potrajao kratko i ujutro ne bi mogao da razabere da li je više vremena proveo u prizivanju sna ili zaista u spavanju.

Takve noćne more ponavljale su se iz noći u noć, pa je jedva čekao da svane: da se prihvati svog posla.

A, sav njegov posao, u svim manastirima, svodio se na ikonopisanje.

Svi ostali monasi imali su niz zaduženja: radili u vrtu, donosili velike krčage s vodom, krčili šumu, trijebili strnjik, prikupljali kamenje na gomile, pa od njih činili zidinu oko manastirskog dobra.

Ne učestvujući u takvim poslovima, Longin je sebe smatrao povlaštenim. Jer, eto, premda među najmlađima, nije bio dužan da se izlaže lomatanjima, nego se potpuno predavao onome što je volio više od svega — pisanju bojama po drvetu.

Tek, evo, pri šetnjama u Cikotima, počeo je shvatati da je njegov organizam malaksao baš čuvanjem tijela od napora, koji je drukčiji od ikonopisanja, i da bi možda baš u tome trebalo da traži uzroke svojoj grudobolji.

Ima, tako, već četiri godine otkako ga nešto stišće u prsima i otkako poboljeva, bojeći se da potraži pomoć vidara i strepeći već od same pomisli da se u njemu ugnijezdila pogana boleščura, strašna i pri samom pomenu imena: sušica.

Napadi podmukog kašljanja bili su mu sve učestaliji. Ali, ščvrsnuti ispljuvci nisu se crvenili i to je hrabrilo monaha: još nije počeo da pljuje svoju krv.

Strah od nesanice i strah od sušice mogao je potisnuti samo ikonopisanjem, jer je tako sve zaboravljao, zaboravljajući i sebe samog, ali, time, potiskivajući i brižnost o svom tijelu.

Gonio je sebe da što više uradi, pa, ni u rijetkim i neminovnim trenucima vlastitog razračunavanja, nije sebi priznavao da ga na rad tjeraju zle slutnje o kratkom životu. Tu je istinu potiskivao, progonio je i iz podsvijesti, ali mu se ona sve izraženije nametala, srazmjerno jačanju njegove strasti za ikonopisanjem.

Osjećao je da ima još mnogo da uči, da je premnogo rada koji još nije ostao za njim, ali su se, uporedo, rojile misli o onome koliko je još ostalo pred njim a sve je to, u najkraćem, preraslo u grozničavo otimanje od života i grčevitu bitku s vremenom.

Pogotovo mu je bilo stalo do odužavanja patrijarhu Makariju.

Oca Makarija nikad nije vidio, ali je doznao da je arhiepiskop vidio njegove ikone u Dečanima i da je, zbog tog viđenja, postao njegov ktitor, preporučujući manastirima Longinovo umijeće u ikonopisanju, pa je Longin išao iz manastira u manastir praćen, dočekivan i ispraćan blagoslovom samog patrijarha pećkog.

Kad je patrijarh Makarije umro, Longinu je iz Peći dojavljeno da je među njegovim oporukama i želja da Longin, kao podstriženik Pećke patrijaršije, ikonopiše ikonostas crkve lovničkog manastira kad taj manastir u Bosni bude izgrađen.

Patrijarhov amanet značio je veliku čast mladom ikonopiscu, ali se ta čast pretvarala u još veći teret monahove duše otkako je počeo osjećati sve žešću grugobolju.

Još više zbog tog amaneta prikrivao je svoju boljku pred drugima, jer nije želio da ga — zbog dužine putovanja u Bosnu — spriječe u oslikavanju tamo nekakvog lovničkog manastira, ma koliko god je, istovremeno, strahovao od same pomisli na dugo putovanje.

Tako se u njemu sklopio krug košmara, sve dok ga patrijarh Gerasim ne pozva i lično mu ne reče da je vrijeme za put, jer su radovi na tom manastiru u Bosni privedeni kraju i da ne bi trebalo čekati na ikonopisca. Ali, reče otac Gerasim, da će se morati čekati i da se putavnje odgađa; izbila kuga kod Rudnika, bilo je mnogo okuženih, a monaha bi tim pravcem put morao nanijeti. Zato je najbolje popričekati. Neće dugo čekati, ali neće ni krenuti odmah. U svakom slučaju, da bude pripravan za putovanje.

Zapazivši Longinovu drhtavicu, iz koje je dokučio i unezvijerenost i žaljenje zbog odugovlačenja, patrijarh Gerasim mu kaza:

— U životu uvijek treba pozastati kad se čovjeku najviše učini da bi trebao sebe požuriti!

Te riječi su bile i savjet i zapovijest kojoj se ne smije usprotiviti.

Po patrijarhovoj želji, Longin je odmah oslobođen svojih dužnosti: prestao je ikonopisati. Ni druge

poslove nisu mu pribrajali, pa je, u iščekivanju putovanja, monah provodio vrijeme u dangubljenju: jeo je, lješkario i hodao.

To mu je smetalo, ali, pošto se oteglo na nekoliko mjeseci, svikao se. Počeo je osjećati da se rasterećuje svojih mora: bolje je spavao i grudobolja se stišala, pa je bio pripravan za putovanje, baš kako je patrijarh Gerasim i naložio.

Utom ga je potrijarh ponovo pozvao. Rekao mu je da još nisu dobre vijesti o smirivanju kuge oko Rudnika, pa bi trebalo — ako je kadar da izdrži — krenuti u Bosnu nekim od zaobilaznih puteva. Nato je monah najponiznije zatražio da bude tako: da krene odmah za Bosnu.

— Dobro. Ti si popričekao, ali vidim da ti se jednako žuri. Vidim da je i tebi bolje. Pri prethodnom našem susretu izgledao si lošije! — rekao je patrijarh, blagoslovivši monaha.

Na put je krenuo mjesec dana poslije svog drugog susreta s arhiepiskopom Gerasimom, kad se u Pećkoj patrijaršiji obreo prvi čovjek koji je dovoljno pouzdan i koji potpuno poznaje put i sve domišljatosti dugog putovanja.

Longinu saopštiše da se taj njegov pratilac zove Mikajlo...

... Eto, takvim se mislima Longin bio zaokupio odlutavši, u šetnju, podaleko od kuće cikotskog popa Stratimira.

Na proplanku, kraj potočića, zaboravi maloprijašnje preturanje po mislima, jer ga zaokupi igrarija jagnjadi: propinjali su se, skakutali, iznad zemlje zaokretali, pa skakutali; umiljata stvorenja, koja su plijenila i podsjećala na ljepotu naivne radoznalosti.

Pastiricu nije primjećivao. Sjedila je u vrhu proplanka i plela.

Kad, najzad, skrenu pogled na nju: i ona njega ugleda, ali hitro obori oči i crvenilo joj obli obraze, pa razgaljeni ikonopisac ne otrpi radoznalost i odluči da se porazgovara:

— Ja sam Longin.

— Znam — odvrati pastirica, ali s nekom tegobnošću.

— Znaš? — pitao je on, mada je odmah osjetio bespotrebnost takvog bitanja, jer je pastirica iz Cikota lako mogla doznati za njegov dugi boravak u njenom selu.

— Ti si Longin, a ja sam Jelina! — rekla je s istim prizvukom u glasu.

— Ti si Jelina!

— Vrijeme je bilo da me nađeš.

— Našao sam te i želim da ti se zahvalim, onoliko koliko je to riječima moguće.

— Riječima? — pitala je začuđeno.

On je šutio.

— Drukčije si govorio? — dodade ona djevojački srdito.

Upinjao se da shvati njene riječi.

»Jeste, ona je! Jelina je ta praznina u mom podsjećanju na skoru bolest. Nešto ima. Jelinine riječi njoj, očito, nisu zagonetka. Nešto se desilo. Nije li sama Jelina odgonetka sebi i odgonetka popadijinog zagonetnog pominjanja Jeline. Ništa ne znam. Ničeg se ne sjećam. Ništa ne pamtim. Osjećam se najgluplje, kao rastriježnjeni pijanac nakon velike pijanke.«

Naglas je rekao:

— Jelina, bio sam bolestan, bio sam u bunilu.

Kada se pribrao od razmišljanja i svojih riječi, ovce su i dalje pasle, jagnjad skakutala; pastirice ne bi.

Umjesto Jeline pred oči mu dođe Mikajlo.

— Svuda te tražim. Poručuju iz lovničkog manastira da im je drago zbog tvog ozdravljenja. Poručuju da se dobro oporaviš. Kod njih je mnogo poslova, proljećnih, na imanju, a i postavljaju novog igumana. Poručuju da dobro ojačaš tijelo, da se ne požuruješ; kad se dosad na te čekalo, sačekaće još malko.

Longinu je bilo jasno da je tako najbolje, jer mu još treba kućne topline prije nego što zađe u manastirsku studen, ali ga spopade ozlojeđenost na sa-

mog sebe: mnogo je vremena proćerdao u putovanju i ovoj boleštini.

Nakon tjelesne groznice spopade ga groznica duha: njegovo onemoćalo tijelo prikupilo je dovoljnu snagu i ogromnu želju. Kipilo je iz njega. Jedva je čekao da se prihvati posla. Zato predloži popu Stratimiru da za cikotsku crkvu nariše ikonu svetog Jovana, bez nadoknade, kao svoju zahvalnost popu i Cikoćanima što su mu bili na pomoći.

Morila ga je i Jelina, mada ju je odagnavao iz razmišljanja. Ali, i kao da je svjesno išao na to da dobije na vremenu, kao da mu se baš još ostajalo u Cikotima.

Možda i zbog njene blizine.

Pop Stratimir je s radošću pristao na Longinovu ponudu i ikonopisac započe prazničnu ikonu.

Radio je u toplini popove kuće, s čestim prekidima, više se šetajući okolinom.

Objašnjavao je popu i seljacima da hoda kako bi ojačao, ali je sebi već priznavao da to čini zbog susreta s Jelinom.

Sreo je.

Nosila je bremu s vodom, na onom istom proplanku kraj potoka. Bila je zastala da se odmori, da se izdiše.

Prišao je i bez ikakvog okolišenja započeo:

— Jelina, bio sam bolestan, bio sam u bunilu.

— Ja sam htjela da ti pomognem bez ikakve obaveze. Ti si me svojim riječima obavezao.

— Ne sjećam se, Jelina. Ničeg se ne sjećam. Osjećam samo neku prazninu. Osjećam da je nešto bilo, a ne znam šta. Popadija je tebe pominjala, ali samo pominjala. Tvoje ime. Ništa više. Zato sam pretpostavljao da ti dugujem zahvalnost. Ako sam ti šta učinio, ne odričem se.

Plakala je.

— Ne sjećam se, vjeruj mi, ne sjećam se. Jesam li ti šta učinio?

— Jesi; riječima.

— Ako je samo riječima, neću ti poreći.

— Samo riječima — potvrdi ona. — Rekao si da ćeš me odvesti odavde, da ćemo otići zajedno, živjeti zajedno. Govorila sam ti da imaš groznicu, da ništa ne trebaš govoriti, da je važno da prezdraviš. Govorio si mi da si svjestan, da si svjesniji nego ikad. Rekla sam ti da si bolestan, da si tek došao svijesti, slučajem ili magijom iz popadijine priče. Pitao si za magiju i rekao da magija ne postoji. Rekao si... — djevojka je zajecala.

Djevojka je jecala.

— Lijepa djevojko, ja sam monah.

— Govorila sam ti da si monah.

— Ja sam monah, moj život su ikone.

— Možeš biti ikonopisac i ako nisi monah.

— Mogu, ali je potrebno da budem monah da bih bio potpuni ikonopisac.

Šutjela je.

— To što sam tebi rekao, a sad se ne sjećam da sam rekao, ne poričem. Zamonašio sam se da u sebi potisnem takvu pohotu, da u meni pobijedi moja druga najveća pohota: da ostanem samo ikonopisac.

Ona je šutjela.

— Sad moram uraditi ikonostas Lovnice. Nema mi uzmicanja; šalje me pećki patrijarh Gerasim po želji iz oporuke samog patrijarha Makarija.

— Rekao si mi i za te patrijarhe. Rekao si da nisu važni patrijarsi. Onda si opet pao u bunilo.

— Jeste, patrijarh nije važan, važnija je ova vatra u meni. Moram raditi, moram. To je jedino važno.

Ona je šutjela.

— Neću ostati dugo — govorio joj je, ali kao da njoj nije govorio; jecala je.

— Neću ostati dugo. Samo ću ikonostas završiti. Znam da bi patrijarh Gerasim volio da, ako smognem, i živopišem manastirske zidove. Bogato bi me nagradio. Jeste, oprobao sam se na freskama, radio nešto u Dečanima i kao živopisac, ali freske nisu za

mene. Radim samo ono što volim. Samo tako mogu postojati.

Prestala je s ridanjem i tupo ga gledala.

On prekide tišinu:

— Moram ići u manastir. Sada, iz ovih stopa.

— Mrak će.

— Odmah! iz ovih stopa!

— Prijek si, Longine...

Longin ne krenu u Lovnicu iste noći, jer je Mikajlo negdje odlutao, pa pop Stratimir uspjede zaustaviti monaha.

Zaputiše se sutradan, iza podneva, dokad Longin dovrši ikonu za crkvu u Cikotima.

Pop Stratimir ih je pratio dobar dio puta. Tek na uporno Mikajlovo odgovaranje kako će brzo omrknuti i da ne bi trebalo da se sam po mraku vraća, pop pristade da se rastanu.

Vraćajući se kući, pop Stratimir je razmišljao o Longinu: zadivila ga je monahova dostojanstvena pojava...

S takvim mislima Stratimir uđe u kuću. U kući zateče Rastislava. Osjećao je da je Rastislav voljan za razgovor, ali mu pop okrenu leđa i stade uz prozor, zagledan u tminu noći.

Razmišljao je o ikonopiscu, čije prisustvo u svojoj kući, čak ni dok je monah bio bolestan, nije osjećao kao teret, a tek je sada teret od te praznine koju je ostavio za sobom, premda je ukupno monahovo ponašanje bilo takvo kao da ga nije ni bilo, jer nikome nije smetao, nikome nije odmagao i ničim nije odudarao od njegovih parohijana, premda se od njih po svemu razlikovao...

Popa Stratimira prenu opora riječ iz Rastislavovih usta, a pošto se psovka ponovi: pop Stratimir usredsredi pažnju na crkvenjaka:

— Ebem ti budalu! Velim, ebem ti budalu! — u Rastislavovom govoru osjećao se trijumf vlastitog hvalospjeva.

— Za onog veliš?! — prenerazi se pop.

— Jeste, za njeg!

— Ebeš, biva, samog sebe. Ebeš sebe, Rastislave, jer si ti budala kad misliš da je on budala. I još si i magarčina i... i... — bjesnio je pop Stratimir.

— Šta ti bi, pope?! — preneražavao se Rastislav.

— Jȁ, budale, budale. Sva cikotska i pola sprečanske parohije govorili su, meni iza leđa, da mi je crkvenjak udaren u glavu, ali da je ostao prepredenjak; da te držim zato da bi ljudi više vjerovali tvojoj vidovitosti, pa da dobit dijelimo. Kao što dobro znaš: ja se od tebe nisam okoriščavao, a držao sam te kao crkvenjaka da imadeš sigurnu službu kad većina uvidi da nisi vidovit, nego da varaš. Sad vidim da već sutra ne bi imao šta da jedeš. I, ja ću sutra, Rastislave, s oltara oglasiti da je tvoja vidovitost obmana.

— Pope, dijelićemo. I više. Na jedan dukat meni, tri tebi. Je li pošteno?

— Ja, Rastislave, možda i nisam dobar pop: to i ti znaš, ali sam drukčiji čovjek od tebe: što ti ne znaš. I, ja ću sutra, Rastislave, razglasiti da ti ne znaš ništa o vidovitosti.

— Zbog njeg, pope?

— Zbog njeg, Rastislave!

Rastislav je pao na koljena i odozdo pogledavao u svog popa Stratimira, kao da gleda u arhiepiskopa samog.

— Pope, možda ja i varam narod svojim predskazanjima i svojim savjetima, ali se sad nisam prevario: vidio sam u tom čovjeku nešto što nije normalno, što ga tare i satire. Kažem ti, pope, to sam vidio. To je predskazanje njegove sudbine koje se odavno ostvaruje... Drukčiji je od drugih, eto...

— Onda si dobro vidio! — iznenadi se pop Stratimir.

— Pa, to ti sve vrijeme i govorim. Kažem ti da je budala! — osokoljeno i važno reče Rastislav.

— Budala si ti, i magarac si, i... I nikad ti, Rastislave, nisi bio u svijetu. Za tebe je svijet do Tihiće. Počinje u ovim lomnim brdima i završava u Tihići. Dobro, dobro; jednom si išao i u Vlastenicu, ali dalje nisi stigao. Ti nisi hodio po svijetu i ne znaš šta su

svjetski ljudi. A ovaj čovjek, za tebe budala, najpametniji je čovjek kojeg sam ja vidio, a o tebi da i ne zborimo.

— A, episkop? A, patrijarh Makarije? I njih si vidio, pope; pričao si da si vidio i samog patrijarha...

— Episkopu episkopijsko. Patrijarhu patrijarško. I samom veziru vezirsko. A, sve je to malo spram onog šta ovaj čovjek ima.

— On?

— On, Rastislave. On!

— Onaj nesrećnik, za njeg veliš! E, moj pope...

— Sikter, džukelo šugava! Sa mnom tako da nisi razgovarao. I, ubuduće na noge da ustaješ kad se pomene ovaj srećnik.

Rastislav odšuti.

Njegov seljački osjećaj samoodbrane govorio mu je da je najbolje da ušuti.

Nekad, kad smogne da mogne, a vjerovao je da će mu se takva prilika ukazati, reći će popu još svašta u lice. Sad-zasad je najbolje ne raspaljivati vatru, jer zbog prenagljenosti može posao izgubiti.

»Nisi ždrijebe, Rastislave, pa da istrčaješ pred rudu. Bar je to najprostija mudrost. Strpljenjem se polovina djela sama obavije«, tješio se crkvenjak.

A, što se samog ubogog monaha tiče, on Rastislava više nije interesovao.

Svoj sud o njemu smatrao je sasvim tačnim i konačnim...

ZADUŽBINA

Bi kasna noć kad Mikajlo i Longin pristigoše u manastirsku avliju. Longina strese jeza od prizora: na turobnost brda i mrklinu manastira nadovezivala se hladnoća vazduha ispunjenog vlagom zbog blizine potoka. Sve mu to stvori prvi utisak tegobnim i u njega naplavi osjećanje nekakve udaljenosti, taj osjećaj da je stigao negdje gdje je u daljini, vrlo daleko, daleko, od svega daleko...

Iz razmišljanja ga trže hrapav glas:

— Ostavljen sam da ti poželim dobrodošlicu. Kasno je, ostali spavaju. Ja sam Teodosije, konagdžija. Prespavaćeš u konaku. Moj ti je savjet da i ostaneš u konaku, jer je bolje nego u ćeliji, a ni ćelija nema napretek... Sutra nećeš biti buđen na jutarnju službu. Iguman Akakije tako naredio: da se ispavaš, da umanjiš umor od duga puta i usputne bolesti... Ako hoćeš, sam izaberi, da ti društvo još do sutra pravi Mikajlo, a možeš i sam prespavati. Za Mikajla ću lako, može i sa mnom. Mikajlo i ja ćemo odtovariti kljuse. Ti možeš odmah na spavanje. Pokazaću ti.

Longin sasluša čovjeka u mraku, pa se i sam oglasi:

— Moje ime je Longin. Ovo pismo ćeš dati igumanu. Šalje ga otac Gerasim, patrijarh Pećke patrijaršije.

Teodosije, bez pipkanja, hitro zgrabi pismo i spretno povede došljaka kroz mrak.

Longin zadugo ne zaspa.

Oči su se same sklapale, ali se on otimao drijemežu.

Ispod strehe su dopirale riječi. Teodosije i Mikajlo su se zalijevali rakijom i nešto mrmljali, a naj-

češće se dozivali teških psovki, od kojih je još veća studen ispunjavala podstriženika Pećke patrijaršije.

Kad se probudio, dan je već bio podobro odmakao i sobu su ispunjavale zrake sunca.

Longin se spustio niza stepenice.

Nije pogodio izlazna vrata, pa uđe u prostoriju u kojoj je sjedio Teodosije.

— Mikajlo je otišao. Svoj posao je obavio. Pošteno mu je plaćeno — dočeka ga Teodosije.

— Platio sam mu i ja

— Tvoja greška... Mikajlo ti više nije potreban ... Ako ti šta bude trebalo, a trebaće, reci meni; biću ti na pomoći u svako doba.

— Razgledao bih crkvu.

— Ja ne zalazim po crkvama. Ja sam samo konagdžija.

— Sam ću.

Teodosije mu otvori vrata.

Ne potraja dugo, koliko dok je Teodosije savio i ispušio cigaru, a Longin se vrati. Bio je uznemiren, pripravan da govori, ali ga Teodosije preduhitri.

— Iguman ti poručuje da je ovo hram božiji, da sve bogomolje imaju tipik, pa i ovaj manastir ima. Ako već imaš šta prebacivati i huliti, onda poštuj pravila: da pred igumanom i igumanu kažeš šta imaš kazati.

— Već je dočuo moje riječi o skromnosti crkve? U crkvu nisam ni zalazio. Čim sam je vidio spolja, negodovao sam glasno. Nisam skrivao, ali nisam očekivao da je iko čuo.

— Ovaj manastir nije prostran, a glas se brzo raščuje i na daljinu

— Vodi me igumanu.

Teodosije migom potvrdi da će to odmah učiniti.

Nisu izlazili na dvorište, nego se isprovlačiše kroz neke hodnike i siđoše niz nekakva stepeništa, pa Teodosije odškrinu jedna od vrata i hrapavim glasom, istim kakvim je i dočekao sinoć Longina, reče:

— Oče igumane, dovodim ti podstriženika Pećke patrijaršije ikonopisca Longina.

Teodosije odstupi i šmugnu nazad.

Iguman i monah ostadoše nasamo.

Nakon uobičajenog pozdrava i Longinovog ljubljenja igumanove ruke, prvi prozbori starac:

— Ja sam Akakije. Iguman sam, ali nisam onaj iguman na koga je naslovljeno pismo patrijarha Gerasima, jer je lomnički iguman Gerasim umro pred zimu. Pao je u postelju nekako u isto vrijeme kad je nama dojavljeno da si se i ti razbolio u Cikotama. Njegovo tijelo nije moglo preboljeti. Ja sam ga zamijenio, pa sam pročitao i pismo koje si sinoć ostavio Teodosiju.

Kad iguman Akakije zašuti, Longin shvati da je na njega red da govori; zadiže glavu i u jednom dahu izgovori:

— Oče Akakije, Ti si iguman, a ja mlad monah. Ti si čovjek s iskustvom, a ja se tek podučavam smjernosti. Ja znam i za manastirski tipik. Ali, moram Ti reći da ja nisam običan monah i da čovjek koji je majstor ne može biti ravan ostalim monasima niti okovan tipikom. Meni je krivo zbog Tebe, ali računam da ćeš shvatiti zašto se protivim — umjesto mene ovdje je trebalo da dođe drugi čovjek. Ja sam ovdje pogrešan čovjek. Ja sam, do sada, ikonopisao manastir Dečane, manastir u Velikoj Hoči i manastir Pive, ja sam najveći srpski ikonopisac i nekom teškom zabunom doveden sam zbog ikonostasa ove crkvice. Moj ponos je unižen i ja to neću učiniti. Ti si iguman, a ja samo monah, ali ti kažem: drukčije ne mogu.

Čim Longin dovrši svoj sud i prestade s riječima, iguman Akakije ne sačeka ni tišinu između Longinovih i svojih riječi, nego odmah, i u jednom dahu, kao i ikonopisac, reče:

— Kažeš da si mlad i da si najbolji ikonopisac srpski. Koliko vidim po tebi i koliko sam čuo o tebi: oboje je tačno. I, baš je u tome tvoja greška. Dopada mi se što govoriš tako o sebi. Ali, baš zbog toga što

si mlad ne znači da ćeš i ostati majstor kakav sada jesi. Pomenuo si da si ikonopisao ikone Dečana, Pive, Velike Hoče. Ja, vidiš, znam i za tvoje živopise po zidovima Pećke patrijaršije i Gračanice. Sad i u Lovnici treba da se dokažeš. A, prehitro govoriš. Kažeš: crkvica. I, to te odgoni: crkvica. Znam, tebi treba sjaj i raskoš, treba ti velelepnost da bi po njenom prostranstvu iskazivao sjaj i raskoš svog umijeća. Veličina za veličinu. Prehitro razmišljaš. Ljepota nije u sjaju i raskošu. Svaki sjaj tamni. Raskoš se pohara. Lice djevojke izbrazda vrijeme. Raskoš građevine unište grabljivci. Istinska ljepota je u skromnosti. Takva ljepota se ne nudi, nije napadna, treba je otkrivati, treba je iznalaziti...

Iguman zastade, pa tiho nastavi:

— Ovo ti zborim zbog toga jer sam i ja u mladosti bio kao ti. Bio sam slab, ne slabić, nego čovjek koji je imao tvoju slabost: prkosnost; sa svojim zanosima, drukčijim od tvojih, ali zanesen. To me je i dovelo do monaštva. Ti si monah, a imaš tu ljudsku slabost: prkosnu ponositost.

Opet iguman zašuti i opet nastavi:

— A, što se tipika spominješ: znaš, dobro znaš, da tebe šalje viši od mene, da te šalje patrijarh Gerasim i da je to slanje amanet patrijarha Makarija. I, još nešto, što ne znaš, jer da znaš ne bi zborio kao što zboriš, još ću ti nešto kazati. Ni ja nisam znao, a piše u ovom pismu što ga po tebi šalje patrijarh Gerasim: Ova crkva je zadužbina brata patrijarha Makarija — samog velikog vezira Mehmeda Sokolovića!

Starac utihnu, kao da osluškuje svoje riječi, pa produži:

— Eto, Longine, ime Velikog Vezira sadrži u sebi ono što je tebi sada potrebno: sjaj i raskoš!

Longinovo lice je odavalo zatečenost. Starac je nastavljao:

— Zbunjen si, a ja sam bio zbunjen do ovog pisma. Sada nisam. Ranije me bunilo otkud tolika tajanstvenost pri gradnji ove, da kažem kako ti reče,

crkvice. Pitao sam se zašto je hram Božiji baš morao da bude sklonjen uz potok i da svojom vanjštinom liči na običnu kuću. Pismo mi je razjasnilo.

Longin je sav bio zanijet igumanovom pričom, dok je starac Akakije nastavljao da je razjašnjava:

— Nekad je ovdje, u blizini ovog manastira, nekadašnji srpski vladar Dragutin, kad je prestao da bude vladar, izgradio crkvu. To je učinio nakon što je, u lovu, pao s konja i zauvijek ostao hrom. Shvativši svoju obogaljenost kao Božije prokletstvo što je digao ruku na roditelja — kad je, ono, silom skinuo krunu ocu Urošu — i shvativši tu obogaljenost kao Božije proviđenje što nije gore stradao: kralj Dragutin je, pošto je prijestolje prepustio bratu Milutinu, za sebe zadržao samo istočnu Bosnu, koju je dobio u miraz sa svojom ženom Ekaterinom, ugarskom plemkinjom. Ostavio je taj posjed jer je bio ženin i jer u ovim krajevima bî mnogo jeresi, pa Dragutin, da iskaje grijehe i da se Bogu zahvali, sve svoje bogatstvo uloži u gradnju crkava i manastira po ovom dijelu Bosne: ne bi li vjeru očuvao, a više: da bi se vjernici i za njega molili, jer se pri službi u Božijem hramu moli i za dobrotvora Božijeg hrama. Tako je Dragutin izgradio i crkvu u Lovnici, s druge strane rječice i na uglednijem mjestu od ovog. Ali, vrijeme razruši tu njegovu crkvu, a Bosnom, evo, opet ovlada jeres, drukčija nego za Dragutina. Od Dragutina je samo ostalo da se u narodu i među popovima nagađa da li da se ovaj kraj nazove Lomnica: zbog slomljene noge Dragutinove, ili da se nazove Lovnica: zbog lovova Dragutinovih. A, koliko ja znam: niti je ovdje lov lovio, niti je ovdje nogu lomio. Zato je meni svejedno: jȁ Lovnica, jȁ Lomnica. Nijedno od imena nije dobro, ali su oba stvarna, jer je i bilo i biće svakakvih lomova i lovova . . .

Iguman podiže oči na monaha, pa, kad zaključi da se monah sav pretvorio u uho, nastavi govorenje:

— Kažem ti, a i sam znaš: Bosnom je opet ovladala jeres, drukčija nego u Dragutinovo doba. Ali, sada je veliki vezir Mehmed Sokolović drugi kralj Dragutin. Sokolović čini isto što i Dragutin. Isto. Sa-

mo što lomničku crkvu ne izgradi na temeljima Dragutinove crkve, nego je zahtijevao, od brata svog i patrijarha našeg Makarija, da crkva bude građena u tajnosti i na sklonitijem mjestu. A, kako tajne nisu dugovjeke i kako nijedno mjesto ne može biti dovoljno sklònito, zahtijevao je da crkva svojim izgledom ne izaziva. Jer, Sokolović jeste srpskog poroda, ali je sada Veliki Vezir Turske Imperije i ne dolikuje da takav čovjek gradi palate srpskih bogomoljaca. Sokolović jeste moćan, ali nije svemoćan. Zato je ova crkva ovdje gdje je, tolika je kolika je, i izvana je takva kakva je, ali je iznutra građena majstorski i sada treba da bude i ukrašena, ikonopisana i živopisana, majstorski: dostojno veličine svog dobrotvora.

Iguman se zakašlja. S mukom proguta pljuvačku i podiže oči, iz kojih se očitavalo da je sve rekao. Ipak dodade:

— Eto, Longine, tako sam ja sve to povezao u cjelinu, pa bi i meni i tebi trebalo da je jasno zašto si baš ti sada dospio gdje si dospio. I, prije nego što kreneš za svojim poslom u manastirskoj crkvi, da ti i ovo reknem: ti što reče — dobro reče: ja sam iguman, ti si monah, a između nas je tipik. Ja znam da si ti drukčiji monah, da tebe tipik i ne može i ne treba sputati, i ja se tipika neću hvatati. Ali, ovo je Božija kuća i u Božijoj kući treba da bude nekog reda. To ti ne velim poradi sebe. Ti radi svoj posao, niko ti neće odmoći, ja ću ti uvijek biti na pomoći. Ranijeg igumana nije interesovalo ikonopisanje i živopisanje. Bio je drukčiji od mene; potpuno revnostan u poslu, a u ostalome zatvoren u sebe, svoju ćeliju i svoje govorenje sa sobom i zidovima. To što je on govorio o manastirima, o njihovoj predodređenosti starini i vjekovanju, pa još i to što ti ja rekoh: što je crkva ovog manastira ovakva kakva je, i jeste gdje jeste, to znači da će duže potrajati i opstati u vremenu, jer nije izazovna spolja, pa neće izazivati, bolje je reći: nije napadna izgledom i neće privlačiti nikakve napadače, a i sklonjena je od drumova i ljudi u ovim lomnim i lovnim gudurama. Sve je to novi izazov za tebe: slikaj da bude dostojno Velikog Vezira, slikaj

za sebe i slikaj za svoju slavu; Vezir je, u tome, najmanje bitan, iako je najmoćniji, a u ostalome i jeste sve majstorstvo. Za sebe, da sebe ispuniš trenutnim zadovoljstvom uspjeha. Za slavu, jer skrovitost i skromnost ovog manastira obećavaju da bi se tvoje majstorstvo moglo očuvati u vremenu i da će te se ljudi moći spominjati i stotinama godina poslije. Toliko od mene, a biću ti, kažem, uvijek na pomoći.

Opčinjen igumanovim ponašanjem i rječitošću, Longin poljubi oca Akakija u ruku i zatraži da se povuče.

Starac odobri jedva zamjetljivim micanjem ruke.

Longin iziđe na osunčano dvorište. Bilo je previše svjetlosti. Blještalo je, pa monahova prva misao poželje suprotnost: tamu ćelije. Zato pređe nekoliko koraka, koji su ga dijelili od konaka, zazva Teodosija, te mu objasni svoju namjeru da ne ostane u konaku, nego da preseli u ćeliju.

— Kako ti je po volji. Ja sam ti sinoć rekao da možeš noćivati u konaku. To je meni iguman rekao da ti prenesem. A, ti, velim, po volji svojoj...

— Ssssjediš — reče sinđel Simeon, ušavši u Longinovu ćeliju. — Sssreli ssssmo sssse uuuu Jjjjahića hhhhanu, aaaali nnnnismo sssse uuuupoznali. Ttti ssssi Llllongin. Jjja Ssssimeon.

Longin je očekivao da se nastavi ta bujica mucavih riječi, ali Simeon zašuti i ne progovori ni kad je, nakon dugog sjedenja, izašao iz Longinove sobe.

Simeonu bi dovoljno ono što je rekao i osjećao se zadovoljnim što ne mora više zboriti. Mucavi sinđel, mučeći čitav život silnu muku neizgovora, zaključivao je nekim svojim, samo njemu znanim načinom ili čulom, da je Longin šutljiv, pa da bez razgovaranja može ostati u društvu tog monaha koji je u Lovnicu došao iz daljine i koji se opet treba vratiti svojim daljinama kad obavi ono zbog čega se doputio.

(Kasnije, a Simeon je svraćao iz noći u noć, Longin je svikao na taj razgovor negovorenja sinđela Simeona i osjećao je veliku prazninu u ušima, ali i u duši, kad bi starac, ponekad, zakašnjavao, a i tada bi sinđel tek rekao: »Ssssjediš« i, ne tražeći Longinov odgovor, i sam zasjeo, pa dugo, dugo sjedio u tišini monahove prisutnosti.)

Ni Longinov trenutni bijes protiv malenkosti crkve lovničkog manastira, ni smirene riječi igumana Akakija nisu bili snažniji od njegovog nezajažljivog poriva da slika.

Najbitnije je bilo to: slikati! Pa, neka je i u crkvici izgubljenoj u mračnom bosanskom potoku, pa, ili, neka je to i u crkvici čiji je dobrotvor sam Veliki Vezir, svejedno, njemu je preostajalo samo: slikati, slikati, slikati, slikati.

I, to je i činio. S potpunom predanošću. Iz dana u dan, ne pridajući pažnju ničemu drugome, pa ni vremenu ili posebnoj potrebi za odmorom.

Mozaičnost ikonostasa crkve lovničkog manastira bivala je sve upotpunjenija novim i novim minijaturama.

Redale su se ikona za ikonom.

Svijetao, gotovo prozračan kolorit govorio je o njegovom potpuno istančanom osjećanju za boju, a vješto modelovanje svetaca i ukupni crtež govorili su o punoj zrelosti velikog majstora.

Sve je manje i manje bilo nepopunjenog prostora na velikom ikonostasu...

U takvom zamahu lakoće naslikao je i veliku ikonu Bogorodice s djetetom, a nakon što je dovršio i tu ikonu — osjeti da treba predahnuti, da je zavrijedio taj odmor i da mu je potrebno da popriča s ljudima, jer se — a mjeseci su tako isprolazili — jedina njegova priča s njegovim redovnim sabesjednikom sinđelom Simeonom svodila tek na sinđelovo »Ssssjediš«, iza čega je uvijek ostajala potpuna praznina, koju ne bi razrušio ni najrazgovorljiviji čovjek; čak ni Teodosije, koji je onomad, pri Longinovom dolasku u ovaj manastir, naizgovarao najteže riječi psovke i grubosti, opšteći s Mikajlom pod strehom, da Longin nije mogao ni zamisliti kakve sve riječi postoje na ovom svijetu i da ima ljudi spremnih da ih izgovaraju.

»Teodosije!«

U Longinu sinu misao o čovjeku iz konaka i nastavi da o njemu razmišlja:

»Teodosije je čovjek za razgovor! Vjerujem da Teodosije uvijek govori i da se od njega uvijek može naslušati razgovora«.

Zatekao je Teodosija u konaku, u prepirci s monahom Spasijem. Svađali su se zbog rakije.

— Šta, ti, meni imaš pričati?! Piješ i ti! — odbrusi Teodosije sagovorniku.

— Ja pijem umjereno, a ti ločeš — srdio se Spasije.

— Dobro; ti ločeš umjerenije, ali si monah, a ja nisam monah, pa mogu da pijem bez mjerenja i mjere.

— Neka đavo nosi što ti ločeš, ali što prodaješ rakiju i manastir nam na ruglo udaraš?!

— I manastir prodaje rakiju. Manastir svoju, ja svoju. Ja u vaše ne diram. Na kraju krajeva, ti si, Spasije, najobičniji monah, zadnja si rupa na svirali u manastiru, i ja bar s tobom nemam šta da se sporim!

— Svirala ne može ni bez zadnje rupe! — protivrječio je monah Spasije.

— Samo, ti ciljaš da ne ostaneš zadnja rupa. Tebi ja smetam; ja! Ti bi da se domogneš konaka, da budeš konagdžija. To bi ti, to!

— Ja ne bih, ali nije ni tvoje da budeš konagdžija. Ne pripadaš manastiru, šta ćeš nam u manastiru.

— Ja nisam monah i sâm sam se sačuvao od tvog zvanja, pošto nikako ne bih mogao biti sabrat s nekim kakav si ti, ali sam manastirski čovjek više od tebe.

— Ti si svačiji čovjek. Svačiji! Znam ja...

— Reci, šta si stao; reci... — začikavao ga je Teodosije.

— Svačiji čovjek. Čak i derviški. Šuruješ i sa dervišima iz Konjević-Polja.

— Njih ne pominji! — mrko odreče Teodosije. — za njih danas leti glava

— Odletiće i tvoja! — prkosio je Spasije.

— Ti svoju čuvaj.

— Nekad nisi poricao. Priča se da si se u prsa busao govoreći da si u dosluhu i sa samim Hamzavijom.

— Ja?

— Ti. Lično, ti!

— Pa, šta mi možeš!? Ja se Hamzavije ne odričem. Derviš Hamzavija je moj prijatelj!

Kad, najzad, ugleda Longina, monah Spasije presiječe svoj bijes, ali mu se ne prikri srdžba iz očiju kojom je prijetio Teodosiju da će njih dvojica još rav-

nati račune. S takvim pogledom, uprtim u Teodosija, Spasije napusti konak.

Teodosije, pak, kao da nikad nije ni čuo ni vidio Spasija, zapodjenu razgovor s monahom Longinom:

— Mnogo radiš. Jesi li zadovoljan?

— Nisam ni nezadovoljan. A, ti; kako si?

— Dobro. Da nije ovog tvog božijeg brata Spasije, bio bih i veseo. Meni život dobro ide, a njemu muka.

— Zbog čega?

— Zbog rakije, jebala ga rakija... Šljiva lani nije ponijela. Udarila neka guba po šljivi, pa se rod izrodi u ucrvke. Ne osta šljive na grani. Malo je ko pekao rakiju, a što se ispeklo — popilo se. A, ja; ja se nisam dao: dobavio sam šljivu, išao preko Udrča da je nađem, pa dosta rakije napekao. I ja sam svoju rakiju pio, nisam je štedio, ali je još dosta ostalo; i za seljake i za manastir, za prodaju. Kome se ne kupuje, ne mora. Ima ko hoće...

— Pričaj mi o Hamzaviji — prekide Longin priču o šljivi i rakiji.

— Prisluškivao si, dakle... — nasmiješi se Teodosije.

— Galamili ste, morao sam čuti.

— Hamzavija je džigit, a niko ga ne priznaje. Hrišćani, jer nije njihov. Islamski svijet, jer nije ni njihov i jer su njegovi derviši potpuni otpadnici od važećeg islama. Ne svojataju ga čak ni derviši iz njegove tekije u Konjević-Polju, jer je postao preopasan i svojom silom na njih navukao još veći gnjev Mehmeda Sokolovića.

— Velikog Vezira?! — čudio se Longin.

— Ko se protivi islamu, protivi se Carevini. A, Mehmed Sokolović, otpadnik od svog naroda, ne priznaje otpadništvo od svog novog naroda.

Teodosije nategnu dobar gutljaj rakije, pa nastavi:

— Tako, pregonjuju se. Njegovi janjičari napadaju na pristalice Hamze Orlovića, šejha tekije u Konjević-Polju. Pobiju ih, da reknem, desetak po istočnoj Bosni. Derviši im vrate. Na više mjesta pobiju po ne-

koliko janjičara; ukupno desetak, da namire dug. I, tako, uokolo: oni — ove, ovi — one. Samo, janjičarske osvete su krvavije i javne, a derviške njima — tihe i tajne... I, svašta će biti: sad ih ima, tih derviša, dosta; i u Posavini, i po Srbiji, i po Ugarskoj; ima njih čak i među janjičarima u samom Carigradu. Biće ih još. Digao se narod protiv boga, a derviši tekije u Konjević-Polju poriču bogu da sve vidi, da sve čuje i da sve zna... — Teodosije je nastavljao da govori i govori, zalijevajući svoje riječi rakijom, i još bi dugo govorio o sili, bogu i narodu da ga monah Longin ne presiječe pitanjem:

— A, Hamzavija? Što mi o njemu ne govoriš?

— Da se nije umješao u direktna razračunavanja postao bi šejh tekije... Bio je pribran derviš. Jednom se, kako to samo kob slučaja hoće, zadesio u Zvoniku, kad su janjičari mučki pobili nekoliko pristalica njegovog derviškog reda. Krv koju je vidio navukla mu se na oči i dugo ništa nije vidio osim te krvi. Samo: krv. Krv i krv. To ti ne možeš shvatiti: tebe manastirske zidine i mantija štite od života, a život se sastoji i od krvi. Tako je Hamzavija postao krvnik. Od događanja u Zvoniku preuzeo je dužnost branioca tekijske časti. Lično je po Bosni odabirao i plaćao ljude, pa ih sâm predvodio protiv janjičara.

— Ko ratuje uz plaćenike taj sam ratuje — izreče Longin.

— Takvi ljudi nikad ne mogu biti sami.

— I ti si njegov čovjek?

— I ja sam s njim.

— Tukao si se uz njega?

— Jeste, borio sam se.

— Zašto si se borio?

— Eh, zašto! Bar ti ne bi trebalo da pitaš. Drugi u manastiru ovo ne znaju, tek nagađaju; tebi sam rekao jer sam, nekako, vjerovao da si drukčiji, a ti pitaš: zašto. Zato što sam sličan Hamzaviji.

— Napustio si ga?

— Plaćanje vojske poharčilo je tekijske pare. Sad, kad je bez para, shvatili smo da moramo doći do para.

Ne za plaćanje vojske, nego za nas dvojicu; trebaju nam.

— Sam si rekao da tvoji derviši imaju dosta pristalica; što oni ne pomognu?

— Prvo, derviši nisu moji; drugo. rekoh ti da su zastrašeni odmazdom, da se boje Hamzavije, jer može svojom silodernošću navući samo gore odmazde.

Obojica odšutješe, pa Teodosije zapita:

— Jesi li znao za šejha Hamzu Orlovića?

— Nisam, ali sam zapamtio da si ga pomenuo.

— Za Mehmeda Sokolovića, sigurno, znaš... Vezir i šejh su se znali, i zbog toga što su se upoznali — nema šejha Hamze Orlovića... Jedan Orlović, drugi Sokolović, dok soko mučki ne potkresa krila orlu... Ali, neka! Neka ga, Sokolovića; ničija nije do zore gorjela... Samo, pare! Treba nam novac, Hamzaviji i meni. Obojici nam treba. Da odemo odavde...

Longinu je postalo i mučno i nerazumljivo govorenje, ali zbog obazrivosti priupita:

— Sad ti prodaješ rakiju zbog para?

— Sitno je to s rakijom. Trebaju velike pare. Zbog dalekog puta i krupnih stvari.

— Pričaj mi o nečem drukčijem! — zatraži Longin, koji se bio uželio razgovora i mislio da će ga Teodosije razgovoriti, ali je Teodosije govorio ili okrutno ili o ljudima na kakve Longin nije navikao. — Pričaj mi o nečem što je obično i lako razumljivo!

— Ja znam govoriti samo o ratovanju i ženama!

— O tome, a živiš u manastiru.

— Živim pri manastiru. Ja sam samo plaćen za brigu o konaku, a konak je mirski.

— Živiš unutar manastira, a sve što te interesuje jesu ratovi i žene?!

— O ratu sam ti govorio, o ženama neću da ti govorim. O njima ne govorim ni sa Hamzavijom. Vas dvojica ste se odrekli žena. Pristali ste: pred sobom, pa pred bogom i pred ljudima da se odreknete žena.

— Ne treba ni da govoriš — reče Longin i pruži ruku Teodosiju, za pozdrav. — Navrati i ti kod mene.

— Gdje da dođem?
— U crkvi sam po vascijeli dan.
— Ne zalazim u crkve.
— Ne zalaziš!? — iščuđavao se Longin.
— Ne zalazim.

— Zovem te da dođeš kad sam sâm, a sâm sam uvijek jer se u crkvi još ne bogosluži.

— Dobro. Doći ću, jer ti ipak vršiš drukčiju službu u hramu božijem.

— Navrati, jer neću još dugo. Pri kraju sam. Dovršavam ikonostas — reče Longin, a Teodosije ga potapša po ramenu i pogledom isprati do izlaza iz konaka...

PUCE

Zamoren poslom koji je privodio kraju ili potaknut Teodosijevim razmišljanjima o ženi, ratu i bezvjerništvu, tek Longin odmah ne nastavi sa slikanjem. Lutao je okolinom, udisao planinsku svježinu ljetnih dana, praćakao noge u Lovnici, upinjući se da ne započinje određenija razmišljanja, nego da pusti mozak na otavu i okani se svakog pokušaja pametovanja o bilo čemu.

Tako i pođe uz Lovnicu.

Što rječicom, što obalom zaraslom trnjem, stiže na sam izvor...

Omami ga lovničko vrelo.

Djelovalo je opčinjavajuće. Voda kao da se pri samom svom proboju iz daljina Zemljine utrobe opirala izlasku u carstvo zemaljsko. Svom silinom je hučala, pjenila, rasprštavala se i mokrinom ispunjavala vazduh, da bi, po izviru, opet uvirala i nestajala u dalekim dubinama podzemlja, jer skromni vodotok Lovnice nimalo ne nalikuje moćnosti njenog vrela. To što ostaje u koritu ne može se nazvati ni rječicom, ni potokom, nego nečim između ta dva značenja, da bi se i ta preostala voda ubrzo slijevala u veću rijeku Drinjaču, koja se nakon nedugog krivudanja razlijeva po velikoj vodi Drine.

Bila je debela hladovina. Neka plahovitost ga je obuzimala. Bilo je, nekako, zanosno. Sve se doimalo strašću mladosti...

»Pa, jeste, jeste!«

Sjetio se.

»Bila je ovakva voda, izvorište, grgoljenje zapjenjene vode, mali vodopad. Bilo je neko proljeće. Svjetlosno, s jarkošću boja razbuđene i uzbuđene šume. Bio je neki svečani dan...«

Bio je neki svečani dan, nekad, u njegovom zavičaju. Mnoštvo svjetine skupilo se oko seoske crkve. Jarke boje svega. On se izdvojio u stranu: da ga ljudi ne bi susretali i gnjavili s pitanjima o njegovom podugom odsustvovanju, jer takvi odlasci i duga izbivanja raspaljuju maštu radoznalaca, pogotovo pakost u ljudima, pa mu, nikako, nije bilo do takvog trošenja vremena, pogotovo što je čekao.

Čekao je.

Sve se više činilo da uzaludno čeka.

»A, obećanje da će doći? I, koliko uopšte vrijedi obećanje? I, da li obećanje može vrijediti?«

»Ali, obećanje je data riječ, a riječ mora vrijediti. Više od svega da vrijedi riječ.«

»To je lijepo rečeno, a da li se to lijepo rečeno potvrđuje i u stvarnosti?«

»Moralo bi. Trebalo bi«.

»Međutim, ova data riječ je ipak drukčija. Ženska je. Ženska riječ je kao žensko oko. Ima li, onda, takvo obećanje vrijednost?«

Čekao je.

Pa, dobro: rekla mu je — doći će, ali: da li je to što je bilo među njima dovoljno da je data riječ i obaveže?

»I, šta je bilo, kad ništa nije bilo...«

Bilo je to da se on vratio roditeljskoj kući i da ga je ona, nekadašnja djevojčica iz susjedstva, pitala gdje je izbivao. Rekao je sve što je imao: da se potucao od manastira do manastira, od crkve do crkve, ali da nije postao ni kaluđer ni pop, da je samo od kaluđera i od popova vičnih ikonopisanju učio načine rada i da je i on postao ikonopisac, ako je ikonopisac išta, ali da je htio da bude ikonopisac: da ikonopisuje ljude u svetačkim odorama. I žene? — pitala je ona. Ne znam, odgovorio je. Pitala ga je hoće li sutra doći crkvi. Rekao je da ne zna zašto bi došao. Rekla je da ipak dođe, jer će i ona doći. Dorekle su njene vragoljaste oči, u kojima se ogledalo da ona odavno već nije djevočica, kakvom je zapamtio kad je napustio kućno ognjište.

Sad je nema.

»Pa, dobro: nema je. Nema, nema. Neka je nema.«

Jarkost dana. Svjetina se kreće. Drečavost boja.

»Neće doći!«

Došla je!

Došla ...

Zatim su, prešutno, bez ikakvih riječi, bili zajedno; korak po korak, bez razgovora.

Kad se narod skolio u crkvu i uz crkvu, oni su se izdvojili pa došli baš tu gdje su morali biti, usamljeni, zajedno, uz skroviti izvor rječice iz njihovog djetinjstva, na tajnovitom mjestu njihovih tajni iz doba koje, u stvari, svaku tajanstvenost pripisuje tajnama, a ne zna za stvarne tajne. Tada, u tim prohujalim mladim danima, njih dvoje bi se nalazili kraj izvora: ona bi prala noge do krhkih bedara, a on bacakao kamenčiće, pa je sva bivala mokra, ili su samo šutjeli, još i ne sluteći šta sve treba da govori takva tišina kad se osame dva bića koja su jedno drugome prosto-naprosto draga.

Pa su, eto, prestali biti djeca ...

Voda je pljuštala, ključala, rasipala se, izbijajući iz zemljinih daljina.

Sjeli su, tako, uz izvorište, na strmini.

Da li je išta razmišljao?

Otišao bi i dalje u mislima, otišao bi najdalje — koliko mlad čovjek s mislima može otići, da iza njenih leđa nije bila grančica kupine.

Stavio je ruku na njenu. Zatim je uzeo njen dlan u svoju šaku. Potom je ispustio njenu ruku i izmakao bodljikavu grančicu kupine.

Stavio je, opet, ruku na njenu. Zatim je uzeo njen dlan u svoju šaku. Iza njenih leđa nije bilo grančice kupine.

Ona je legla.

Tek tada, na njoj ispruženoj, bljesnuo je vrat: izdužen, bijel, sočan, tanahan.

Njene su se usne sušile pa ih je dodirivala, jednu o drugu kvasila, te su bivale još sočnije.

Oči su joj plamtjele, prelijevale se boje u njima.

Oči!

Usne!

Vrat!

Sve se nudilo. Postajalo njegovo.

Žena je drhtala.

Osjetio je svaki damar njenog tijela pod sobom.

Pucad na bluzi su nestajala. Jedno, drugo... treće.

Zabljesnula ga je bjelina čvrstog tijela.

Takve su još mogle da budu, ovolike i dobro ščvrsnute, grudve snijega. I još samo grudve sira.

Bjelina je blještala.

Gubio se u njenim njedrima. Grudve su se nadimale, kao da će se raspasti, pa se smirivale, opet nabreknule.

Nestajao je među njenim bedrima. Stiskala ga je, uvijala se, izvijala se, čupkala ga za brčiće, sve se smješkajući, lijepo, najljepše se smješkajući.

Žena je drhtala.

Ne! Ne, treće puce se nije otkopčalo...

Na trećem pucetu je bila brana: njena ruka.

Osjećao je da je žena nemoćna, da je spremna na sve, ali je osjetio i da ta ruka, na tom trećem pucetu i na svemu što je ispod njega, stoji odlučno, kao kamena odbrana.

Sve je bilo nestvarno. Dubina njenih očiju, vrelina usana, zanosnost vrata, oblost ramena, punoća grudi, jedrina bedara, bjelina, bjelina... Sve je blještalo, osljepljivalo, zvalo, raspamećivalo, izazivalo cijelo njeno tijelo.

Sva je drhtala.

Žena se pretvorila u trzaje.

Samo je postojao trzaj, sve je poprimilo njegovo obličje.

Ali, ruka je čvrsto branila treće puce i sve što je bilo naniže od njega.

Bilo je lijepo. Beskrajno. Žubor izvora i osjećaj njene vreline zaglušivali su ga. Samo je, kao voda iz

zemljanih daljina, dopiralo njeno dahtanje i osjećao je trzanje tijela.

Bockala ga je grančica kupine.

Prisutna mu je bila pomisao da se može i dalje, da se mora dalje. Njeno tijelo i sva ona pozivali su da to učine.

Samo: ruka! Ona je bila na trećem pucetu razdrljene bluze...

...Eto, takvo ga je sjećanje na daleki zavičaj iznenada poplavilo na lovničkom izvoru. Ta neka djevojka od prije pet, sedam, devet, koliko li godina, daleka, u davnom kraju djetinjstva koja sada bogzna gdje je, s čijom djecom, ako je plodna i ako se podala, a što ne bi bila plodna i što bi joj da bude svetica, kad je sva iz života i pustila bi se i njemu — onomad u zavičaju — da je bio mudriji ili barem bezobzirniji, a ne sa svetačkim runom na mladalačkoj koži.

Bio je potisnuo, odagnao, protjerao iz sebe, ali se u njemu, evo, javila kraj ovog vrela na kraju svijeta i u blizini tajnovite djevojke Jeline...

Navikao je na dolaženje sinđela Simeona, na njegovu prisutnost, mada s njim nije razgovarao.

»Mucavog kaluđera noćas nema. Kao za inat, ne pomalja se.«

Longin se opet sjeti Teodosija. Ne Teodosija iz posljednjeg njihovog susreta, nego iz prvog susreta, kad je stigao u manastir, i Teodosijevih riječi njemu kad je prespavao u konaku: »Ako ti šta bude trebalo, a trebaće, reci meni, biću ti na pomoći«.

Longin iziđe iz ćelije i kroz mrak šmugnu ka konaku.

Konagdžija Teodosije nije spavao; iz njeg je bazdila rakija.

— Došao sam do tebe — reče mu Longin. — Opet sam došao jer si rekao da tebi kažem kad mi šta zatreba, da ćeš biti na pomoći. Tako si mi rekao kad sam došao ovamo...

— Ne pamtim šta govorim, ali ne poričem ako sam rekao ono za šta znam da sam ja rekao, jer znam šta mogu obećati...

— Mudruješ — pecnu ga Longin.

— Dobro, dobro; nemoj odmah da se ljutiš.

Obojica pošutješe, pa se Teodosije oglasi:

— Meni možeš reći sve.

— Meni drugo i ne treba. Treba mi sagovornik. Potreban mi je ispovjednik bez mantije, a ti si takav, nisi kaluđer.

— Muče te žene — sasvim hladno rasudi Teodosije.

— Kako znaš?! — Longin ne sakri preneraženost.

— Da nije Jelina — nastavljao je Teodosije.

— Kako znaš?! — preneražavao se Longin.

— Kako znaš, kako znaš... E, moj kaluđere, spusti se na zemlju. Kako znaš? To je bar lako znati. Mlad si, bolovao si u Cikotima, a nije bilo popa, ni crkvenjaka, ni Mikajla; liječile te njih dvije.

— Rekao ti je Mikajlo?

— To mi jeste rekao Mikajlo, ali sam bar toliko razborit da povežem njegove riječi i tvoju sadašnju snuždenost.

Longin je šutio, a Teodosije nastavljao:

— Ni popadija nije za odbacivanje. Možda si obje.

— Gadiš mi se! — Longin ne otrpi.

— Dobro, šta se odmah ljutiš! — požuri Teodosije da stiša Longinovu srdžbu; kad monah utihnu, konagdžija produži:

— Bio si s obje, bio si u bunilu, pa...

— Koliko znam, samo sam s Jelinom...

— Pa, šta tu sad fali, kakav je tu problem? Da te nije grijeh spopao: zbog tvoje mantije i njenog djevičanstva. Ti za sebe odšuti. Prešuti i samom sebi. A ona je Rastislavova kćerka i takvoj sreća ne može izmaći.

— Slabo si povezao — trgnu se Longin.

— A, znači: zanijela je. Ako je i tako, stvar se ne mijenja. Ja ću ti srediti.

— Ili ti stvarno o tome tako razmišljaš ili se sa mnom sprdaš, ali ti velim: nisi dobro povezao. Nije bilo toga o čemu ti umišljaš

— Nije? Kako nije?!

— Nije, kako bi i bilo.

Teodosije se, uz podsmijeh, iščuđivao:

— Pa, šta hoćeš, kaluđere, šta ti je, kako te, onda, Jelina muči?

— Muči me njena ljepota. Njeno lice.

— E, moj mantijašu! Ljepota lica?! Kažeš: ljepota lica. Svašta! Nije važno lice. Važno je da je žensko. I tijelo joj je važno, najvažnije.

Teodosije otpi dobar gutljaj rakije, sočno obrisa usne, kao da je zaustavljao neku svoju dobru psovku, pa nastavi:

— Lijepo je i popadijino i Jelinino lice, ali je samo Jelinino tijelo lijepo... Što si gledao u lice, što nisi gledao u sapetost njene ljepote kad se kreće, kad se preginje, kad uzdiše... U to si trebao da gledaš, to da vidiš. To je jedina njena stvarnost. To!

— Ja sam monah — odvaži se Longin.

— Ti si izvitopereni monah. Činiš grijeh i time što te progoni njeno lice. Isto bi ti se pisalo, kao grijeh, i da nisi savladao u sebi požudu za njenim tijelom. Tijelo! Bitno je tijelo. Osjetiti njeno tijelo. A, to ti ne možeš. Najbitnije što je — ti ne možeš dosegnuti!

Teodosije bi i dalje pripijao rakiju i proklinjao kaluđerovu glupost da se Longin ne podiže, i bez riječi izađe iz konaka, dok su ga sustizale Teodosijeve riječi:

— Dobra je. Sva je dobra, A on o licu. Moj mantijaš sebi drži propovijed o ženskom licu. Samoća ćelije i njegov posao, šta li bi drugo, slamaju tog mladog čovjeka. Hej, lice! Žensko lice... Žene nemaju lica. Samo su licem izložene, i njime skrivaju i razotkrivaju svoju stvarnost...

Noć je vladala manastirskom tišinom...

FRESKE

Teodosije banu u Longinovu ćeliju:

— Dan je, a nema te u crkvi. Pozvao si me da te u njoj obiđem.

Longin je slegao ramenima, pa Teodosije nastavi:

— Ne zalaziš u crkvu. Danima ne zalaziš. Raspitivao sam se o tebi. Treba čovjek odbolovati zemaljske boljke, ali ne treba sebi na muku pridavati.

Longinov izraz lica pokazivao je odsutnost od svega, pa i od razgovora.

Teodosije produži po svome:

— Pri kraju si s poslom, što ne završavaš ono što ti je još preostalo?

Longin je opet šutio, pa Teodosija izdade strpljenje:

— Nije ti do razgovora sa mnom. Nisam zato ni došao.

— Vidim da nisi, vidim da vrdaš — reče Longin.

— Poslao me iguman po tebe. Zove te.

— Kada?

— Nije rekao kada, nije rekao zapovjednički, ali to što nije rekao kada i što nije rekao zapovjednički, ipak, jedino može značiti: odmah.

— U redu, idem — reče Longin.

Teodosije ga preprati dvorištem i potapša po ramenu kad Longin krenu uza stepenište ka igumanovoj ćeliji:

— Iguman je dobar čovjek. Drag si mu. Voli te kao nerođenog sina — dobaci Teodosije za Longinom.

Iguman ga dočeka s vidljivom radošću, ozarenog lica i sa sjajem u očima. Pošto se pozdraviše, iguman mu se obrati blagim glasom:

— Da ne zaobilazimo. Pozvao sam te da ti ponudim ono što je i patrijarh Makarije nagovijestio kao svoju želju. Ne tražim da mi odmah kažeš pristaješ li ili ne pristaješ. Šta god bi rekao — bilo bi prenagljeno. Da ne mislim da bi vrijedilo da to ti učiniš — ne bi tebi ni ponudio.

Longin mu zamalo ne uskoči u riječi, ali pričeka da starac predahne.

— Blagopoštovani oče igumane, odmah ću ti odgovoriti.

Licem igumana Akakija pređe blaga sjenka neželjene slutnje, ali on savlada uzdrhtaj i reče smjerno:

— Reci, Longine.

— Pristajem!

Igumanovo lice se razvedri i razvuče u vedar izraz:

— Kad ćeš početi? Malter je odavno pripremljen; odležao je svoje...

— Odmah ću početi. Dugo će trajati. Neće ići brzo. Sa živopisom je tako. Freske zahtijevaju vrijeme, mnogo vremena. Zato ću odmah početi.

— Ti si gospodar svog umijeća — reče iguman.

— Imam još boja, ali nemam dovoljno.

— Gdje se mogu nabaviti boje?

— Crkva je mala spolja, ali je iznutra razuđena i površine za freske nisu male. Trebaće mi još boja, zbog toga će mi trebati. Od ovoga što imam uza se ne mogu ih načiniti dovoljno.

— Pitao sam te gdje se mogu nabaviti boje...

— U Dubrovniku — odgovori Longin.

— Poručićemo ih.

— Trebaće mi i zlato.

— Zlato? — u igumanovom glasu se osjeti čuđenje, ali nastavi smireno: — Tvoj trud će biti valjano nagrađen.

— Meni treba zlato, njegova prašina, u stvari. Mješaću je s bojom. Trebaće mi za fresku, u kupoli, s likom Hristosa Pantokratora. Zlato ću upotrijebiti na kodeksu u Hristovoj ruci. Upotrijebiću ga i za još neka dotjerivanja...

— Ti si gospodar svoga umijeća.

— Ta kupolna freska biće mi najteža zbog položaja tijela pri radu. Nju ću prvo uraditi — reče Longin i zašuti, pa je iguman osjetio da je na njega red.

— Zlato, njegovu prašinu, dobićeš ubrzo. Snaći ćemo se. Na boje iz Dubrovnika treba da sačekaš. Dug je put.

— Prvih dana trebaće mi pomoć. Skele da se postave...

— Najbolje je da to Teodosije učini. On, istina je, voli podobro popiti, ali ti s njim neće biti dosadno: i prosvijećen je, i svuda je bio, i sa svakim, i zna svašta; dunđer je, pa će i skele valjano načiniti... Sve ti ovo govorim jer znam da bi i ti najviše volio da ti pomaže Teodosije.

Longin se zbuni. Obli ga crven. U trenu pokuša povezati kakve bi sve sumnje mogle da budu u igumanovim riječima, ali ga iguman prekide u takvim pomislima:

— Nikakve sumnje nemam, samo uviđam da se vas dvojica razumijete ili da biste mogli lako da se sporazumijete... Toliko od mene, a biću ti, opet kažem, uvijek na pomoći.

...Sve s freskama otpoče i nastavi se po dogovoru igumana Akakija i monaha Longina.

Longin je živopisao i živopisao, dok je oko njega vrijeme proticalo, a njegov mukotrpni trud bivao je sve vidljiviji u pastelnim bojama i skladnosti figura...

S kupole je gledao Hristos Pantokrator.

U kupoli se nastanila i Božanstvena liturgija.

U svakom od pandatifa po jedan od jevanđelista.

Na potrbušjima sredine crkve — nove freske.

U oltarskom prostoru — takođe.

I na prvom traveju, iznad vrata.

Imao je još boja, ali majstora prekide obavijest da stižu boje iz Dubrovnika.

Igumanu Akakiju je javljeno da su poslate s dubrovačkim karavanom za Srebrenicu, a karavan će

se namjeriti i kroz Han-Kram, pa je tu najbliže da se boje preuzmu.

Longin je smatrao da je najbolje da se pošalje Teodosije.

Ali, Teodosija ne bi.

Sačekaše do sutradan.

Teodosije kao da je u zemlju propao. Nigdje ga, kao za inat.

Spasije je likovao. Siktao je:

— Otišao da se smuca. Da se smuca . . .

Vremena nije više bilo za gubljenje. Karavan je već mogao naići kroz Kram . . .

HAN

Hanovi i jesu da bi okupljali ljude različite po svemu i iz svima zajedničke potrebe da budu pod krovom.

Tako je moralo biti i ovog planinskog jutra u hanu na Kramu...

Trojica trgovaca iz Nove Kasabe, dvojica kockara s Devetaka, trojica švercera duhanom iz Klisure, vlastenički kadija sa svojim pisarom, gonič goveda iz Rogatice, neki Hamić, pop Savo iz Mrkalja, slikar i pećki monah Longin, te sav uvijen u kostrijet i s kapuljačom preko lica — bivši derviš i sada poraženi i gonjeni džigit Hamzavija potpuno su ispunili musafirhanu.

Sjedili su, eto, zajedno, ali svaki zaronjen u svoje misli, bez glasnog razgovora ni između onih koji su došli skupa, pa se tek po odjeći i držanju moglo nagađati koji je s kim uortačen.

Ni handžija Šidran ih nije sve znao. Znao se s nekima, odavno i po svačemu. Ali, osluškujući njihove šutnje, osjećao je da svakog, u dušu, poznaje i da zna gdje će se koji zaputiti nakon konačenja u hanu ili nakon što samo iščekaju da kiša umine, jer je dobro znao da ih ima kojima se ne žuri i onih kojima se mnogo žuri.

Šidran se dobro iskašlja, pa prokinu muk mrzovoljnog jutra, obrativši se vlasteničkom kadiji:

— Bogati, Rizvaga, kao velim: ti si čovjek od ugleda i od vlasti, znaš sve; iz prve ruke znaš šta se desilo pod Vlastenicom...

Rizvaga promijeni ruku kojom je bio podlakćen, pa će osorno:

— Šta? Ništa! Eto šta!

— Za Tabhanu pitam. Svakakvi glasovi kolaju — uporno će Šidran.

— A, za Tabhanu pitaš. . Tabhana kao Tabhana... Uvijek u njoj mutni poslovi s kožarima... O Tabhani bolje znaju divaniti ove dućandžije iz Nove Kasabe, jä duhandžije iz Klisure...

Najstariji među Klisurama ne otrpi: prvo grmnu, pa se stiša:

— Ti, kadija, svoj posao, mi svoj posao, svako svoj posao. I ne dao bog da se međusobno nagazimo po žulju: ti nas ili mi tebe. Teško onom ko bude prvi nagažen. Biće zgažen. Zato, pusti. Ne zajedaj i nemoj da ujedaš bez dokaza. I ne izmiči; znaš ti dobro šta handžija pita i zašto pita za Tabhanu.

— Prijetiš, Murize Klisuro! Meni prijetiš! Kad prijetiš meni, prijetiš Carevini! — obrecnu se kadija.

— Ništa mi i nikome nismo još zaprijetili... — kaza Muriz Klisura i ustade da potprete vatru.

Kadija ponovo promijeni ruku kojom je oslonjao svoju veliku glavu, pa zaškilji prema trgovcima iz Nove Kasabe:

— A, vi iz Kasabe... Na pola puta ste između Tabhane i tekije u Konjević-Polju... Vas, oni ne diraju... U dosluhu ste...

Trgovci iz Nove Kasabe prečuše.

— Velim, šurujete s dervišima — potpaljivao je kadija, a trgovci šutjeli, jer su bili između dvije vatre, između dvije sile, između dva bijesna paščeta: oholog kadije iz Vlastenice i oholog Hamzavije iz Konjević-Polja.

— Dobro, dobro... Još vi mene ne znate. Još ne znate kolika je u mene moć. Ja nisam onaj kadija od juče. Derviške bune mene su uveličale. Derviši su drznuli na vlast, a vlast ne da na sebe, a da vlast ne bi dala na sebe — mora sebi dati još veću vlast. Ja sam takvu vlast dobio, juče dobio u Sarajevu. Nisam kadija kao prije, od juče nisam. Danas, kad stignem, kad dođem u Vlastenicu, počeću da žarim i palim. Žariću i paliću! A, vi znate da je Kasaba jednom gorjela. Do

temelja izgorjela. Osamnaest dućana otišlo u dim, a što nije u dim otišlo — postalo je pepeo. Vi ste na zgarištu novu sebi kasabu podigli, Novu Kasabu. A, ja vam velim, što vama i ne treba da velim, jer znate bolje od mene: dućani puni robe gore kao barut. Kao barut: ostave samo dim i pepeo, a i dim i pepeo vjetri raznesu... — Rizvaga je govorio polako, osmatrajući svaku svoju riječ u očima svojih sabesjednika.

Sitni, kašljucavi trgovac kao da shvati da kadija najviše gleda u njega, da ga proziva, pa se odazva; reče:

— Da nas derviši ne diraju ili diraju, to vlast ne zna. Jesmo li u dosluhu ili nismo, ni to vlast ne zna. Niko vama o nama nije dojavljivao. Nijedna vlast ne presuđuje bez dokaza.

— Najlakše je dokazati krivnju! Pogotovu za vas! — grmnu Rizvaga.

Njegov piskutavi glas najzad zasmeta i čovjeku s kapuljačom, preko lica — Hamzaviji, koji je, namrgođen i krupan, sjedio u ćošku do ognjišta:

— Ti si, znači, Rizvaga, kadija vlastenički! — umiješa se Hamzavija. — Aha, tako; tako! Ti li si taj! Svačeg sam se ja, moj kadija, nagledao, pa da i tebe vidim! Čuo sam, dakako da sam čuo, o tebi. Vidim, prkosan si. I pakostan. Samo, ne znam vrijedi li to u ovom vremenu kad je i sama vlast nesigurna u sebe, baš kao i oni kojima vi sudite i kojima vi presuđujete.

— Vidiš, momak, ja se ničeg ne bojim! Ničeg se Rizvaga ne boji! Ničeg!

— Ja i ti smo, vidiš, jednaki! — reče Hamzavija.

— Nas dvojica?! Bože me sačuvaj. Gdje si vidio da se vrabac sa sokolom mjeri, gdje?! — pakostio je Rizvaga.

Od ljudi zatečenih u hanu na Kramu, samo su trgovci iz Nove Kasabe znali i Rizvagu i Hamzaviju, i zbog toga što su ih znali, a vođeni svojim trgovačkim njuhom, kao po komandi ustadoše i pozdraviše se s handžijom Šidranom, pa izjuriše kroz vrata.

Preostali putnici bili su isuviše zaokupljeni zapodjenutom prepirkom...

— Samo kažem: isti smo ili barem slični. Po jednome: ti se ne bojiš ničega, ja se ne bojim nikoga. Samo, kadija, tvoje nebojanje je u sudnici, a ovaj han nije sudnica.

— Kako za koga! — i dalje se srdio Rizvaga, ali je i sagovornik išao dalje:

— I ja kažem, kadija; i ja to kažem. Ti sudiš u sudnici, meni je dovoljan i han...

Hamzavija zausti da nastavi, pa — ili ne znajući šta bi još dorekao ili zbunjen sagovornikovom drskošću — zastade s riječima; kadija to iskoristi i priupita:

— Ma, koji si ti?

— Ja sam Hamzavija.

Han utonu u tajac. Zavlada savršen muk.

Prvi se javi monah Longin:

— Ti si čuveni Hamzavija! — reče, ali kad oslušnu svoj glas, ispunjen divljenjem, Longin spoznade da se zaletio.

Te riječi zapanjiše Rizvagu.

— Kaurine, izrekao si prejaku riječ! — zaurla Rizvaga na monaha. — Osim toga, Hamzavija nije budala da se javno iskazuje, a kad bi se i pokazivao, ne bi se skrivao samo kapuljačom.

Dok je Rizvaga po licima prisutnih ispitivao odvažnost svojih riječi, Hamzavija smače kapuljaču s lica, ali mu Rizvaga ne dade da progovori:

— Ovaj čovjek laže... Lažeš da si Hamzavija! Lažeš! — vrištao je Rizvaga, udarajući pesnicama po stolu.

— Za mene nije pamet u skrivanju — odvrati pribrano Hamzavija. — Ja sam ono što jesam... Pametan si, kadija, pa zar ti svjedočenje o meni nije što se oni trgovci iz Nove Kasabe pokupiše kad uvidješe da je ovdje prevruće? Oni su znali s kim si zapodjenuo kavgu, jer me oni dobro znaju i pod kapuljačom, i jer znaju da naša kavga neće dobrim završiti. Znaju kakav si ti, a znaju kakav sam i ja. Za obojicu: ne po čuvenju, nego po viđenju.

Premda se u sebi i dalje iščuđavao zbog Hamzavijinog prokazivanja, u šta dalje sumnje nije bilo, Rizvaga pribrano prozbori:

— E, pa, baš dobro! Baš dobro. Ako i nisi to što reče da jesi — baš dobro! Dok sam kadija, imam želju da presudim još dvojici: onome što ostade bez ruke u Tabhani i Hamzaviji. Ti si se ukazao, veliš da si Hamzavija. Ispunjavaš mi pola želje. A, i onaj bez ruke će dolijati.

— E, moj Rizvane, meni će mnogo viša vlast, najveća vlast u ovoj carevini — suditi, ukoliko dođe do suđenja, ako presuda prije osude ne bude brža, a biće!

— Ja sam najveća vlast! Od Romanije do Zvonika, na čitavom Birču! Najveća vlast, ja!

— Tebe ću ja pogubiti, moj kadija!

— Kako to misliš? Ko si ti da tako misliš?! Ne diže se ruka na carskog čovjeka. Nisam ja janjičar, pa da se sa mnom natežete...

— Za tebe mi je lako, moj kadija. Lako. Držim te kao u šaci, u ovom hanu. Za janjičare što kažeš, dobro kažeš: ni s njima se ja, Hamzavija, neću više nadjačavati. Ja ću ubiti prvog među janjičarima — Mehmeda Sokolovića.

— Vezira?!

— Njega, Mehmeda Sokolovića!

— Velikog Vezira?!

— O istome govorimo, Rizvane, o istome! Njega!

— Čuste li šta reče?! Ljudi, čuste li! Ne smije svaka pogan vezirsko ime u usta uzimati. Uhitite ga. Vežite ga! Pucajte u kučkinog sina! Ubijte pašče! To je moja presuda! Ljudi! Šta čekate, ljudi! Šta čekate?

Niko se ne pomače s mjesta.

Pridigoše se Klisure i iziđoše iz hana. Za njima i Hamić, i pop Savo, ode s njima i gonič stoke iz Rogatice.

Kadija pogleda u kockare s Devetaka, ali oni njega nisu primjećivali.

Longin je buljio u Hamzaviju.

Kadijin kukavni pisar još se više šćućurio u sebe.

Handžija Šidran je, tobože, poslovao oko ognjišta.

Diže se i Rizvaga; za njim i pisarčić.

— Ja sam tebi, Hamzavija, presudio i moja će te presuda stići. Jednako ću presuditi i onome bez ruke — ciktao je i drhtao Rizvaga, stojeći kraj vrata.

ŠEJH

Hamzavija u hanu na Kramu ostade čitav dan. Kao da je htio da pokaže kako se ne boji potjere koja bi od kadije iz Vlastenice mogla nahrupiti prije mraka.

A, možda ga ništa nije ni interesovalo, osim da se isjedi i iznapija u ovom hanu na sastavku triju planina: Javora, Devetaka i Romanije, i zaboravi na sve. I na sebe samog.

— Donesi i njemu — zatraži Hamzavija od Šidrana da i pred Longina stavi bardak rakije.

Šidran posluša.

Longin je oklijevao. Bio je u mantiji i Hamzavija bi mogao da zna da se kaluđeri ne opijaju, pogotovu još po hanovima, pa je Longin smatrao suvišnim da to i posebno natukne.

Napokon, Longin prihvati bardak u namjeri da ga odmakne od sebe, a Hamzavija mu pomože u naumu:

— Ako već ne piješ, nemoj ni sada!

Nisu zapodjenuli razgovor, premda im je obojici bio na usnama.

Kako je dan osvajao i odmicao, u han su zalazili svakakvi ljudi, koji bi, kad se poodmore i okrijepe hranom i pićem, izlazili, nastavljajući dalje, svojim smjerovima.

Kad uđe skupina karavandžija iz pravca Srebrenice, koji se natiskaše na klupi uz Longina, pa i njemu i njima bi tijesno, Longin se pridiže i pristupi Hamzavijinom stolu.

— Sjedi! — odgovori Hamzavija na upit Longinovih očiju. — Sjedi i pričaj. Šta bilo. Samo da pričaš. Šutiš. Samo šutiš. Ne valja šutjeti. Ne valja ni govo-

riti, riječ je skupa po čovjeka, ali je u samom čovjeku veća nevolja od šutnje.

Longin je šutio.

— Ti znaš za mene. Izrekao si se pred kadijom, a to ti nije dobro Ja ne znam ko si ti... — navaljivao je Hamzavija.

Longin reče da je, kao što se vidi po odjeći, kaluđer, da je monah, ali da nije neki pravi monah, jer je ikonopisac, a u hanu je, jer čeka da mu dođu boje, da ih očekuje iz Dubrovnika, poslate su s karavanom koji treba za Srebrenicu, pa se mora namjeriti kroz Kram.

— U Lovnici si? — priupita Hamzavija.

— U Lovnici — odreče Longin.

— Znam. Znam ko si i šta si — reče Hamzavija, i Longin značenje tih riječi odmah dovede u spregu s Teodosijem.

— Čekam već nekoliko dana, a karavana iz Dubrovnika nema, pa nema. Da je išta drugo, ne bih čekao — ispovijedi Longin svoju nestrpljivost.

— Možda ti je čekanje uzaludno!

— Kako?

— Šta se čudiš? Šta se imaš čuditi? — iščuđivao se Hamzavija Longinovom pitanju.

— Samo pitam: kako...

— Tako. Lijepo, tako. Takvo je vrijeme. Ni u šta ne vjeruj, pogotovo ne vjeruj u čekanje.

Potom su šutjeli.

U ušima su im brujila opora kazivanja karavandžija. Psovali su vodu kod hana na Pogledi. Longin nije razabirao da li taj izvor nazivaju Ružnom vodom ili Ružinom vodom, prije da nije Ružina — čim su je vezivali sa psovkama i spominjali kako su im opet crkla dva konja nakon što su se, iznojeni i izmoreni pentranjem po uzbrdici, napojili te vodurine.

— Nas dvojica smo slični — reče Hamzavija. — Ti pop, a nisi pop. Ja derviš, a nisam derviš.

I, Hamzavija poče svoje dugo govorenje, premda se u početku činilo da — nakon kadijinog odlaska —

neće govoriti. Započeo je pominjanjem Konjević-Polja, po kome su, davno nekad, konji trkani i ratnici se nadmetali, ali je priču orijentisao na tekiju. Pomenuo je dolazak prvog Hamzića u taj kraj, Hamza-Dede, osnivača tekije, pa natenane isticao tekijske zasluge kod sultana Fatiha Silnog i sultana Sulejmana Veličanstvenog — o sultanskim beratima, kojima su Fatih i Sulejman odužívali svoj dug i potvrđivali samostalnost te tekije u Osmanlijskoj Carevini.

— Fatihovi berati, kako sam ja čuo, zbog toga su što je sultan jednom zakonačio u Konjević-Polju. Krenuo s vojskom na Kulu, ali se zanoćalo, pa Silni riješio da prenoći. I, baš kad je sjahao s konja, primijeti Hamza-Dedu kako ore njivu. Sultan ga prizove sebi i reče mu: »Zašto oreš bijele brade? Zašto si zakasnio? Zašto nisi uranio?«. Hamza-Dedo odgovori: »Uranio sam, ali mi Bog ne dade«. Tako su njih dvojica razumjeli svoju zagonetnost. U stvari, Sultan je prekorio Hamza-Dedu zato što se nije ranije oženio, pa bi mu sinovi orali, a Hamza-Dedo se dosjetio, pa je njegov odgovor značio da se na vrijeme oženio i da je dijete stekao, ali da mu je sin sada u sultanskoj vojsci. Potom Sultan zapita ima li se gdje prenoćiti, a Hamza--Dedo potvrdi i pokaza dvije-tri kuće, gdje je sadašnja tekija. Kad se Sultan primakao kućama — pred njeg iziđe Hamza-Dedo i pozva ga u svoju kuću na konak. Sultan se začudio kako je Hamza-Dedo, s bijelom bradom, hitro ispregao konje i još stigao da ga sačeka. Zatim, kad su završili s jacijom, zapita Sultan: »Znaš li gusku očerupati?«. Hamza-Dedo je opet ispravno razumio pitanje i odgovorio: »Znao bih je i u torbu metnuti, samo ako je ima« Ovakav odgovor Sultan je prihvatio kao znak da je Hamza-Dedo evlija i da je sposoban da održava tekiju i musafirhanu. Zato je iste noći nešto napisano stavio pod jastuk, a kad je, ujutro, sa svojom silnom vojskom nastavio ka Kuli, Hamza-Dedo je ispod jastuka našao ferman o gradnji tekije i musafirhane, te o oproštaju poreza i ostalih nameta. Kasnije je Silni Fatih posebnim beratima potvrđivao da se njegova volja i dalje mora poštovati...

— Sulejmanovi berati, kako sam ja čuo, zato su što je taj sultan naišao kroz Konjević-Polje, kad je s vojskom krenuo na Mohač. Sultan na njivi zatekne Hamza-Dedu, s bijelom bradom, i njegovog sina Mustafu, još golobradog ali čuvenog gaziju, kako oru njivu. Čim je ugledao Sultana, Hamza-Dedo istupi pred njeg i ponudi mu sina Mustafu u njegovu vojsku. »Tebi će tvoj jedan sin mnogo valjati pri oranju, a meni jedan vojnik neće toliko vrijediti pri osvajanju Mohača«, rekne Sultan. »Oranje i ovo naše zemlje su sitna posla. Mohač i Tvoja vojska su carska posla. A, možda će Ti baš moj sin u vojsci zatrebati!«, odgovori Hamza-Dedo, pa Sulejman Veličanstveni, pritiješnjen mudrošću svog sagovornika, prihvati Mustafu u vojsku. Na polasku Hamza-Dedo nasjetova Mustafu da dobro čuva hljeb i da ga kŭpi, gdje god ga vojska bude rasipala. Mustafa posluša oca, pa je, gdje bi god naišao na hljeb, trpao ga u bisage i nakupio ga podosta, dok su se ostali askeri iščuđavali kakav je to gazija Mustafa kad ništa drukčije ne čini osim što hljeb prikuplja. Čim su stigli na bojište — započeše bitke i danima potrajaše, pa vojsci nestade hrane i askeri zapomagaše: »Da nam je da se hljeba najedemo — lako bi Mohač bio naš.« Na Mustafu su zaboravili, ali se Mustafa sjeti očevog savjeta i sakupljenog hljeba, te da je došlo vrijeme da se hljeb razdijeli askerima. Pošto dobro založiše hljebom, krenuše askeri u odlučni boj, pa rastjeraše protivnike. U tom boju se posebno istakao Mustafa, razmahujući sabljom s lakoćom, a samom Mustafi se pričinjavalo da mu Hamza-Dedo pomaže, vilama razgoneći tuđe askere... U isto vrijeme, Hamza-Dedo je, na gumnu kraj tekije, mahao vilama i prizivao Boga u pomoć, da pomogne njegovom sinu u boju. Ljudi su se, ne vidjevši pšenice od Hamza-Dedine duge brade, iščuđivali: »Eno, Hamza-Dedo poludio! Maše vilama uprazno...«. Kad se Mustafa vratio ispod Mohača, zatekao je oca na gumnu. Hamza-Dedo upita kako mu je bilo, a Mustafa kaza: »Da ne bi tebe — da mašeš vilama i razgoniš naše protivnike — ja bih, s cijelom našom vojskom, nastradao«. Ali, Hamza-Dedo ga prekori: »Sine, ti nas prokaza!« I, u taj

tren obojica umriješe, jer su drugi ljudi čuli Mustafine riječi, a Hamza-Dedina evlijanska moć se smjela razotkriti samo sultanima... Poslije je Sulejman Veličanstveni posebnim beratima potvrđivao da se tekijska prava moraju poštovati i sačuvati uspomena na Hamza-Dedine i Mustafine zasluge...

— Eto — reče Hamzavija — tako sam ja čuo o tome. Šta je u svemu tačno, a šta nije, lako je znati. Narod plete i prepliće svakakve priče, pogotovo kad su te priče o vjerskim kućama, pa se istina zaplete nitima kakve su ljudima po mjeri. Ali, da nišani, Hamza-Dedini i Mustafini, postoje u tekiji, to je tačno. Svakodnevno sam ih gledao. Da carski berati postoje, i to je tačno. Stotinu puta sam ih svojim očima gledao. A, da su ti berati poštovani, to je bilo tačno sve dok se poturica Mehmed Sokolović ne osili protiv njih i protiv tekijske samostalnosti, pod izgovorom da se bori protiv našeg učenja o islamu...

Hamzavija je govorio još dugo, dugo.

O Mehmedu Sokoloviću i o šejhu Hamzi Orloviću, pričao je sasvim različito, ali su se sve riječi stapale u pričaočev gnjev.

— Ne usuđuje se Sokolović da udari na samu tekiju, jer tekiju, eto, štite berati. A, berat je, eto, sultanski i mrtvi sultani su viši od svakog vezira, pa i od ovog uljeza Sokolovića, koga je sâm Sulejman Veličanstveni uzdigao u svog prvog ministra, učinivši ga moćnijim i od samog sebe. Ali, Sokolović ubija pristalice derviškog reda tekije u Konjević-Polju. Mi smo mu vraćali, dižući pobune i svoju vojsku na njega. Vezir nam sasiječe sedamdesetak pristalica, mi njemu toliko njegovih janjičara, pa se, tako, nadgonimo...

Hamzavija je Longinu pričao i o sebi, govorio kako više nije za derviša, jer je ogrezao u ubijanju, a ništa nije postigao svojim bojevima, ni svom derviškom redu doprinio, jer Sokolović šalje nove vojske da rasturaju njihove pristalice, Ali, njima je, u tekiji, ponestalo para, a i narod se boji novih odmazdi, pa im se ne pridružuje. Zato, reče, preostaje mu još samo to: da ubije Mehmeda Sokolovića.

Reče da ne bi posegao za takvom mišlju da Mehmed Sokolović ne ubi šejha njegove tekije Hamzu Orlovića, pa još i prikri ubojstvo, ali je ono obznanjeno najpovjerljivijom vezom iz Carigrada u Konjević-Polje.

I, ispriča Hamzavija Longinu da je Mehmed Sokolović namamio šejha Hamzu Orlovića u Carigrad na divan. Šejha su njegovi odvraćali, govorili mu da Mehmed Sokolović sprema zamku, ali je starac ipak krenuo, rekavši da i sam zna da nije vjerovati carskim i vezirskim riječima, al da se nema šta ni izgubiti: kad su već mnogi izginuli, neće biti štetovanje ako i on pogine, a desi li se suprotno i ostane li živ — onda samo može biti bolje, pošto će se, znači, s Velikim Vezirom nagoditi, jer kako su se dosad nagađali ubijanjima, u tome je Veliki Vezir premoćniji jer drma Carevinom u Sultanovo ime. Još šejh reče da se može desiti i treće, ako se ne desi prvo dvoje: ako ga ne ubiju i ako se s Velikim Vezirom ne nagodi — pokušaće doći i do samog sultana Murata, sina Selimovog i unuka Sulejmanovog, i ukazati mu na berate ranijih sultana o cijenjenju tekijskih zasluga, ali da je pomišljanje na tu »treću sreću« njegova najveća nesreća, jer je Murat poremećenog uma, mamlaz i tevečelija, i svu je vlast oslonio na Mehmeda Sokolovića, neograničenog u vladarskoj moći... Ali, Mehmeda Sokolovića su godine izdale. Ako druga sila ne može, jedino godine što mogu nadjačati svaku silu. A, kad godine izdaju, i ljudi izdaju, jer ljudi žude za većom silom nad sobom, da bi je se više bojali. Zato, da preduhitri svoju smrt, Mehmedu Sokoloviću preostaju smrti drugih, pogotovo onih koji mu se pokušavaju usprotiviti.

Elem, zaputio se, tako, šejh Hamza Orlović u Carigrad i ne vrati se iz Carigrada.

U tekiji razabraše kako se završio carigradski divan, i to po redu i rasporedu, baš onako kako se sve zbilo.

Kad u Carigradu šejha nije snašlo pogubljenje, ali i kad Veliki Vezir nije htio ni da čuje o drukčijoj nagodbi osim da se hamzeviti odreknu svog učenja, šejh

Hamza Orlović mu je rekao da će svoje tjerati do samog Sultana i pozvati se na berate ranijih sultana. Na te riječi, Veliki Vezir se turobno osmjehnuo, pa razbjesnio. Rekao je šejhu da bi ga sam mogao smaknuti, ali da neće. Mirni šejh je odgovorio istom mjerom, kao što je narod raspaljivao svojim tumačenjima islama, porekavši u lice Velikom Veziru njegovu volju pri odlučivanju o šejhovom ubojstvu, jer ga ne smije smaknuti zbog berata, zbog toga što je on, šejh Hamza Orlović, čuvar tih berata. Veliki Vezir je iskezio zube i rekao da je sve bilo i da će sve biti po pravdi. Jer, da nije tako, odavno bi bili razrušeni temelji tekije u Konjević-Polju, a niko u samu tekiju, eto, ne dira, nego se progoni vrše izvan tekijskog vakufa. A, što se tiče toga što se šejh poziva da je čuvar sultanskih berata, Veliki Vezir kaza da se berati čuvaju u samoj tekiji i da je šejh njihov beratom zaštićeni čuvar samo u samoj tekiji.

Time je divan Orlovića i Sokolovića, vođen po mjeri dviju grabljivica iz njihovih prezimena, okončan. Njih dvojica su se tada vidjela i više nikada.

Šejh Hamza Orlović je, začudo, izašao iz saraja Velikog Vezira zdrav i čitav.

Takav je, zdrav i čitav, i ostao, plutajući Bosforom.

Jer, kad je šejh Hamza Orlović, preko svojih pristalica, isposlovao prijem kod sultana Murata, umjesto samog Padišaha u carskim odajama ga je dočekao veliki muftija Ebusuud-efendija. U šejhovim ušima odzvonile su riječi Velikog Vezira »sve je bilo i biće po pravdi« i šejhu je postalo jasno da je s njim svršeno. Veliki muftija Ebusuud-efendija je odmah pročitao presudu kojom se Hamza Orlović proglašava za bezbožnika, koji poziva pravovjerne u zabludu i bezboštvo, budući da iznosi nazore kojima se vrijeđa čast Muhameda Pejgambera, jer se šejhovo tumačenje islama protivi Kur'anu, u kome najjasnije stoji da je Muhamed Božiji poslanik, a nikako sin Božiji razapet za spas vjernika, kako hoće da nametne Hamza Orlović, te će kao takav — bezbožnik i rušilac javnog reda — biti potajno pogubljen u nekom od carigradskih zindana.

Presuda je istog dana izvršena, ali je neko od njegovih pristalica među carigradskim janjičarima prepoznao šejhovo truplo na talasima Bosfora, a polako i potpuno procurile su pojedinosti iz šejhovog susreta s Mehmedom Sokolovićem i njegovim velikim muftijom Ebusuud-efendijom . . .

. . . Ispričavši sve Longinu, Hamzavija reče da je o svojoj namjeri — o ubojstvu Mehmeda Sokolovića — rekao vlasteničkom kadiji jer zna da kadija neće povjerovati u tu priču, ali da se sjeti kad se pročuje, kad zaista učini to što će učiniti s Mehmedom Sokolovićem. A, smaknuće ga, sigurno, jer zna kako će; ne bi se s takvim stvarima ni busao u prsa da ne vjeruje u veze i načine kojima će ostvariti cilj.

— A, zašto meni o tome govoriš? Ako ti kadija nije povjerovao, zašto mene uvjeravaš da ti vjerujem? — zapita Longin.

— Onako. Došlo mi da se razgovorim. A, od tebe mogu i očekivati da mi vjeruješ. Rekao mi je Teodosije za tebe. I da nisi takav, opet me ne bi prokazao. I kad bi htio, ne možeš me prokazati: ne bi povjerovali; ni tvom odavanju, ni mojoj namjeri!

Longin je opet zašutio, a Hamzavija pričao i pričao.

Tako je došlo na red da se kaže i za Tabhanu . . .

TABHANA

Naslušao se Longin svakakvog Hamzavijinog pričanja.

Hamzavija je govorio nadugo i naširoko o svemu i svačemu. Sveobuhvatnost njegovog kazivanja iziskivala je napor pri slušanju, pogotovo Longinu, nenaviklom na dug razgovor, pa makar u pričanju bio samo slušalac koji tek poneku izrekne. Hamzavija je svaku od svojih priča potkrepljivao mnoštvom detalja, smatrajući da je svaka sitnica presudna. I, koliko je god takvo govorenje Longinu oživljavalo slike dešavanja, toliko ga je bilo tegobno pratiti, a slike pred očima doimale su se kao usporene.

Međutim, Longinu je bilo do slušanja. Otkrivao je bogatstvo govora kakvog je on prestao biti svjestan, jer se zatočio manastirskim šutnjama. A, i riječi koje je Hamzavija slagao i razlagao, rasplićući i preplićući ih, razotkrivale su događaje i saznanja drukčije od onih što ih je Longin pamtio iz zavičajnog djetinjstva.

Pošto se Hamzavijino kazivanje oduljilo, monah je sebi iznašao mjeru za slušanje: presuđujući odmah šta treba pamtiti, a šta odmah zaboravljati.

Hamzavijinu priču o Tabhani, a i ona je došla na red, nije zapamtio do sitnice. Smetala mu je tišina koja je zavladala hanom čim je derviš spomenuo Tabhanu. Sve druge priče za hanskim hastalima zamukle su, musafiri se nisu ni micali, tako da su svi mogli čuti, premda je Hamzavija govorio podjednako tiho, kao i kad je Longin bio jedini njegov slušalac. Hamzavija je zapazio tu načuljenost svih ušiju, ali kao da se to njega nije ticalo: i dalje je pričao Longinu, oslovljavajući ga čas s pobratime, čas s pope, naglašavajući time da samo njemu priča, a za ostale — ni briga ga.

Uglavnom, Hamzavija je prvo govorio, naširoko, o porazu posljednje pobune. Potom je rekao da je derviška vojska mogla da bira između rasula i totalnog likvidiranja.

— Bolje je bilo spasavati glave; kakve takve, ali žive, pogotovo što su one mahom stajale nad ramenima plaćenika, kojima nije do nekakve časne pogibije...

Tako se vojska razasula, što je brže mogla, a on — Hamzavija — najžešće podboo konja ka Konjević-Polju. Da javi šejhu o usudu i čuje njegov sud o tome šta im valja činiti. Tako se i desilo da on ne bude u Tabhani kad se desilo to što se desilo. Bio je u tekiji.

— Moja sreća ili je moja nesreća, ali se nisam zadesio u Tabhani — reče Hamzavija i ubrza pričanje, jer je počeo da prepričava, a ne da govori o onome što je sam vidio.

Desilo se da se dobar dio razbježalih plaćenika opet okupio u Tihići. Nasumice bježeći, sustizali su jedan drugog pa ih se u Tihići, najednom i s raznih strana, sleglo više od pola stotine. Zaplašeni odmazdom, koja ih je čekala, znajući da će ih, kad stignu kućama, komšije ili rodbina prokazati — poraženi askeri su riješili da će biti sigurniji ukoliko još neko vrijeme ostanu skupa. Tako su iz Tihića prošli mimo Vlastenicu, a pred mrak se spustili u Tabhanu.

— Tabhana je skrovito seoce, zaklonjeno s tri strane tjesnacom između brda Gradine i brda Vijenca. Dušu dalo da se u njemu skriva, osim ako kogod ne nabasa jedinim pravcem za Tabhanu. Baš zbog te sklonjenosti, u zaleđu sela je Orhanbeg iz Vlastenice podigao štavionicu kože, jer je blizu čaršija, a smrad od koža se u njoj ne čuje. Posao s kožama je dobro krenuo i razgranavao se, pa je i njegov sin Mulaseid nastavio očev posao, dograđujući štavionicu, tabanhanu, po kojoj se, eto, i selo prozvalo Tabhanom. Helem, askeri zakonače u selu. Ali, kad nešto hoće da bude onda i bude... — kazivao je Hamzavija.

A, htjelo se da manja grupa janjičara, desetak zakasnjelih za svojom glavninom, zbog pomrčine promaši Vlastenicu, u kojoj se zanoćila silna janjičarska vojska, i da nalete baš na Tabhanu. Udarili su na stražara. Spavao je, pa su ga premlatili, a on im odao da su pobunjenici u selu. I da nije odao, sami bi otkrili po velikoj skupini konja, koje je prokazivala slaba svjetlost istom izišlog mjeseca.

— Janjičari, lijepo, postave svog stražara, a našeg povedu u Vlastenicu kao zalog svog otkrića. Ubrzo je iz Vlastenice pristiglo više od stotinu silodernih janjičara. Odmah su navalili na tabhanske kuće. Naši su bili bunovni, a i da su bili pripravniji — teško bi iznašli bolje rješenje osim da se povuku ka kraju sela, prema štavionici, a potom se zavukli u štavionicu. Bilo im je: sjedi gdje si, pa ako se odbraniš — dobro i jeste. Ali, janjičari nisu napali, nego su se prikrali i zapriječili sva vrata na štavionici, pa podmetnuli vatru. Naši su pokušali da ugase plamen. I, ugasili su ga. Ali, tim gašenjem su sebi dohakali. Jer, plamenom gori drvo, i da plamen nisu ugasili — izgorjeli bi zidovi štavionice, ili makar nagorjeli, pa bi se bilo lakše kroz njih probiti. Ovako, vatra je već bila zahvatila kože — svakakve: suhe, poluprijesne, prijesne, s runom — a njima gašenja nema, osim da se u rijeku bace, jer one ne gore plamenom, one tinjaju i dime. Kad su vidjeli šta ih je snašlo, naši su pokušali provaliti vrata. Utom ih je i dim počeo gušiti. Davio ih je i najpoganiji smrad nagorjelih koža i izgorjele vune. Od teške muke — oči su im ispadale iz duplji, povraćali su komade svoje iznutrice, svojim zubima sebi otkidali meso, dok jedan od njih, najsnažniji i najsnalažljiviji, a za mene je bio i najpribraniji čovjek koga sam sreo iako sam ga kratko znao, dok taj — a imena mu neću reći — ne provali tavanicu, pa, kroz najžešći smrad i najgušći dim na tavanu, probi krov. Niz krov se sručio pravo na janjičare. Dok su se oni pribrali, već ih je nekoliko sasjekao. Onda se njih desetak sručilo na njega. On je udarao po njima. Oni udarali po njemu. Sav je bio izboden, ali se jednako borio, sve dok ne pade u blato, a na hvat od njega pade njegova ruka. Ta odsječena

ruka učinila je da janjičari povjeruju da je mrtav, pa se poodmakoše od štavionice, jer je smrad kože i ljudskih tijela gadno zaudarao... — ovdje je zastala Hamzavijina priča; zašutio je i šutio koliko je potrebno da se ispuši cigara dobrog duhana.

— Potom su janjičari, u odsjaju mjesečine, primijetili kako se džigit bez jedne ruke pridigao i zapomagao iz sveg glasa: »Vaške, proklete vaške! Ispustite ove ljude napolje, pa ih poubijajte kao ljude! Zar da pocrkaju kao zadnji psi«. Janjičari su, još u nevjerici, gledali čovjeka bez ruke. Nije im se pričinjavao, jer je jednoruki džigit doteturao do glavne kapije na štavionici i izvukao s nje prijevore. Na oslobođena vrata pokuljali su oblaci dima, a iz te crne gustine izronili su zatočenici. Više to nisu bili ljudi, ni zvijeri, nego izobličena rulja. Zatim su se te nakaze sručile na janjičare...

— Kad je osvanulo, dvojica-trojica izmrcvarenih ali preživjelih janjičara pobrojali su stotinu i trideset mrtvih janjičarskih glava. Od naših je preživio samo džigit s jednom rukom. On je u tom boju najžešće razmahivao dimiskijom, pa se seljacima iz Tabhane činilo da ima deset ruku...

— Seljaci iz Tabhane, koji su sve svojim očima gledali ispričali su mi ovako kako ja tebi ispričah. Oni ti ne bi mogli ispričati. Nema ih. Pogubili se po zindanima. Neće vlast svjedoke svojoj bruki...

— A, dok su i bili u životu, nijedan od seljaka iz Tabhane nije prokazao ko je onaj bez ruke, ni kuda se djenuo one noći. Možda bi se koji i našao da izda, ali niko među njima i nije znao ko je taj džigit, ni gdje je. Samo ja znam reći. Sam ja. A, ja ne govorim. Doduše, ima još jedan koji zna. Ali, kad se tome što još zna razum nakratko razbistri i jezik mu se razdriješi, nema te sile koja bi tog nesrećnika natjerala da oda džigita. Nema... — pa je Hamzavija zašutio, odšutjevši sve svoje preostalo sjedenje u hanu na Kramu, te je Longina podsjetio na sinđela Simeona.

— Nepredvidivi su putevi Gospodnji! — izreče monah.

— Jah. Baš tako... — odhuknu, iz dna duše, gazija iz Konjević-Polja.

U hanu su neki ljudi vodili nekakve, svoje razgovore...

IKONA

Po povratku s Krama Longin se nije ukazivao. Sve vrijeme, i sav, bio je u manastiru. Slikao je.

Samo je slikao.

Osjećao je da je to ono što treperi, plamti, bukti u njemu.

Ikona je izranjala iz drveta. Ikona je izranjala iz njega. Ikona je izranjala pred oči.

U svakom svom titraju znao je da se pred njim ostvaruje njegovo životno djelo, da ga ima pod rukom, da ništa nema i ništa ne postoji osim onoga što boje stvaraju po hrastovini.

Stvaralački zanos u njemu nije jenjavao; samo se razbuktavao.

— Trajaće ljepota — reče naglas.

— Ljepota stari, ljepota prolazi! — ču Teodosijeve riječi.

— Trajaće u meni.

— Čovjek zaboravlja.

— Ljepota ikone ostaje na drvetu — protivio se Longin.

— Kad je tako, ikona će te nadživjeti, ukoliko i manastir opstane — tvrdio je Teodosijev glas.

— Ako me nadživi, značiće da je uspjela.

— Ikonopišeš da bi uspio?

— Činim to da bih zaustavio ljepotu.

— Njenu ljepotu! Njenu...

— Ljepotu, da.

— Ali, njenu... Skrnaviš, Longine. Ako još ko i zna za tvoju slabost prema toj ženi, zaboraviće se na nju, ostaće ikona. Ikone u crkvama ostaju. Sve što je u božijim hramovima ostaje da vjekuje.

— Govoriš kao iguman Akakije — protivio se Longin.

— Govorim o ovoj tvojoj ikoni. O njoj. I o njoj na ikoni... Padaće ljudi ničice pred tvojom izgubljenom ljubavi. Biće za njih ideal. Ikona je posredstvo između boga i čovjeka. Tebi je posredstvo između tebe i te žene. Za tebe je ona ideal sada, ali će te proći. Uvidjećeš, jednom, da nije ideal, da je greška i da je varanje. A, ljudima će uvijek biti ideal. I kad ih vjerovanje bude iznevjeravalo. Uvijek će joj se vraćati.

— Možda će se...

— Nema nikakvog možda. Diviće se Bogorodici misleći da je bila takva, kao ikona, kao na ikoni. To više nije tvoje, nije ikonopisanija, to je ikona, a slika na ikoni je sveto stvorenje i svetost...

— Prestani!

— Jednu ikonu Bogorodice s djetetom si već bio završio.

— Ova je bolja!

— Znači, priznaješ. Sve priznaješ. Prva ikona ti nije bila dopadljiva. Skrnaviš! Ova druga ti je dopadljiva zbog...

Najednom je prestao Teodosijev glas. Longin se odmah okrenu. Nije bilo Teodosija.

»Nemoguće da je nestao. Vrata nisu škripnula.«

Vrata su stajala zatvorena, ali Teodosija ne bî u crkvi.

Longin izađe na dnevnu svjetlost.

Dokle je pogled dostizao — ne bi Teodosija.

Monasi su bili zaokupljeni čišćenjem snijega i cijepanjem drva. Raspitivao se za Teodosija. Ili nisu znali da mu kažu ili su ga upućivali tamo gdje ga on nije nalazio, dok mu sam iguman Akakije ne reče da ni on ne zna gdje je Teodosije:

— Teodosije kao Teodosije. Skita se — smješkao se iguman.

Longin se vrati ikoni i nastavi maloprijašnjom predanošću da slaže i razlaže boje.

Predveče ga Teodosije prekide:

— Tražio si me — reče. — Bio sam u Papraći. Pomagao igumanu Prohoru

Longin pokuša da se uzdrži i nastavi sa slikanjem, ali ne otrpi:

— Lažeš!

— Šta lažem, što bih lagao? Zar nisi čuo da novi paprački iguman Prohor ne zove Rastislava da mu pomaže. Čistiji mu je račun sa mnom.

— Lažeš da si danas bio u Papraći.

— Dobro, neka lažem, ali ne lažem.

Uhodio si me. Mislio sam: ako ti možeš da imaš povjerenje u mene, jer će ono što meni govoriš biti sačuvano, da i ja mogu da imam povjerenje u tebe. A, obmanjuješ me. Bio si danas sa mnom u crkvi i razgovarao dok sam ikonopisao Bogorodičin lik.

— Longine, tebi se pamet pomutila. Čuo sam da si Bogorodicu s djetetom odavno završio. O kakvoj sad Bogorodici pričaš?

— Znaš, dobro ti znaš o kojoj! — izreče Longin, pa obojica skrenuše pogled na tek završenu veliku prestonu ikonu Bogorodice s djetetom.

— Zašto si novu ikonopisao?

— To si me i danas pitao.

— Ja sam danas bio u Papraći, a moje pitanje je suvišno; sve se vidi na ikoni.

Teodosije razgleda ikonu jednim pogledom, ali mu pažnju zaokupiše drhtava slova uz ženski lik. Konagdžija napregnu oči i razabra zapis.

Pisalo je: »Pisa mnogogrešni rab Hristu Longin pri smjernom starcu Akakiju i bratiam ego«...

MONAHINJA

Kroz prozor je dopirao sumrak. Longin izgasi svijeće. Ostavi tek jednu. Duboko odhuknu, sjede, pa se, pri slaboj i titravoj svjetlosti, zagleda u ikonu s Bogorodicom.

Između njega i ikone postavi se Teodosije, koji je nečujno ušao i osmotrio ima li još koga u prostoriji, pa kad zaključi da su sami — Teodosije pritvori vrata. Potom se obrati Longinu:

— Došla je! — izreče značajno.

Longina prenu trijumf Teodosijevog glasa, prođe ga neka jeza, valjda od neizvjesnosti onog što je trebalo da uslijedi.

Iz Teodosijevog glasa osjećalo se da se nešto važno zbilo, ali se Teodosijev glas brzo prikri i postade uobičajen:

— Dok si ti bio na putu. Došla nova monahinja. Mnogo je griješila. Mnogo je po rđavu putu hodila. Sva je žena, nimalo monahinja, a primili su je i zamonašiće se. Primio je iguman. Svi su se protivili, ali je iguman Akakije, možda baš zbog opšteg protivljenja, primio. Svima je rekao: »Naše je da joj budemo na pomoći, a Bog će odlučiti hoće li od nje postati monahinja« Meni je iguman rekao: »Sad-zasad, neka je kod tebe, u konaku. Konak je mirski, izvan manastirskih zidina, pa njen boravak ništa neće oskrnaviti. Moramo je odmah prihvatiti. Odugovlačenje bi bilo pogubno. Neka je u konaku, neka se smiri, a kad se dovoljno primiri — neka krene u manastir u Podgori«. Tako je rekao i eno je u konaku, u zasebnoj sobi. Kleči i govori molitve. A, grijeh iz nje izbija, Longine, grijeh, probija kroz mantiju, njeno tijelo ništa ne može sputati. Njene oči su kao čitav život. Sve

iz njih viri, sve se vidi u njenim očima: i smjernost, i pohotljivost, i mržnja, i želja, i odanost, i žudnja, i prezir, i razuzdanost, i ljubav, i urokljivost. Još prije godinu dana sve je u njoj bilo sapeto, a onda joj se nešto desilo. Pobjegla je od kuće. Negdje se udala, pa preudala, pa bila sa svakakvim ljudima, i s pehlivanima, i po krčmama, po bogataškim kućama, i po hanovima. Nigdje mira nije našla, pa došla ovdje, u tišinu manastira, da od igumana Akakija traži mir. Biće velike nevolje s njom.

Longin je gorio, a Teodosije govorio:

— Došla je, Longine! Ovdje došla iako je morala znati da ovo nije ženski manastir. I, što je najgore: odavde je, iz ovog kraja; neće je moći prikriti, razaznaće se, raščuće se. Raspašće se manastir, rasturiće ga svojim grijesima, dok se ne preseli u Podgoru.

Longin je i dalje gorio, a Teodosije i dalje govorio:

— Došla je, Longine! Od kuće je otišla prije godinu dana. Za godinu dana šta je sagriješila! Šta je godina? Ništa! Ima godina dana kako si i ti došao, pa šta si učinio? Ništa! Išarao ikonostas. A, šta je ona izgriješila!

Longin je plamtio, a Teodosije nastavljao:

— A, lijepa je, lijepa, da joj ljepote nema. Gledao sam je skrušenu, na koljenima, pred igumanom, s izrazom patnje u očima. I, tada sam shvatio da si veliki majstor: dostigao si njenu ljepotu!

Teodosije je likovao:

— Ili te njeno tijelo uistinu nije interesovalo ili si ga namjerno prikrio, ali te lice izdaje. Došla je Bogorodica, Longine,

Na te riječi konačne presude Teodosije prestade govoriti.

Šutjeli su, pa se raziđoše: Teodosije u konak, Longin u svoju ćeliju.

U konaku se odmah začulo kako Teodosije hrče.

U zasebnoj prostoriji konaka naslućivao se šapat žene u tami; titrajima usana ponavljala je sve molitve koje je znala.

U svojoj ćeliji Longin je gorio, kao u Cikotima od vrućice. I nije bilo sumnje da se razgovara s Teodosijem jer je u svojoj ćeliji bio sam samcijat.

»Ona je, Teodosije sve zna.«

»To je priviđenje i proviđenje.«

»Ona je!«

»Znao si da će doći, znao si, majstore.«

»Nisam znao. Najmanje sam to znao.«

»Možda Teodosije izmišlja, možda umišlja, možda je pod utiskom Mikajlove priče o djevojci iz Cikota, pa je u toj grešnici pronašao nekadašnju djevojku iz Cikota.«

»Ona je. Teodosije zna. Ili je lično zna. Ili je prepoznao po ikoni. Ili sudi po obome.«

»Saznaće se, razaznaće se.«

» Neće. Samo Teodosije zna, a moja ikona s Bogorodicom bez Teodosijeve priče ostaće ikona, a monahinja ostati monahinja. Ikona nije ista kao djevojka Jelina. Promijenio sam. Prikrio lik, ostavio onakav kakav dolikuje licu na ikoni. Ako mi to nije uspjelo, onda i nisam majstor.«

Možda je i glasno razmišljao, jer ga Simeonov ulazak prenu:

— Ssssjediš — reče Simeon.

Longin je šutio, ne znajući da li je Simeonu šta odgovorio; vrzmale su mu se misli o toj nekadašnjoj djevojci s ikone i ženi koja je bila s mnogo muškaraca a vjerovatno ni poroda nema, o djevojci od prije godinu dana i ženi u manastirskom konaku nakon godinu dana . . .

Kad se probudio, Simeona ne bi.

Bilo je jutro. Dan je bio odmakao. Hitro ustade i iziđe iz ćelije.

Na kratkom putu prema crkvi, pod strehom konaka spazi nju! Bila mu je okrenuta polubočno, više leđima, ali: bila je ona! Imao je utisak da je ona njega prije ugledala, pa namjerno zauzela takav položaj tijela — kako se ne bi očima susreli, da ih taj susret očiju ne bi izdao; ni međusobno ni pred drugima.

Longin nekontrolisano zastade, zagledan u tu priliku te nekadašnje djevojke i sadašnje žene, pa trenutak kasnije produži prema crkvi.

Jeste, trajalo je, to, trenutak, dok se trepne okom, ali je to jedan od onih trenutaka zaustavljenog trajanja, kad u čovjeku za tili čas zna minuti čitava vječnost. Mislio je da jê zaboravio, da jê protjerao iz sjećanja, da je zauvijek zaturio u svim mislima, da ona u njemu ne postoji, da sve što je bilo kao da i nije bilo. Bio je čvrsto, najčvršće uvjeren da je tako i da drukčije ne može biti, da ne može postojati ni suprotna pomisao. Svi razlozi, i razumni i nerazumni, jamčili su mu da njegovo biće nema ništa s tom bivšom djevojkom i sadašnjom ženom. Prestala mu se bila javljati i u rijetkim podsjećanjima. Jednostavno, prošla je, nema je, neće je biti. Kao što nema ni one davne djevojčice kraj izvora u dalekom zavičaju. Ali, Teodosijeve riječi, njena blizina, njeno stvarno prisustvo u njegovom pogledu bili su jači od razuma Osjetio ju je, silno i silovito, mimo volje, u organizmu, pod kožom, u trbuhu ili kako struji njime kao krv, a krv je mimo kontrole mozga. I, koliko se god upinjao da se obuzda, da uključi kontrolu pameti, sve jê žešće osjećao organizmom. Izbijala je iz podsvijesti kao strepnja, kao strast, kao strah, kao žudnja, kao besmisao.

»Bože, zar je to moguće? Zar je ta Jelina jača od mene? Jača je čim je jača od moje volje, a ništa od volje ne može biti jače. Jača je čim me svega ispunila i ja, evo, sada, dok koračam, primoravam svu svoju pamet da se dozovem, da shvatim bar to da koračam prema crkvi, ali su ovi koraci kao bunilo, kao propadanje, kao nestajanje. Bože, zar je i to moguće?«

Bio je namjerio da tog dana završi fresku rođenja Hristovog. Kompoziciju nije upotpunio, ostale su praznine. Ali, svaki pokušaj razmišljanja o bilo čemu, pa i o toj fresci, razbijao se u paramparčad pred osjećajem Jeline...

I, da mu boje nisu značile to što su mu značile, da i poriv za njima u njemu nije bio jači od njega samog, ko zna dokad bi tako ostao, blenući u nedovršenu fresku. Strast za razlaganjem i slaganjem boja po-

čela je prizivati nekakva razmišljanja, ali: sve što mu je na um padalo — nije mu se sviđalo. Sva novonaslikana lica stvarala bi samo metež, a metež je bio u njemu, pa nova njegova slabost ne smije ostati da vjekuje na zidu...

Kad je već shvatio da ne postoji izlaz osim da posao odloži, da bar ovog dana ništa ne pokušava, otpoče slikati usnulog psa i ovce dok mirno pasu. Bio je opčinjen pridošlom idejom. Ispunila ga je misao da prokrijumčari tu običnu seosku scenu sa psom u društvo svetaca, i sav se predao poslu...

Radio je i radio. Zaboravio se u radu. Zaboravio i Jelinu.

Svijeće su dogorijevale, opominjale ga da je dan prošao, da treba na počinak, ali je htio da islika i svaku travku, u svakoj da bude sjaj.

Kad je, napokon, odložio boje i protrljao oči, pa zamorenim pogledom prešao ukrug crkve, sledio se: pred njim je stajala naga žena.

— Dugo sam čekala.

— Zašto si došla?

— Kad sam, onda, u popovoj kući u Cikotima, ovakva bila pred tvojim očima, kad sam mogla tada, one noći, u popovoj kući...

— Pitam zašto si uopšte došla u manastir?

— Nisam znala da si još ovdje. Rekao si da ćeš ostati kraće, mjesec, dva mjeseca, najviše tri, a ostao si duže, ostao si dugo.

Nije odgovorio. Nije bio u stanju da pomakne jezik. Ni najgovorljiviji čovjek na svijetu ne bi, u takvoj situaciji, imao šta da rekne. Gledao je u nju, poimajući da nikakvi majstori ne mogu dosegnuti veličinu prirode. Jelina! Njen oblik! Njen hod! Njeno držanje! Njena ustreptalost! Njeni prelivi! Jelina! Uhvatljiva jedino pogledom!

»Ostavi me da šutim. Ne govori. Ničim ne remeti ove trenutke. Bože, ovo nije moguće!«

— Čekao si na mene?

Dozvala ga je. Vratila životu.

— Ostao sam zbog igumana Akakija
— Ili ne znaš ili se pretvaraš da ne znaš: iguman Akakije je neki dan otišao. Ti si ostao...
— Iguman Akakije, otišao?
— Ako i ne znaš da je otišao, taj te starac, sigurna sam, nije uspio privoljeti da radiš ono što ne voliš raditi. Sjeti se: govorio si mi da ne voliš živopisanje, da tvoje nije da slažeš boje po zidovima, samo na drvenoj daščici, da si samo ikonopisac; govorio si mi da činiš samo ono što voliš. Ovdje vidim da si ikonostas završio, a i zidova si se prihvatio. Zbog nečeg si zavolio i živopisanje. Ili si mi lagao?
— Nisam ti lagao!
— Dugo si me čekao?
— Toliko dugo da sam svu ljubav prenio na ovu ikonu... — on pokaza na ikonu Bogorodice s djetetom.
Ona ne pogleda u ikonu. Gledala je u njega:
— Što me ne gledaš? — upita ga.
— Grešno je.
— Grešna sam i ja.
— Ti nisi!
— Jesam. Ne znaš ti.
— Čuo sam.
— Čuo si, a ja ti još potvrđujem!
— To što se dočuje, ljudi izokreću, preokreću, dotjeruju kako im je po volji, da bi snizili ili uzdigli. To što ti kažeš govori protiv tvojih riječi i protiv tvog grijeha, ako si ga i počinila.
— Moje tijelo je tvoje, Longine. Ne griješi opet.
— Podavala si se drugima.
— Samo časak prije sam si tvrdio drukčije. U duši sam ostala tvoja.
— Ništa ja ne znam. Ništa!
— Ja znam: u duši sam ostala samo tvoja!
— Kasno je.
— Nikad nije kasno.
— Kasno je, smrklo se. Poslovi čekaju. Mene odmor, pa sutrašnji rad; tebe put za Podgoru i monaštvo...

Čekao je.

I sljedeće noći.

Nije došla.

Pet noći je prošlo. Deset. Petnaest. Nije došla.

U njemu je blještalo njeno tijelo, zamračujući mu svaku misao

Predavao se slikanju da bi zaboravio; i sebe, i nju. Ona se javljala, u njemu; osvrtao se, trljao oči, tražio je u crkvenom polumraku; nje nije bilo. Nije dolazila.

Pojavio se Teodosije:

— Nije više iskušenica u Podgori. Juče se zamonašila. Sad je monahinja Jevrosima.

— Teodosije, da mi nešto učiniš? Da je zovneš?

— Nemoguće. To je nemoguće!

— Sve ti možeš.

— Ne smijem. Neće ni htjeti.

— Sve ti smiješ. Sve ti možeš.

— Može nas skupo koštati.

— Neka košta.

— Dobro, ali nemoj da kriviš. Što god da bude, mene ništa da ne kriviš. Nas dvojica da smo izmirili dugove.

— U redu, Teodosije.

— Kad bi da dođe?

— Čim prije. Neka dođe. Odmah.

— Jedino da sačekaš Đurđevdan. Nemaš mnogo čekati. A, za Đurđevdan bi se to, valjda, dalo izvesti.

— Sačekaću — reče Longin, lomeći prste na rukama.

Teodosije ode, prepustivši Longina nestrpljenju.

Opet, kao jednom u djetinjstvu, kao onomad kod zavičajnog vrela, preostalo mu je jedino — čekanje.

Ali, spopade ga panika, nekakav nemir, prepun bojazni. Da razbije tremu, poče zagledati po ikonostasu. Zađe i iza oltara. Sanduk je bio otvoren.

»Samo je Teodosije znao za ključ. Teodosije! To je, znači njegova cijena, njegovo izmirenje dugova. Odnio je zlato.«

Longin istrča iz manastirske crkve.

Nigdje nikog. Samo — mrak.

Ni u konaku nikoga.

Nije htio da zove na uzbunu, da zapitkuje o Teodosiju, da obznani šta ga je snašlo. Osjećao se umiješanim, bio je saučesnik Teodosijeve zavjere protiv sebe, pristavši pred Teodosijem na sve što ga može snaći, a i ne sluteći koliko su goleme mogućnosti i za koju se od njih sve može opredijeliti čovjek kad izdaje drugog čovjeka, ako je Teodosijev postupak bio izdaja, jer je Teodosije, jasno i šapatom, rekao: »Šta god da bude, mene ništa da ne kriviš«.

»Bože, sve je moguće! Sve!«

Kad mu Simeon navrati u ćeliju, Longin preduhitri onu sindjelovu jedinu riječ »ssssjediš«, upitavši ga već na vratima:

— Teodosije? Znaš li, Simeone, gdje je Teodosije?

Starca zbuni Longinova rječivost, ali na Longinovom licu nađe objašnjenje, jer mladi monah, zaključivao je sindjel Simeon, još nije naučio da maskira svoje stanje, pa se na njemu očitavalo nestrpljenje i zaprepaštenost.

— Njnjnjnjega nnnne ttttraži. Kkkkad gggga nnnnema, ssssamo oooon zzzzna ggggdje sssse nnnnalazi. Rrrrekao bbbbih dddda jjjje ppppri ddddaleku pppputu. Uuuu ssssumrak ssssam gggga vvvvidio kkkkako žžžžuri kkkka Ddddrinjači.

Longin je htio da se izrazgovara sa sindjelom. Da ga zapita kakav je čovjek Teodosije, da Simeonu is-

priča o zlatu, da mu povjeri za monahinju Jevrosimu, ali je odustao od svega, da svojim riječima ne bi izmučio sinđela Simeona.

Odšutio je i dugo sa starcem sjedio u tišini ćelije, shvatajući da mu je jedino preostao taj dragi mucavi čovjek kao još jedini prijatelj u ovom lomnom potoku, kad je već izgubio Teodosija — koji je nestao sa zlatom, i kad je već izgubio zaštitu igumana Akakija — koji je, bez riječi, takođe nestao, otišavši na novu dužnost čak u Pećku patrijaršiju, i kad već s ostalima iz lovničkog manastira nije ni pokušavao uspostaviti bilo kakav odnos, smatrajući ikakvo približavanje s monasima beskorisnim; i njima i sebi.

Dani su prolazili, Longin je živopisao, Đurđevdan se primicao, dok i ne osvanu to svečano jutro.

Ali, jutro je prošlo i dan je proticao, a nje nema.

Morila ga je glupost neizvjesnosti čekanja:

»Da li se Teodosije zadovoljio samo odnošenjem zlata ili je za odnešeno zlato učinio uslugu, nagovorivši ili primoravši, nekim svojim načinima, monahinju Jevrosimu da dođe u Lovnicu i da se, koristeći se đurđevdanskom gužvom, susretne sa mnom. I, ako je sve tako, a to je najbolji mogući izbor, zašto je nema?«

Potpuno neizvjesno čekanje...

Ipak, došla je!

— Gdje je Teodosije? — od svih mogućih pitanja postavio joj je baš to.

— Tražio si mene — branila se ona.

— Odnio je zlato.

— Otkud tebi zlato?

— Zlato je bilo manastirsko. Miješao sam zlatnu prašinu s bojom.

— Zlato namiri nagradom. I sam si pričao, meni u Cikotima, da ćeš biti dobro nagrađen; a i danas, oko manastira, najviše se priča o tebi: o tvojoj vještini, a o tome da je bivši iguman Akakije rekao da će uputiti pismo Veziru u Carigrad i pohvaliti te, o tome sam čula od igumanije u Podgori; ona kaže da će te i Vezir posebno nagraditi. Tebi nagrada ne treba. Što će ti. Monah si. Taman da namiriš ukradeno zlato.

— Gdje je Teodosije?

— Teodosija ne traži.

— Kako, »ne traži«?

— Da bi me privolio da dođem kod tebe, rekao mi je da nikome neće pričati o ikoni s Bogorodicom, da odmah odlazi, daleko. Stavio je ruku na Bibliju.

— Teodosije ne vjeruje u Boga.

— Ja mu vjerujem.

— Bogu ili Teodosiju?

— Pitanje ti nije umjesno. A, kad baš hoćeš: vjerujem i Teodosiju. Ako on ne vjeruje u Boga, stavio je ruku na Bibliju da bih mu ja povjerovala i da bih mu ispunila želju da dođem do tebe, a ti me mučiš pitanjima o njemu.

— Otišao je zbog zlata.

— Osjetila sam njegovu usplahirenost. Važno je da je otišao.

— Nisi samo lijepa; pametna si, rasuđuješ zdravo, mnogo bi mi značila. Bježi sa mnom.

— Kasno je!

— Mnogo mi značiš. Bježi sa mnom!

— Zamonašila sam se. Sad sam ti sestra. Sa sestrom se ne može biti bludan.

— Monaštvo je varka. Ti si stvarnost. Ovaj život nije za tebe. Bježi sa mnom. Nije kasno. Za nas nije kasno. To što si se zamonašila, to je tek puki obred.

— Ja sam dosta griješila i načinila dosta grijehova. Bježeći od grijeha i greški, danas, sada — evo, najviše ću zgriješiti prema sebi i načiniti najveću grešku, ali ti, ipak, kažem, Longine: kasno je. Ja više gubim.

Monahinja Jevrosima izađe. Monah Longin ostade klečeći, zagledan u kupolu i na njoj svoju rukotvorinu, Hristosa Pantokratora.

Njegov Hristos gledao ga je hladno i Longina obuze drhtavica...

AMANET

Prošlo je više dana otkako monaha Longina ne vidje niko od manastirske bratije, izuzevši, naravno, sinđela Simeona, koji je i dalje navraćao u Longinovu ćeliju i, umjesto svoga »ssssjediš«, izgovarao »kkkklečiš«, pa i on s čuđenjem izlazio.

I Simeonu bila neobična Longinova odsutnost.

Četvrtog dana iguman Prohor zateče Longina kako kleči i zuri u tavanicu.

— Jesi li bolestan? Šta činiš? Ispaštaš grijehe? Ispovijedi se; biće ti lakše — redao je iguman Prohor svoje pretpostavke.

— Ne mogu, oče igumane.

— Dobro, nemoj. Znam za tvoju narav; rečeno mi je. Neću te nagovarati. Nešto ti jeste. Odmori se, izodmaraj, pa vidi šta ćeš dalje. Ako hoćeš, možeš još ostati među nama. Ako nećeš, ja ću ti predati nagradu koja te pošteno sljeduje, pa, onda idi! U Peć ili gdje već treba da odeš. Od Boga ti je oprošteno. Ti si svoje odradio.

— A nedovršeni živopis manastirske crkve?

— Što je bilo glavno i gdje je bilo najteže, ti si izvršio. Pošteno. U hramu Božijem mora se obavljati Božija služba. Samo ȍna. Božija služba. Ikonama i freskama — poštovanje, ali je služba Božija ispred pisanije bojama. Ja nisam otac Gerasim, pa da umrem. Nisam ni otac Akakije, pa da pređem u drugi manastir. Ja hoću da u crkvi započne služba. A, i crkva će biti uređena, neće ostati nedovršeno tvoje djelo. Našao sam dvojicu živopisaca, dva Jovana. Ako ti ostaneš, neka ti budu pomoćnici; brže ćete, zajednički, završiti. Vični su. Možda nisu kao ti. Nisam ni ja otac Akakije, ne razumijem se u ikonopise i živopise. Meni je važno

da su Jovani vični poslu i da brzo rade. Dok sam ja bio iguman u Papraći, sav su manastir ikonopisali i živopisali za nepuna tri mjeseca. Narodu se sviđa. Šareno je, a i sveci se raspoznaju. Niko nije nezamjenjiv. Jovani kao i ja. Ja sam slabiji iguman od oca Akakija, ali sam i ja iguman.

— Tjeraš me zbog zlata? Teodosije ga je odnio.

— Teodosije mi je pomogao svojim bjekstvom, jer bih ga se i sâm riješio. Što se zlata tiče, svašta se priča.

— Neka se nadoknadi od moje nagrade. A, Teodosija si pribirao, zvao si ga i dolazio ti je u Papraću; sad bi ga protjerao.

— Ne može se sve nadoknaditi i nadoknađivati. Nestalo je iz hrama Božijeg. Zlato je dato tebi na obraz... — a za Teodosija Prohor prešuti, s vidnom mučninom.

— Govoriš kao da mi presuđuješ — protivio se Longin.

— Meni je otac Akakije u amanet ostavio da tebe sačuvam. Rekao mi je da ti o tome ne govorim otvoreno, nego da pazim, onako, sa strane. Ja vidim da tebi ne vrijedi govoriti. Otac Akakije je smatrao da je potrebno da ostaneš u Lovnici i izradiš sav taj živopis. Ti si dosad dosta uradio. Ja sada smatram drukčije. Ne osjećam kao što je otac Akakije osjećao. Za tebe je najbolje da se odmoriš, dobro, pa, onda, o svemu razmisli.

— Tjeraš me, nemam šta razmišljati.

— Mladiću, mlad si. Mlad. Tebi je potrebno da poživiš, pa ćeš, možda, shvatiti. Vremena su nemirna...

— U kakvoj bi vezi trebao biti nemir vremena sa mnom?

— Ti, Longine, mene ništa ne razumiješ, iako se trudim da budem što razgovjetniji. Govorim ti o amanetu oca Akakija, o tvojoj mladosti, koju treba da nadživiš u ovim nemirnim vremenima... Pa, kad hoćeš da budem potpuno jasan, reći ću ti sve. Jeste, Longine, tjeram te. Tjeram, idi!

Novi lovnički iguman Prohor, koji je zamijenio igumana Akakija, kad je, iznenada, pozvan na službu u Pećku patrijaršiju, izađe iz Longinove ćelije.

Longin se naglo ispravi i osjeti nesnošljive trnce u čitavom tijelu od dugog klečanja, pa se zatetura i pade po podu. Pokajništvo i događaji koji su ga posljednjih dana stresali nadjačaše njegov odranije oronuli organizam.

Sinđel Simeon te noći ništa ne progovori, jer zateče besvjesnog Longina, pa svojim umiješem, a godine su ga podučile i najnužnijem vidarstvu, povrati mlađog monaha svijesti i položi ga na postelju.

— Ooootpij! — reče starac, poturajući Longinu pod nos testiju s rakijom.

Monah otpi kao da pije vodu. Zagrcnu se i suze mu frknuše, ali osjeti moćnu toplinu i snagu života u sebi, pa se blaženo osmijehnu na sinđela.

Stari Simeon zadovoljno trepnu očima.

Potom su, po svom običaju, njih dvojica šutjeli.

Longinove oči su se sklapale, ali je on naprezao iznurenu snagu i rasklapao kapke. Činilo mu se da se utapa, da propada, da nestaje. Strahovao je od takvog sna, bojao ga se i dok je na javi mislio o njemu. Bio je svjestan da mu se taj mučni početak spavanja javlja nakon iscrpljujućeg rada, pogotovo ako je rad još praćen tegobama neželjenih uzroka, ali se u radu zaboravljao, pa je svjesno sebe dovodio do takvog stanja. Osjećao je: preda li se takvim napadajima sna — gotov je. Otimao se, otvarao oči, a one se zatvarale, pa nastavljao borbu, nalazeći u tom naporu iscrpljenih očnih mišića posljednju odbranu od smrti; zaspi li: buđenja mu nema. Zato se pridizao, ustajao, spoticao se, pa puzio i izdizao smorenu dušu i onemoćalo tijelo, oslanjajući se o sinđela Simeona, ali je sinđel bio kao od kamena, pa ga je zvao, dozivao, vikao i vikanjem se razgovarao sa starcem. Međutim, kad bi mu napokon uspjelo da rastvori oči — uviđao je da se nije ni pomakao i shvatao da ni riječ nije izgovorio.

I, ponovo sve, i opet, dok ne započe razgovor:

— Šta si ti i ko si ti?

— Ja sam majstor Longin.

— Ako i jesi Longin, nisi majstor. Majstor je čovjek, a čovjek je od krvi i mesa. Majstor je skelar Hakan, on je majstor. On je pobjednik nad životom, vladar života, čovjek iz života i sav u životu. Njegov posao je istinsko majstorstvo. Nikad ne zaboravi otkačenu skelu na mahnitoj Drini. Napetost njegovih mišića, njegova pribranost, njegova umješnost, sva njegova borba sa smrću — sve je izgledalo prosto, kao da se ništa ne dešava, a čovjek je pobijedio, nadjačao, uništio smrt. To je majstorstvo i to je majstor. Hakan.

— Ali, ja sam majstor-monah...

— Sam si rekao, a iguman Akakije ti je odobrio, da si poseban monah; da si majstor. Hoćeš da si majstor, a hoćeš da si svetac. Hoćeš da budeš svetac koji je majstor. E, to ne može. Biraj. Moraš se odlučiti. Ili majstor ili monah. Ako hoćeš da si majstor, moraš griješiti. To je nespojivo s monahom.

— Ja sam majstor-monah koji neće da pogani mantiju...

— Ali hoćeš da budeš dvoličan. To ne smiješ. Moraš biti ličan, samosvojan. Majstorstvo nije opštost, nije put linijom, nije uzdužnost, kao tvoje ime, kao tvoji pokreti bojama. Takva je i tvoja upućenost na ljude. Samo ih se dotičeš i oni ti prolaze kroz život. U stvari, oni tebi vršljaju životom, hodaju kroz tebe, lome te ili te izdižu a ti ništa. Ako si zaboravio skelara s otkinute skele, sjeti se kako je izgledalo: svi njegovi mišići bili su povezano napregnuti i okret jednog mišića izazivao je pokretanje — povlađivanje i otpore — ostalih mišića; tako je i u životu. Tako je i u odnosima s ljudima. Otključaj se. Razveži lance sa sebe. Pa, dobro: neka si i dvojan, neka kao monah imaš pravo da bježiš od života, ali tebi kao majstoru treba života, treba ti poriv da bi stvarao. Treba ti da se mučiš, slamaš, razlamaš. Moraš razgrebati život. Moraš skroz razgrebati po životu, i po sebi. Zapusti nokte, drugi imaju nokte, zagrebi u svoje lice, razgrebi ga, pokušaj bar, suoči se s problemima. Oko tebe je život, pa i svi ti kaluđeri oko tebe su život. Čini greške zbog kojih ćeš

žaliti, zbog kojih ćeš se raspasti takav kakav sada jesi, a stvarati sebe pravog. Sjeti se riječi Resul-efendije o stvaranju čovjeka: Mi čovjeka stvaramo da bismo ga na kušnju stavili i činimo da on čuje i vidi! A, šta si ti čuo, šta si vidio, šta čuješ, šta vidiš, gdje ti je kušnja? Treba ti mòra, neka te slama nedoumica, neka te pati patnja. Jer i ti si taj koji stvara; mijenjaš ljepotu svijeta, a ne mijenjaš sebe.

— Meni je i to dovoljno. I, sve što si govorio, sve to šutim u sebi...

— Umišljaš! Na tome si i stvorio svoje nestvarno majstorstvo. Pa, i ta Jelina. Postoji li ona. Ili si i nju umislio, opsjednut davnom djevojkom iz zavičaja, koja ti je jedina ostavila ranu i nestala, pa tragaš, tražiš je, produžuješ njenu varku i varku za njom u Jelini, tajno, tajeći i od sebe da tako činiš, ali se odaješ, prokazuješ se na drvetu i na duvaru, na ikonama i po freskama, a i to je nabacano, razbacano, nespojeno. Kao ikona do ikone na ikonostasu, kao freska do freske — po kupoli, po pandatifima, po potrbušjima središta crkve, po oltaru, po travejima.

— Ništa te ne razumijem, a ako bih te razumio, onda bih se složio s tobom, samo što između svega ima neka tajna povezanost, a možda je ona to što ne razumijem iz tvog pričanja. Baš tako. Ja sam takav, šta mogu. I nisam takav, i šta mogu...

— Ti si u procjepu. Stvaraš, a nestvaran si!

Zatim bi tišina, jer su se riječi raskinule i iskidale.

Longin osjeti hladnoću na čelu; napipa mokru oblogu, omirisa miris rakije, i vidje sinđela Simeona.

— To si ti, sinđele Simeone; s tobom razgovaram?

— Ja sam. Sa mnom.

— Zašto si lice prekrio mantijom, pa ne mogu da te prepoznam; sve vrijeme se mučim da dokučim s kime razgovaram...

— Skinuću; vrijeme je da skinem pokrov sa svog živog lica...

— Ali, sinđele Simeone, ti ne znaš da govoriš, ti mucaš, ti silno mucaš, a sad ne mucaš?

— Vrijeđaš me. I ti me vrijeđaš. Zbog takvih sam i počeo da mucam — kako ne bih imao obavezu da se nadgovaram, da me ljudi poštede učešća mojih riječi u njihovim životima i u mojem životu...

— Ali, sinđele, ti si stvarno mucao . .

— I ti si nasjeo. Ja sam to, kažem ti, samo onako, pretvarao se. Koristim to što ljudi misle da zbog teškoća u govoru nikako ne volim govoriti, pa preda mnom svašta pričaju, govore, izdaju, a ja ih slušam i pamtim. A, sad je dosta! Naslušao sam se i napamtio, predosta sam čuo, više neću da slušam, sad ću početi da govorim, da odajem, da izdajem, da prokazujem. Dosad sam samo ja znao ko je ko; znao sam više o svima nego što ste vi i o sebi znali, jer sebe stvarnog potiskujete i pred drugima i pred sobom. Sad ja progovaram. Neka se sve raščuje, neka nestanu potaje, neka tajne budu otkrivene, neka najzad nastane istina. Jer pop nije pop, hodža nije hodža, travar nije travar, krčmarica nije krčmarica, majstori nisu majstori, crkva nije crkva, bog nije bog, nego je sve ispomiješano, pa je i najispravniji monah veći bludnik od prve bludnice, a ona smjernija i od samog igumana na samrti. Sav dosadašnji svijet je izmišljen i umišljen, pa, tako uređen, podmetnut ljudima kao život. Ali, tako ne smije ostati. Život mora biti ono što jeste: istina. Ako su već vječne i kad već nepobitno postoje samo dvije istine — da se čovjek rađa i da čovjek umire — onda mora biti istinito i to što se naziva između, to što čovjeku dijeli rođenje od smrti; da bude istina i to trajanje nazvano život...

Longin opet osjeti hladnoću po čelu i sljepoočnicama, pa progleda, ali ga nalet svjetlosti natjera da prižmiri.

— Pppprobudi sssse, Llllongine! Pppprobudi! — drmusao ga je sinđel Simeon.

Monah se trže i primijeti mucavog sinđela Simeona, koji je čitave noći bdio nad njim, zalijevajući ga sad rakijom, sad medom, i hladeći mu vrelo čelo.

Bjelilo dana potra u njemu prethodnu noć, ali ne nestade sav osjećaj noćne more, koja se javljala iskričavo i nepovezano, čime ga je više morila nego da je sve zapamtio...

Sinđel je stajao nad njim, roditeljski zabrinut.

— Bolje mi je. Dobro mi je! — reče Longin, pa stari Simeon raznježeno trepnu očima...

NEVOLJA

Crni konjanici promicali su kroz noć...

Rizvaga, kadija vlastenički, prezirao je svoje softe onim nipodaštavanjem i s gađenjem kakvo osjećaju samo natčinjeni prema potčinjenima u istom — pogotovo prljavom — poslu, i uvijek se upinjao da uspostavi jaz između svoga i njihovog udjela, ma koliko to bilo nemoguće i izgledalo vještački.

Ove noći nije imao izbora. Zaputio se sa svojim softama. Jahali su bez zastajkivanja. Nisu šteđeni ni konji ni ljudi, pošto ni sam kadija nije štedio samog sebe.

Jer iza jacije stigla mu je poruka iz Sarajeva. Javljao mu je sam bosanski beglerbeg:

»Rizvane, otvori četvore oči i gledaj kako ćeš da spasiš moju glavu, a s njom, ako Bog dadne, i sopstvenu. U Stambolu se desilo nešto krupno. U Stambolu se uvijek sve krupno događa, a sad je najkrupnije. Znaj da je Bosna umiješana. Ni ja ne znam u šta. Meni su moji ljudi dojavili da je iz Stambola krenuo katil-ferman za sarajevskog muftiju i da neće samo njegova ramena ostati bez glave, a to znači da o koncu vise i mnoge kadijske glave. Izgleda da je baš tvoj kadiluk, u svemu, najviše prste zapoganio. Ako ti budeš zabrljao, ja ću ti, svojom rukom, glavu odrubiti. Ako ti nisi sukrivac, ne časi ni časa nego hapsi. Hapsi! Idu mnoge potjere od Niša. Hapsi! Ali gledaj koga ćeš i kako ćeš: da ne uhapsiš pogrešnog, i budi što hitriji, jer se vremena nema. Žurba je i grdna nevolja.«

Prva Rizvagina misao bila je tekija, pa se sa svojim softama stuštio u njenom pravcu, ali mu podsjećanje na beglerbegovu poruku brzo razbistri um:

»Ako je umiješana tekija« — premišljao je i smišljao Rizvaga — »tekiju štite berati, a berate ne gaze

ni sultani. Baš kako je na Kramu govorio džigit Hamzavija. Džigit Hamzavija! O njemu, već mjesecima, nema tragova, a njegova je krv takva da se ne može, sve i da hoće, primiriti. Džigit Hamzavija je najsumnjiviji, a pošto se o njemu ne čuje, znači: nema ga, a nije moje da hapsim ljude kojih nema. A, mogao bi biti i onaj bez ruke! Ali, ni njemu nema ni traga ni glasa; ni imena mu nisam doznao. A, kaluđer iz Lovnice? On! On zna gdje je Hamzavija. I za onog bez ruke zna. Uhode su dojavile da je vascijeli dan na Kramu prozborio s Hamzavijom, da su se spominjali i gazije iz boja u Tabhani, onoga bez ruke, da se kaluđer posebno živo zainteresovao za razgovor s Hamzavijom kad je derviš natenane pričao o tom tajanstvenom gaziji, obogaljenom u Tabhani. Ali, kad sam bio namislio da pritisnem kaluđera, rečeno mi je da je sam beglerbeg poručio da se ne upuštam u takvu zavjeru, jer je taj kaluđer pod dobrom, pod najboljom zaštitom. Kasnije nije bilo razloga da nadgledam kaluđera, jer mi ni Hamzavija ni onaj bez ruke nisu donijeli nikakve nove nesreće...«.

Premišljajući tako, Rizvaga je stvorio svoj zaključak: Hamzavije nema, o onome bez ruke ništa se ne zna, tekiju štite sultanski berati, monah je u Lovnici, za njega se zna, ali monaha štiti neko velik, pa, ako bi se biralo, a ovdje izbora nema jer iz Stambola ide sultanski ferman o odrubljivanju glava, onda mu nema druge nego da udari na manastir, na monaha u manastiru, barem izokolo, pa šta bude — neka bude.

»Katil-ferman je sultanski, a sultan sigurno nije spao da posebno štiti nekog popa u nekoj crkvici, a ako ga je, Bože me sačuvaj, štitio i sam sultan, onda ga više ne štiti. Ako je to — to! A, ako nije? Beglerbeg poručuje da hapsim, ali beglerbeg poručuje da gledam koga ću uhapsiti, pa opet poručuje da hapsim. I ovako visi i moja glava, pa se nema šta birati. Kud puklo — da puklo!«

Sračunavši svoju računicu, Rizvaga zaustavi konja i naredi softama da se kreće na Gradinu, pa u Lovnicu.

— Zašto na Gradinu? Uzbrdica je, pa strmina, aga.

Potraćemo konje. Izdangubićemo. Zašto na Gradinu kad smo mogli, bez muke mogli, iz Vlastenice sići u Tihiću, pa po ravnini u Lovnicu! — ne otrpi da ne protivrječi najotresitiji softa Zejneb.

— Da nijedne još ne čujem! — zacikta kadija i konji i konjanici krenuše uz Gradinu...

PORUKE

Glasnik se pojavio pred noć. Valjda je čekao da ga obvije polutama sutona, pa šmugnuo kroz manastirsku avliju. Longina je zatekao na skeli; slikao je po zidu, uz svijeće.

— Jesi li ti monah Longin?

— Ja sam.

— Imam poruku za tebe — reče došljak i pruži zavijutak hartije. — Hoćeš li da sačekam na tvoj odgovor?

Longin je čitao.

— Možeš i naglas, znam šta piše — dodade došljak.

Pisalo je: »Skloni se iz Lovnice. Počeli su lov na tebe«. Potpis, ispisan drukčijim rukopisom, bio je nečitak.

Longin vrati papir došljaku i nastavi da slika.

— Ne interesuje te od koga dolazim? Nije ti važno? Nisam iz Patrijaršije. I tamo su protiv tebe. Nisam ni od Orlovića iz Konjević-Polja. Oni ne šalju poruke. Ne dolazim ni od Hamzavije. Pogotovo od njega ne bih mogao doći. Nisam ni uhoda. A podsjećam te na uhodu... — pokušao je došljak zametnuti razgovor.

— Kažeš da znaš šta piše. Ti si napisao, jer je nepismen onaj koji ti je rekao šta ćeš napisati? — prozbori Longin.

— Upola si pogodio. Ja sam napisao, a pismeniji je od mene onaj koji je rekao šta da napišem. Ali, nemoj misliti da ćeš i dalje šta pogoditi. Ne znaš onoga koji ti je poslao poruku, onoga od koga tebi dolazim. On tebe zna. Bili ste, jednom, zajedno na Kramu. U hanu. Dok je on sjedio s vama, njegovi ljudi su op-

ljačkali dubrovački karavan. Sve su porobili i sve je, kasnije, preprodano osim tvojih boja. On je znao da su boje tvoje. Rekao si u hanu Hamzaviji, rekao si glasno — da se čulo, da čekaš boje iz Dubrovnika. On je htio da ti dostavi boje. Pošto to nije učinio, vraća ti dug ovom porukom.

Longin je šutio i nije slikao, a neznanac nastavljao:

— Ne pitaš: zašto ti šalje poruku, a znam da te interesuje. Pa, recimo... — ali zašuti.

I Longin je šutio.

— Ako baš hoćeš, mogu da ti kažem njegovo ime, ali on je rekao da nije potrebno, da si u stanju da shvatiš zašto nije važno ko je on. Ja, u svemu tome, ništa ne shvatam. Ja sam plaćen da donesem tebi poruku i da razgovaram s tobom, premda mi nisu date upute kako i da li ikako treba da te uvjerim u istinitost poruke, osim što ja znam da se potpuno može vjerovati onome ko ti šalje poruku, a to, opet, tebi ništa ne govori.

Longin je i dalje šutio.

— Pošto si ti šutio, ja sam pokušao da postavljam tvoja moguća pitanja i da te navedem na razgovor. Pošto ti samo šutiš, ostaće tvoja tajna da li mi vjeruješ ili mi ne vjeruješ, da li vjeruješ ili ne vjeruješ u poruku koju sam ti donio.

Longin ništa ne reče.

— A, sada, vrijeme je da krenem, da i meni ne bude kasno...

I, neznanac iščeznu. Tiho, kao da ga nije ni bilo.

Longin siđe sa skele, ne ugasivši svijeće, pa i on, nečujno, iziđe. Nije pokušavao da traži došljakove tragove, niti da ga slijedi, niti da bilo kuda krene iz ovog manastira, nego da ode u ćeliju i prepusti se razgovoru misli.

Znao je da je Teodosije sada stvarno odsutan i znao je da ne razgovara s Teodosijem, nego da sam sebi prebire dokaze i slutnje...

»Gone me. Mene gone u ovoj noći. Ustali su protiv mene. Zlo se na zlo nastavlja. Gone me popovi

zbog zlata, goni me novi iguman zbog službe Božije, gone me i seljaci zbog Rastislavovih priča, koje pronosi o mom prokletstvu, pa su i do mene doprle, gonim samog sebe zbog monahinje Jevrosime, goni me i moja bolest zbog ove vlage u manastiru i ovom potoku, ali me još neko goni. Možda kadija vlastenički? Možda je poruka stigla zbog kadije? Možda me goni i kadija, ali kao da me goni još neko ili još nešto? Progone me. Svi! A, možda me niko ne goni. Zlato je laž. Iguman laže. Rastislavova govorkanja su lažna. Možda je laž i ovaj neznanac, možda . . .«

»Ne može sve biti laž. Nije sve lažno.«

»U tebi oni progone ideju; sputavajući tebe, uškopljuju ljudski razum, sve podvode pod kruta pravila tiranije.«

»Ali, to bi bilo nasilje.«

»Nasilje je država, i crkva, i ljudi, i sam ti.«

»Ali, nijedna država, ni crkva, nikakvi ljudi ne mogu srušiti majstorstvo.«

»Ne sruše majstorstvo, ali sruše majstora. Ti si majstor, majstore Longine. Sačekaj ih, znaće i tvoje kosti.«

»Da li sam ikome išta učinio?«

»Zar je važno jesi li učinio!?«

»Važno je!«

»To važno nije važno. Zato sam ruši, kad se već sve ruši. Pusti anđele i svetačka lica; naslikaj krv, krv, sve premaži krvlju. Raskrvari anđele, iznakazi svetačka lica. Sjekirom iscijepaj ikonu s Bogorodicom. Budi kao oni. Oni to hoće. Progone te.«

»Ko to — oni?«

»Smiješno. Oni te progone.«

»Varaš se. Ko sam ja pa da se protiv mene sve uroti . . .«

Longina su slamale misli.

Napolju je sipila kiša. Sipljiva. Rasprostrta kao zavjesa od neba do zemlje, pojačavajući tišinu i tamu noći.

Longin je sjedio u svojoj ćeliji.

Čekao je.

On je čekao, premda je osjećao da postoji jedino to: čekanje, a od čekanja: ništa. Osjećao je da u čekanju nema ni tračka nade, ali je barem imao čekanje. Čekanje bez nade.

Vani je sipila kiša, samo je sipila kiša.

Nikakvog glasa.

Niko se nije javljao.

Niko se nije pojavljivao.

Niko nije javljao.

Ništa.

Podsjećao je na čovjeka kojem je sve oduzeto, pa ostao sam samcijat, ali još ne shvatajući da će morati shvatiti da mu je samo oduzeto mnogo i da ne može biti istina da je postao jedinka koju ništa ne interesuje i za koju se niko ne interesuje.

Nikad čovjeku ne mogu sve oduzeti...

Vrijeme je stajalo.

Kad, javi se šum i Longin ga prepoznade. Pošto se vrata otvoriše, znao je da će mu društvo praviti mucavi sinđel Simeon.

Simeon sjede u ćošak, savi cigaru i stade kresati čakmakom o trud. Kad zapali, otpuhnu dim, duboko.

To potraja vječnost.

— Ssssjediš, ssssjediš... — prosikta Simeon.

Prođe još jedna vječnost.

Simeon nije govorio ali se vrpoljio, pa takvo sinđelovo ponašanje nagna Longina da prozbori:

— Sjedim.

Prolazile su vječnosti između njihovih progovora...

— Ssssjediš, sssskrštenih rrrruku ssssjediš... — promuca Simeon.

— A, ti pušiš? Nisam znao da pušiš.

— Jjjja, tttto, oooonako; kkkkad mmmmi jjjje nnnnajteže. Zzzzapušim...

Opet nastade šutnja, ali je Simeon prekide:

— Zzzznaš, Llllongine, mmmmeni ssssu dddrage oooovakve ššššutnje ssssa ttttobom, aaaali ssssada mm-

mmoramo ppppopričati. Ddddošlo jjjje vvvvrijeme kk-kkad nnnne ssssmijemo šššššutiti.

— Šta je, Simeone? — iznenadi se Longin. — Šta je, po Bogu brate? Šta je i tebe snašlo?

— Ccccrni kkkkonjanici...

— Kakvi konjanici?

— Kkkkažem ttttti: ttttti ssssjediš, ssssskrštenih rr-rruku ssssjediš, aaaa ljljljljudi ttttti rrrrade oooo gg-gglavi. Bbbbićeš ssssmaknut ppppprije zzzzore!

— Pa, šta!

— Ppppa, nnnništa... Ttttti ssssjediš.

— A, otkud ti znaš, Simeone?

— Zzzznam. Ččččuo ssssam. Ssssve sssse ččččuje.

— Ništa ti ne znaš.

— Jjjja ssssam ččččuo, aaaali sssse jjjjoš nnnnije ppppročulo. Aaaako mmmmucam, ččččujem ddddobro, ččččujem. Jjjja ttttte nnnneću oooodati, nnnnikome, nnnni ooovima oooovdje, uuuu mmmmanastiru. Kk-kkod mmmmene ssssi zzzzaslužio dddda ttttte nnnne oooodam.

— Ništa ja kod tebe nisam zaslužio.

— Vvvvelim, jjjja ttttte nnnneću iiiizdati.

— Prav sam.

— Kkkkrivnja sssse ssssvakom nnnnađe...

— Softe si vidio; softe vlasteničkog kadije?

— Nnnnisam ttttte ssssofte, nnnnego nnnneke vvvva-žnije.

— Ko ih predvodi, Simeone? Kakav je?

— Bbbbrkat. Ssssa njnjnjnjima ssssjedi, ssssjedi ssssa njnjnjnjima... Nnnne mmmmogu dddda ttttti kkkka-žem kkkko ssssjedi ssssa njnjnjnjima, jjjjer ććććeš rrrre-ći dddda iiiizmišljam iiiili dddda ssssam ljljljljut nnnna njnjnjnjega, ppppa dddda hhhhoću dddda sssse ssssve-tim jjjjer jjjje oooon bbbbio bbbbolji ssssa ttttobom nnnnego jjjja ssssa ttttobom... Eeeeto kkkko ssssa njnjnjnjima ssssjedi.

— Ništa meni nije jasno u ovoj noći. Još mi je jedan, maločas, u ćeliji, neko nepoznat, bio i rekao mi da bježim...

— Tttteodosije...

— Ma, nije Teodosije. Nego, nepoznat čovjek.

— Ttteodosije...

— Šta si zapeo za Teodosija?

— Ssssjedi ssssa njnjnjnjima. Ssssjedi oooon, Tttteodosije.

— Oooon iiiih vvvvodi ttttebi. Ssssjede uuuu kkkkrčmi uuuuz Ddddrinjaču, kkkkod Sssspase. Jjjja sssse ssssklonio kkkkad ssssam ččččuo dddda iiiidu ssssejmeni, pppa kkkkad uuuuđoše, kkkkaže Tttteodosije oooonom bbbbrkatom, njnjnjnjihovom gggglavnom: Ddddoveo ssssam vvvvas nnnna kkkkraj pppputa, ppppa dddda zzzzasjednemo, dddda jjjja ppppopijem zzzza ppppokoj dddduše mmmmog ppppprijatelja Llllongina, aaaa iiii vvvvi ppppopijte; jjjja ččččastim; tttu jjjje mmmmanastir, ssssamo šššto nnnnismo sssstigli... Tttteodosije uuudari ppppo rrrrakiji, aaaa ooooni nnnnaručiše ppppečenje; bbbbiva, dddda vvvvečeraju. Jjjja rrrrazgulih nnnna ddddruga vvvvrata, dddda jjjjavim ttttebi...

Simeon je i dalje nešto muckao, ali je Longin potonuo u svoje misli i njihova protivrječja, pokušavajući da nađe odgovore na pitanja koja su se rojila:

»Da bježim?«

»Bježi, Longine!«

»Pobjeći, znači: priznati im, a ja nemam šta priznavati.«

»Samo ti bježanje može vrijediti. Uhvaćenom ništa ne vrijedi. Ništa!«

»A, istina?«

»Istine nema. Vrijeme će o tebi reći ko si.«

»A, moje ikone? A, moji živopisi? Uništiće ih!«

»Ti si ovdje došao s blagoslovom samog patrijarha i na želju Velikog Vezira — zbog tvoje umješnosti. Majstorstvo si dokazao. Uostalom, svi veliki ne priznaju svoje greške, pa ni Patrijaršija ni sam Veliki Vezir neće priznati da su počinili grešku kad su te ovamo poslali, niti je takvima do toga da još i o tebi misle; učinio si što je od tebe željeno, svoj si

dug odužio, svoj rad odradio, a šta će s time biti — biće što će biti.«

»Prav sam . . .«

— Bbbbježi, ččččovječe! Bbbbježi! — dernjao se, iz sveg glasa, mucavi Simeon i drmao Longina.

Mora da su ga čuli, jer nastade klepetanje nanula i vrata po manastiru, ali se niko ne odazva; valjda su prepoznali glas, pa misle da Simeon bulazni.

— Bbbbježi, ččččovječe! Ssssamo šššššto nnnnisu sssstigli!

Longin se prenu, kao iz dubokog sna, i ugleda starog monaha Simeona.

— Bbbbježi, ččččovječe . . . — i starac se zaplaka nad životom mladog monaha. I, da je moglo, sinđel Simeon bi bez razmišljanja pristao da dâ svoj život u zamjenu za Longinov, pa da Longin tako, imajući dva života, istraje u svojoj tvrdoglavosti — da odvažno sačeka potjeru koja se krijepila u Spasinoj krčmi. Ali, iako je svakome njegov život dosuđen, stari sinđel se nikako nije mogao pomiriti da Longin uludo izgubi glavu zbog prkosa, premda je osjećao da monahov prkos vrijedi monahovog života . . .

VATRA

Kad se potjera s vlasteničkim kadijom i njegovim softama približi Drinjači, pred očima im iskrsnu sablastan prizor: u opštoj tami dio neba je svijetlio.

Kadiju spopade golem zort, ali pošto ču da se njegove softe razgalamiše psovkama — kadiji bi jasno da nije priviđenje.

— Vatra! — vikao je softa Zejneb.

— Vatra? — pripitkivao je kadija svog softu, kojem je, prije četiri-pet sati u Tabhani, zabranio da išta govori.

— Zar ne vidiš, Rizvaga, odsjaj na nebu... — objašnjao je softa Zejneb.

— Magarče, vidim što i ti vidiš; vidim neku crven. Ama, otkud da se nebo zapali.

— Od vatre na zemlji, kadija, od vatre. Gori u Lovnici. Manastir ili šuma.

Crni konjanici podbodoše konje...

Nije gorio manastir. Nije ni šuma. Gorjelo je oko manastira. Manastirski konak.

Dobro je buktalo, pa Rizvaga razaznade janjičare i bi mu jasno da to samo može biti potjera iz Stambola koja je preduhitrila njegovu potjeru, jer nije produžila ka zapadu: da beglerbegu u Sarajevu rastumači šta se desilo u Stambolu i za koga donosi katil-ferman, nego je ova crna stambolska konjica silovito promicala Balkanom da bi domakla dovde, zaustavivši se odmah na istočnom početku Bosne.

»Otkud, baš, da se i oni namjere na Lovnicu. Slučajnošću nisu. Mora da je neko nešto znao, da se nešto saznalo, da su znali više od mene i bili sigurniji od mene — čim su se baš ovdje namjerili. Krupna

stvar, krupna. Teško li se meni, kukavnom kadiji!« — svodio je Rizvaga računicu.

— Što potpaliste? — zapita kadija janjičara s brkovima, jer mu se učini da je on glavni.

— A, što ne bismo! — odbrusi janjičar.

— Ne znam ko si i ne znam zna li taj ko tebe šalje pod čijom je zaštitom manastir. To se taji, pa, mislim da ni ti ne znaš.

— A, pod čijom je zaštitom?

— Ne mogu ti reći...

— Kako ne možeš, sunce ti krvavo! — zagrmi janjičar.

— Ne mogu jer ne znam. Meni je s višeg mjesta dojavljeno da se ne miješam u manastirske poslove, jer je manastir pod važnom zaštitom. Eto, ne znam... — branio se Rizvaga, sračunavši da je odbrana najpametnije ponašanje.

— Sve se zna ili se sazna! — odbrusi brkati janjičar, pa se zagleda oko sebe i kad ne nađe onog koga je tražio — naredi da pred njega izvedu uhodu.

Privedoše Teodosija, oholog i uznositog:

— Bujrum, beže! — obrati se Teodosije janjičaru.

— Kaurine, koji je ovaj? — grmnu janjičarski predvodnik.

Teodosije se zagleda u kadiju:

— E, za njeg ću ti reći. Kako ne bih znao. Njega svako zna. Beže, taj je vlastenički kadija Rizvaga.

— E, pa, Rizvaga — započe glavni među janjičarima — e, pa, Rizvaga, kad se gradiš da sve znaš, a ne znaš, i još si našao da meni priprećuješ time što je manastir pod zaštitom Mehmeda Sokolovića...

— Velikog Vezira?! — razrogači oči kadija.

— Znaš ti, sve ti znaš, a ništa ti ne znaš, ili se pretvaraš da stvarno ne znaš, pod zaštitom Mehmeda Sokolovića bila je samo manastirska crkva. Nije i konak i ove šupe okolo. Crkva samo, a i ona — bila...

Rizvaga zausti, ali ga janjičar drsko prekide:

— Ako tebi, ovdje, pod tvojim nosom, to i nije bilo poznato koliko je trebalo da ti bude poznato, u Carigradu se sve čulo, ali se prečulo, pa prepušteno da se taji kako Veliki Vezir po Bosni gradi crkve. Hajde što ćuprije gradi, ali i crkve da gradi! Ali se šutjelo jer je taj Mehmed Sokolović tada bio vredniji od crkvice u mračnom bosanskom potoku... Zato sam ja, ove noći, zapalio konak. A, čak da je i taj konak bio pod zaštitom, zaštitnika mu više nema.

— Govoriš li o Velikom Veziru?! — unezvjereno je pitao Rizvaga.

— Govorim o veziru kojeg više nema!

— To li se desilo u Stambolu: ubili Velikog Vezira, to li se desilo! — ciktao je u poluplaču kadija Rizvaga.

Janjičar je bio sasvim smiren:

— Ubio ga Hamza Bošnjak!

— Koji je taj? — čudio se kadija.

— Ti bolje znaš. Ubica je derviš... Dolazio je u saraj Mehmeda Sokolovića, više puta dolazio, da ište milostinju, pa je dobro upoznao unutrašnji raspored pašinog dvora. A, i da nije znao raspored, straža je puštala tog ubogog derviša, uvijenog u kostrijet i s kapuljačom natučenom preko lica. Navikli su na njega. Čak se i Mehmed Sokolović bio navikao na njega. Bio je Mehmedu Sokoloviću dojadio, ali mu je redovno udjeljivao milostinju, bojeći se Božije kazne, jer se mislilo da je derviš sulud. I, tako, kad je derviš opet došao, niko nije bio na oprezu, pa je Mehmed Sokolović, da ga se što prije riješi, čim ga je ugledao, zavukao ruku u kesu s novcem — da udijeli milostinju; Mehmed Sokolović je još bio povijen nad kesom kad je derviš trgnuo nož ispod kostrijeti... Tako je tvoj Hamza Bošnjak dokrajčio Mehmeda Sokolovića. Samo, ti ga znaš po malko drukčijem imenu. On je iz reda hamzevija. Hvalio ti se na Kramu, a ti ništa nisi preduzeo. Tajio si džigita Hamzaviju.

— Nisam mu vjerovao. Nisam mu vjerovao! — Rizvaga je pomagao iz sveg glasa, suočen sa svojim

krajem, svjestan da će ove noći, i prvo baš njega, snaći stambolska odmazda, ovdje, uz ovu vatru kaurskog konaka, da će njega, Rizvagu, crni stambolski konjanici preseliti na ahiret.

— Nisam mu vjerovao! — to je već bio očajnički krik poraženog kadije. — Nisam ...

— De, ne dernjaj se! — dozva ga strašni janjičar. — Kad onda, na Kramu, nisi ništa preduzeo i nisi se kajao, tek će ti sadašnje ispaštanje grijeha doći glave. Sve kako je bilo, tebi se, Rizvane, posrećilo, pozlatilo ti se. Novi, sadašnji veliki vezir Kodža Sinan-paša nije volio Mehmeda Sokolovića. Vezirska posla, šta se tu može... — janjičar zastade i osmotri Rizvagu, koji tek sada ništa nije poimao.

— I, ko to, sad, zna; možda Hamzavija i nije ubio Sokolovića, možda je samo upotrijebljen da ubije, možda mu je samo pripisano da je ubio, možda... Mrtva usta ne govore, a Hamzavija je u Carigradu raščerečen na četiri strane svijeta, jer je po odluci novog velikog muftije Ahmeda efendije Kadizadea svezan između četiri konja... Ali je, to je sigurno, Hamzavija u direktnoj vezi s ubojstvom u Sokolovićevom saraju... Bilo kako bilo, to što je bilo, išlo je na ruku Kodži Sinan-paši. Spremao je sadašnji vezir, potpomognut sadašnjim velikim muftijom, bivšem veziru mnoge zavjere, ali su sve osujećene. Jedino nije tvoja, Rizvane, jedino tvoja zavjera, koju si počinio iz kukavičluka, jer si se bojao Hamzavije, ili si je počinio iz neznanja da će biti šta će biti. Jedino je zavjera, koju si ti morao u korijenu spriječiti, uspjela...

— A, katil-ferman; kome je namijenjen katil-ferman?

— Otkud ti znaš za katil-ferman? — zabjesni glavni janjičar. — Nema nikakvog katil-fermana! — tobože se iščuđavao janjičar, ali opet priupita: — Odakle si čuo?

— Čuo. To mi je dužnost da čujem!

— Od koga? — pitao je drsko janjičar.

— S visokog mjesta mi je javljeno.

— Biće smaknut i taj od kog si dočuo! — likovao je janjičar, nastavljajući prosuđivanje: — Rizvane, moraš i da znaš, jer si čovjek od vlasti, moraš dobro da znaš: kad pogine obični čovjek — neko mora da bude kažnjen, a za ubojstvo Velikog Vezira — potrebno je mnogo, mnogo kažnjenih. Zato ćemo mi, lijepo, popaliti sve što treba da izgori, ni premalo ni premnogo; smaknuti, lijepo, glavešine po Bosni koje treba smaći, pa da račun bude izmiren! Da narod vidi kako vlast sveti Mehmeda Sokolovića. Bosna je voljela Mehmeda Sokolovića. Rijetki su vlastodršci koje Bosna voli. Njega će Bosna i dalje voljeti. Bio je njihov, njihov je, znao je podilaziti Bosninim ljudima, i kaurima i pravovjernicima. S ovim osvetama mrtvog Mehmeda Sokolovića ta ljubav će ostati u narodu, još i veća, i neće se prenijeti na novog vezira, ali će Kodžu Sinan-pašu, ovako, narod manje prezirati.

— A, zašto meni sve to nabrajaš? — pitao je kadija, sada već ohrabren da se njegova glava neće naći među onima koji su carigradskim ubojstvom izvukli najdeblji kraj, jer se, eto, janjičarski predvodnik udostojio da s njime zametne dugu priču.

— Priberi se, Rizvane. Ja ti jedno zborim, a ti misliš da te varam, šta li... Mogao si, čovječe, mogao si na Kramu ubiti Hamzaviju, a nisi!

— Da sam mogao, ubio bih ga!

— Recimo: da si i mogao, ali, eto, nisi, jer si mogao navesti potjeru, mogao si ga i prijaviti, dojaviti višoj vlasti o njegovoj namjeri da ubije Mehmeda Sokolovića, a nisi. Ni repom nisi maknuo. A, novi veliki vezir Kodža Sinan-paša to cijeni i znaće da cijeni. Uživaćeš velike povlastice.

— Kako se zna, kako se čak u Stambol čulo da je Hamzavija bio na Kramu kad i ja?

— Bar takva pitanja takvi kao ti ne treba da postavljaju. Ti si vlast. Svaka vlast ima svoje uhode, ali uhode imaju i oni koji se upinju da svrgnu postojeću vlast. Uhode zemljom hode, moj Rizvane.

— Šta sada da činimo? — pripitkivao je Rizvaga.

— Ja znam šta je meni činiti, a ti ćeš u Vlastenicu, pa gledaj šta ćeš i kako ćeš. Unapređenje te čeka. Samo, prije nego što počneš da se vraćaš, imam ti nešto narediti.

— Meni narediti! — iščuđavao se Rizvaga, sada već ohol i uznosit, kakav mu se učinio i Teodosije kad je izveden pred glavnog janjičara.

— Jeste, Rizvane, tebi! Mogu te zvati i Rizvagom, jer vidim da ti viša vlast godi i pristaje. Ali, Rizvane, između nas dvojice ovdje, u ovom potoku, ja sam sada taj koji naređuje. Kad ja odem odavde, ti ćeš biti veća vlast nego što smo nas dvojica sada skupa, ali sam zasad ja viša vlast, a i to što ti naređujem nije nešto baš posebno i neće ti biti mrsko. Naređujem ti, Rizvaga, uhapsi ovog kaurina Teodosija!

Na riječi svog predvodnika, skočiše ostali janjičari na preneraženog Teodosija, na kojem se zaledi prijašnje likovanje.

— Prepustite ga Rizvanovim softama! — podviknu predvodnik na svoje janjičare.

— Zašto njega? — upita Rizvaga janjičara.

— Zato što zna. To što zna nije mnogo, ali bi moglo da bude premnogo, jer se čovjek brzo osili. Tako je i s monahom Longinom. Taj mi je umakao, ali ću ga se, ja, dočepati.

— A, gdje je taj kaluđer? I ja sam došao da ga uhapsim! — trijumfovao je Rizvaga, shvativši da je u Tabhani procijenio da je Longin taj koga treba goniti.

— Gdje je, gdje je? Gdje je... Pobjegao! Uhode zemljom hode. Kao što je on meni prokazan, tako su i nas njemu prokazali. Zato, Rizvane, jezik za zube o mojoj priči s tobom. Vezirska glava je u pitanju. Kažem ti, Rizvane, uhode zemljom hode. Uhode! Gledaj, ako ikako mogneš, da uđeš u trag monahu Longinu, ako mu ja već ne uđem. Mogao bi biti opasan, premda se Teodosije kune da monah nema ništa s ubojstvom. Teodosije je u Carigradu propjevao o svojoj povezanosti s Hamzavijom, a odriče monahovo

učešće. Ali, Teodosije priznaje da je uzeo nekakvo zlato od monaha Longina. Možda Teodosije nije ukrao, možda mu je monah Longin od sebe dao, jer je taj monah Longin dugo razgovarao na Kramu s Hamzavijom, a ubrzo poslije toga mu je nestalo zlato, a s tim zlatom došao je Hamzavija u Carigrad. Teodosije se, opet, nećkao da dođe s nama u Lovnicu. Sve je to previše prepleteno da bi čovjek povjerovao da je u svoj stvari čist taj monah Longin, a ako nije čist — mogao bi gdjegod i štogod izreći, a takva priča, koja govori o načinu ubojstva Mehmeda Sokolovića, može izazvati nemir, a nemir je leglo pobuni, pa se bolje odreći jedne monaške glave nego li smirivati bune po Bosni. Ubojstvo Mehmeda Sokolovića za Bosnu nije obično vezirsko ubojstvo... Eto, Rizvane, jezik za zube i pamet u glavu. Sačuvaj sebe, da bi te Bog čuvao...

— Zna li crkva da ga gonite? Da mu nisu dojavili njegovi? — pitao je Rizvaga.

— Zna. Ali ne vjerujem da bi ga oni spašavali. Mehmed Sokolović je bio familijarno vezan s popovima u Peći, pa kad su oni od nas čuli, a svratili smo kod njih, da bi njihov monah iz Lovnice mogao biti umiješan u ubojstvo, odmah su ga, pred nama, prokleli; odrekli ga se, bacili anatemu na njega. Važnije su im zasluge Mehmeda Sokolovića za njihovu patrijaršiju... Crkva mu, znači, nije dojavila, ali jeste neko drugi njegov.

To je bilo i sve što je janjičar mogao da zna.

Uhode zemljom hode. Za njima, crni konjanici promiču kroz noć. .

RADOSTI

Jutrom se pred manastirom zateklo crnilo — od ugaraka i kaluđerskih mantija.

Dim se bio razišao, prokazavši da od konaka nije ništa ostalo. Sve što je moglo izgorjeti, a sve je bilo kao luč suho, izgorjelo je.

Monaška lica bijahu bezizražajna, osim u dvojice, kojima turobnost prizora nije mogla prikriti osmijeh što im je više treperio dušom nego što se pokazivao na usnama i u očima.

Monah Spasije osjećao je neizmjernu zadovoljštinu zbog Teodosijevog smaknuća, sluteći da je samo konačni kraj mogao zadesiti bivšeg konagdžiju bivšeg konaka u rukama Rizvaginih softi. Longinov nestanak nije se doticao njegovih razmišljanja, kao što nije ni pokušavao da misli o Teodosijevoj krivnji.

Sinđel Simeon je u sebi plakao, ali od radosti, jer mu je Longinovo bjekstvo ulivalo nadu da će se mladi monah i spasiti, a ta radosna slutnja nadjačavala je bol rastanka koji je rastrzavao starog kaluđera i zbog čega nije imao snage da misli o kraju konaka i njegovog konagdžije.

Sinđel i monah su stajali jedan uz drugog. Šutjeli su o svojim radostima, premda im se ta sreća sve izrazitije ocrtavala na licu. Takvo njihovo stanje ne izmače igumanu Prohoru. Starac ih pogleda preko oka, ali se ne potrudi da oni zapaze njegov prijekor, pa nehajno izgovori:

— Ljudi i jesu satkani od suprotnosti s kojima se čitavog svog trajanja izmiruju i zavađaju.

Igumanove riječi prenuše sve monahe, ali se niko ne osjeti pogođenim i svi ih ocijeniše kao Prohorov pokušaj da se razbije tišina.

U stvari, iguman Prohor je razmišljao o obojici ljudi kojima su, pojedinačno, bili zaokupljeni Simeon i Spasije. Stojeći kraj zgarišta, Prohor se sjećao trenutka kad je u Longinovoj ćeliji odšutio na Longinovu opasku da je on, Prohor, pribirao Teodosija, pozivajući ga sebi u Papraću. Saznavši, tada, te riječi od Longina, Prohor je raščistio sa svojim sumnjičenjima: postalo mu je potpuno jasno da Teodosije nešto opasno muti, da će se iz toga izroditi nešto krupno, zbog čega bi i Longin — iako prav — mogao potpasti pod tešku krivnju, jer je bio u sprezi s Teodosijem, i da će ga ta povezanost s konagdžijom, koji ni sa kim drugim nije bio u dobrim odnosima, povući u vir iz kog nema izranjanja na površinu ni obezglavljenom tijelu. Jer, iguman Akakije bio je najširokogrudniji čovjek; njegovoj duši bile su nepojmljive sve ljudske gadosti, pa je i Teodosija prihvatio kao čovjeka za kojeg mu je bilo sasvim uobičajeno da se ponaša sasvim neobično. Prohor je, pak, uvijek i za sve ostavljao sumnju. I prije nego što bi se s nekim sreo, taj je unaprijed kod Prohora bio upola pod sumnjom, a napola prav, da bi mu pri svim kasnijim sretanjima Prohor u svojoj računici povećavao ili umanjivao sumnjičenje, sudeći i po najneprimjetnijim nijansama. Takvo svoje suđenje vodio je i sa Teodosijem, pa je u tom nestvarnom Prohorovom zapisniku Teodosije vrlo brzo, i više nego iko drugi, postao do kraja osumnjičen. Pa još kad je Longin napomenuo da Teodosije odlazi u Papraću, Prohoru je postalo jasno da se to nešto krupno počelo dešavati, čim je Teodosije pribjegao tolikoj laži, za koju mu je — da bi se prikrio — bio potreban autoritet Prohorov. Jer, niti je Teodosije dolazio Prohoru, niti bi Prohor dozvolio sebi da priziva Teodosija.

»Teodosije se, dok je lagao Longinu da meni dolazi, vjerovatno morao baviti ovime što je sada proizišlo. Moje nije bilo da tada, u Longinovoj ćeliji, nagađam na šta je sve spreman Teodosije, nisam vidovnjak, ali je meni Teodosije bio sumnjiviji nego svi ljudi zajedno. Ako nisam znao šta konagdžija sprema, a niti je i razjašnjeno šta je sve počinio i zbog

čega, ipak je ispalo najbolje što sam monaha otjerao, jer sam jedino tako mogao ispuniti amanet oca Akakija da sačuvam ikonopisca. Suprotstavljajući dvojicu Jovana, znao sam da Longin neće otrpjeti saradnju s njima. Dovodeći njih i odmažući njemu da dovrši svoje životno djelo u Lovnici, pomogao sam mu da pobjegne i da sačuva svoj goli život, koji je, ipak, vredniji. Istina, nikad više u životu neće mu se steći sve prilike koje su uticale da zrelost svog umijeća izrazi tolikom snagom, kao što je to ikonopisanjem i živopisanjem dostigao ovdje, u ovom manastiru. Ali, i nedovršeno, ovo ovdje je već najveće djelo njegovog života. Ono će nas sve nadživjeti. A, monahu Longinu je, ipak, potrebno da i sam još poživi u svom životu i da na svojoj koži iskusi radosti slave i divljenja za svoj rad. Jer, ovo njegovo u Lovnici će se raščuti. Pročuće se. Čuda se brzo razglase. Neka to i sam osjeti. Amin!«

»Ili sam ja u svemu ovome pogriješio, ali mi je Bog svjedok za poštenost namjera — da sam, svojom pameću i domišljenošću koju imam, pokušao da ostvarim amanet oca Akakija, slijedeći njegove riječi koje je meni izrekao o svojoj naklonosti prema biću i majstorstvu monaha Longina.«

Završetkom ovog razmišljanja, u sudbenoj knjizi Prohorovih misli zanavijek su bila prekrižena dva imena, jer on nije ostavljao mjesta nadi da će se ikad sresti s Teodosijem ni s Longinom, a o neživima i onima koji su možda živi ali se s njime ne susreću — Prohor nije sviđao svoje računice...

BJEŽANJE

»Bježi, Longine Moraš...«

»Kukavički je, Longine, ne smiješ bježati...«

»Moraš bježati i pobjeći. Oni ubijaju, njih nije briga, oni ništa ne pitaju, ništa ne slušaju, oni samo ubijaju, a kukavički je tako poginuti...«

»Dobro. Bježim. Evo, bježim. Ali: gdje, kome, kamo, zbog čega...«

»Pobjeći! Početi iz početka. Kao što se ikona ili kao što se freska započinje. Svaka ikona i svaka freska se uvijek moraju započeti...«

»Ali, život nije ikona, život nije freska!«

»Život jeste ikona, život jeste freska. Za mene jeste. Ja sam majstor. To je moj život. Ikonopisaću! Živopisaću! Zaboraviti se u radu!«

Pluća mu je derala svježina vazduha, ispunjenog mokrinom zbog blizine vode...

»Bože, koliko li već ovako bježim...«

»Bježim nasumice. Ne znam gdje bježim...«

»Nasumice. Nije nasumice. Znam gdje bježim. Sve vrijeme znam da bježim i znam gdje bježim...«

»Ova svježina je od Drine...«

»Ovdje, negdje, treba da je on...«

»Hakija!«

»On. Hakan. Skeledžija. Pobjednik nad Drinom. Čovjek koji uvijek ima svoju drugu obalu...«

»Druga obala. I druga obala je meni ista...«

»On! Hakan! Čovjek od blata. Vodeni čovjek.«

Valjao se po Hakanovom blatu. Padao. Puzio, pa se izdizao, pa padao, gamizao.

»Naći će me. Odajem se. Izdaje me blato...«

»Moji tragovi u blatu ...«
»Sav sam od blata!«
»Sav!«
»Čovjek je blatnjav!«
»Jeste, Hakane, čovjek je od blata ...«

Potom mu se potpuno zamračilo. Izgubio je svijest ...

Kad je progledao, vidio je da leži na pedalj od rijeke. Odozgo ga je vodom zalijevao mutavi Hamdan: iz šuplje posude lijevao je vodu po njemu ...

Longin je uzaludno dozivao tog čovjeka iznad sebe, ali bi ga još dugo prizivao da Hamdan sam od sebe ne prestade zahitati vodu, pa neočekivano zapomaga:

— Bune ... Žene ... Konji ... Rijeke .. Eno, sviće .. Opet sviće ... Bože, zašto opet rasvanjuješ ... Zašto opet noć raznoćuješ ... Zašto opet ... Zašto uvijek — dan ... Zašto ...

Longin pogleda unaokolo. Okrenu se u krug. Ni na jednoj strani nije bilo istoka.

— Mrak je. Mrak. Nije svanulo! — reče Longin s očitim olakšanjem.

— Bože, sviće! Zašto opet sviće ... — nastavljao je Hamdan.

— Skelar, gdje je? — upita Longin.

Hamdan je gledao u kaljavog čovjeka.

— Skelar, gdje je? — pitao je ponovo Longin.

— Skelani nemaju skelara! — izreče Hamdan.

— Kako to: nemaju? Kako? Skelani bez skelara? Imaju pobjednika nad Drinom, a ti meni pričaš ...

— Ja nisam skelar — reče Hamdan.

— A, ko si?

Hamdan je gledao u čudaka od blata. Hamdan je plakao.

— Ja sam budala. Hamdan, Hamdiš, Budala. Ja sam Budala. Zovu me i tako; to mi nije prezime, ali mi je kao prezime. Hamdan Budala. Drukčije me ne zovu. Imao sam i svoje prezime, ali sam ga izgubio, jer sam ćaknut, udaren u mozak. Budala sam, razumiješ li ...

— E, moj Hamdane, brate moj nerođeni, nisi ti budala!

— Jesam, jesam! Ne znaš ti. Jesam! A, Skelani, kažem ti, nemaju skelara. Ni splavara. Puni su Skelani skelara i splavara. A, opet, velim ti, nema. Otkako nestade skelara Hakana...

— Hakana?! Hakana, veliš?! — Longin je bio zaprepašćen.

— Ne pogani sobom ime njegovo. Ne pogani, pogane pogani! — obrecnu se Hamdan i riječi mu se zamračiše. Opet poče da bulazni, da pominje riječi bez veze i redosljeda: bune, vatra, krv, Drina, nebesa, djeca, konjanici, bune...

— Bože, zašto opet sviće! — urlao je Hamdan.

— Ma, nije svanulo, Hamdane, bolan ti ne bio! — pokušavao ga je Longin prizvati.

— Nije, ali hoće. Samo što nije!

— Jeste, svanuće. Hamdane, ja se predajem! — stropošta se Longin pobijeđeno.

— Ja sam se davno predao, ali: kao velim, možda neće uvijek svanuti, možda će nekad ostati noć!

— Pusti noć. Pusti dan. Pusti sve. Pričaj mi o Hakanu. Prijatelj mi je. Moj jedini prijatelj. Ako si čovjek, a jesi, Hamdane, čovjek si. Razumiješ li ti mene? Ja imam samo jednog prijatelja, samo Hakana. Bože, ubili su skelara Hakana. Bože, nije stigao da mu kažem da smo prijatelji...

Hamdan ga prekide:

— Lažeš, kaurine, lažeš kao pas, lažeš. Hakan je moj prijatelj. Moj jedini prijatelj. Hakan kaže da on ima još jednog prijatelja Ne znam ga, kaurin je, ali mu je prijatelj. Hakan ima mene i tog kaurina, a ja imam samo Hakana...

— Šta je bilo sa skelarom Hakanom?

— Nema skelara Hakana. Nema. Velim ti, nema. Nema ga, ali ću te odvesti; kad ti je toliko zapelo — odvešću te!

Longin se opet vrati svojim šutnjama. Činilo mu se da se nikad nije ovoliko izgovorio, ni narazgovarao,

kao sada s ovim Hamdanom, s kojim je razgovor uzaludan, ali se prepustio Hamdanu, kao kad se čovjek prepusti vodi da ga nosi, pa pristao za ludim Hamdanom — da ga Hamdan vodi skelaru Hakanu, iako Hamdan veli da nema skelara Hakana.

Hamdan je znao kud je čvršće, pa je i Longin za njim nabadao, ne zapadajući u blato.

Stigoše pred kuću, straćaru. Uz nju je bila upola istruhla skela. Longin ne primijeti sajlu. I kuća i skela učiniše mu se kao čudovišno vodeno zgarište; zapušteni ili napušteni, odavno.

Svitalo je.

Iz kuće je dopirala žmirkava svjetlost.

— Eto ti kuće, a velim ti da u njoj nećeš zateći skelara Hakana — kaza Hamdan, pa šmugnu za kućerak. Izgubi se. Nestade ga.

Longin odškrinu vrata.

Za lojanicom je sjedio star, prestario čovjek, više nakaza nego čovjek. Umakao je luk u so, pa se hljebom zalagao.

— Hakane, ti si! — kriknu Longin.

— Majstor! — kriknu Hakan.

Dva čovjeka stadoše jedan pored drugog skamenjeni od radosti. Pa pođoše u susret, da se pozdrave. Izgledalo je da će pozdrav biti vrlo srdačan, kao kad su se rastali kod Janje: s lijevom rukom na ramenu i sa čvrsto stisnutim desnicama, pa da se taj preplet ruku spoji u zagrljaj.

Ne bi kao kod Janje.

Tada Longin shvati Hamdana.

»Da, nema više skelara Hakana . . .«

Hakan pruži lijevu ruku za pozdrav i poljubiše se.

— Šta ćeš — izusti Hakan, kao da se pravda, premda se Longin upinjao da ne pokaže svoju preneraženost. — Šta ćeš, odsjekoše mi ruku.

— Kod Vlastenice? — ote se Longinu.

— Kod Vlastenice — klimnu Hakan. — Znao si, znači, za moju ruku?

— Znam — reče Longin, podsjećajući se hana na Kramu i Hamzavijine priče o tajnovitom gaziji.

— Izgledaš zaplašeno. Bježiš? Bježiš, je li?

— Sviće ... — započe Hakan, ali ga Longin prekide:

— Nije važno.

— Gone te?

— Nije važno.

— Uhvatiti će te?

— Nije važno. Ionako ne znam što me gone! Ni šta me sve ne goni! Ni ko me još goni ...

— Neće te uhvatiti! — zasvijetliše Hakijine oči.

— Hoće ... — reče Longin. — Hoće. Predajem se.

— Nikome se ti, majstore, nećeš predati! Nikome! Dok je druge obale, u životu nema predaje.

— Meni je isto i na drugoj obali ... — branio se Longin.

— Isto nije isto. Ja najbolje znam šta je druga obala. Počneš kao da započinješ svoj novi posao ...

— I ja sam mislio isto, Hakane, ali ne mogu, Hakane, ne mogu.

— Moraš!

— Ne mogu, Hakane, ne mogu ...

— Učini to zbog mene. I ja bih s tobom. Da ti budem pomoćnik? Živjeću uz tebe. S tobom. Zajedno ćemo živjeti.

Longin se prenu:

— Hakane, da povedemo i Hamdana!

— Sreo si Hamdana?

— Doveo me tebi.

— Znao sam ... Ako dođeš ovdje, ako se ikad budeš ovuda vraćao, znao sam da ćeš pristati da povedeš i Hamdana ... Samo, sad si zakasnio za Hamdana. On će nas naći.

— Što ga ne povedemo?

— A, što? Zato! Boji se dana, eto zašto.

— I ja se bojim dana — usprotivi se Longin.

— Ti se bojiš samo ovog dana. Kad pređemo na drugu obalu, nećeš se bojati ni njega. A, Hamdan se boji svih dana koji će doći.

— I ja se bojim svih dana koji će doći...

— Ne znam zašto tebe gone, ali te neće uhvatiti i brzo će prestati da te gone. A, taman kad bi te progonili cijelog života, a to neće, svikao bi se na takav život i živio kao progonjenik... S Hamdanom je drukčije. Ima boleščuru koja mu ne da na dan. On traži mrak, a najsrećniji bi bio da je bez očiju. Ovako, kod očiju — bez očiju. Svi misle da je budala, a ja znam šta mu je. Još zna džigit Hamzavija. On mi je rekao kako je bilo, a Hamzaviji treba vjerovati. Svugdje je sa mnom bio. Pod Vlastenicom nije, a ja da nisam bio pod Vlastenicom kad sam bio, bio bih ovdje i ne bi Hamdan zamrzio dan i ne bi sa mnom i s mojima bilo ovo što je bilo. A, možda bi i bilo; ko zna...

Osjetivši tegobu razgovora, Longin pokuša zametnuti drugu, opet tešku priču:

— Bio sam sa Hamzavijom i čuo njegovu priču o Tabhani, u hanu na Kramu.

— Tako znaš i za moju ruku?

— Tako. Pričao mi je o junaštvu čovjeka bez ruke. Hamzavija nije rekao da si to ti ali kad sam vidio da si bez ruke — shvatio sam da i ne može biti niko drugi.

— Svanjiva, majstore!

— Rijeka ima dvije obale, a ti jednu ruku. Nećemo preći.

— Svanjiva, majstore! Čuješ li horoze?! Čekao sam tebe ili rijeku. Načinio sam ovaj kućerak na ovoj obali. Da me ti nađeš ili da me rijeka s njim odnese. Ti si došao prije...

— Govori mi o svojoj nevolji...

— Kad me pogledaš, sve vidiš. To je teška priča, a mi sada nemamo vremena.

— Imamo. Vidio sam: nemaš ni sajle na istruhloj skeli.. — protivio se Longin.

— I onda je pukla.

— Onda se ne može ponoviti, Hakane. Onda je prošlo, sada je sada.

— Ne vjeruješ meni...

— Ne vjerujem ni u koga, ali tebi vjerujem...

NITI

Izblijedjela noć razotkrila je neprovidno jutro. Nad Drinom su se vukle magle, pa se sustizale i sve poprimalo dnevnu nevidicu.

Takva turobnost zore izmami radostan titraj na Hakanovom licu:

— Vidik se uskoro neće razbistriti. Tvoja mantija ostaće nevidljiva prozorima na skelanskim kućama. Do vedrine — bićemo daleko odavde!

Skelarove kretnje su, ipak, iskazivale žurbu da se što prije otisne pohabana skela, koja je, bez sajle, predstavljala više splav nego skelu, i ulivala još jadnije povjerenje da će koristiti namjeri.

Monah je slijedio skelarove postupke, nastojeći da bude od pomoći, ali uvidje da samo usporava radnje. Zato se Longinu učini da će biti od veće koristi ukoliko prekine mučninu šutnje i razgovori Hakana, pogotovo što je imao šta reći i želio iznaći razrješenja svojim mislima:

— Hamzavija mi je, u hanu na Kramu, pričao svašta. Nadugo i naširoko. Kao da mu je pričanje važnije od svega. To mi je bilo čudno. Smatrao sam da je Hamzavija čovjek od djela, a o takvima se — sama od sebe — svakakva pričanja prenose . . .

Hakan, doista, pokaza spremnost za razgovor:

— Baš ti je izgledalo da mu je pričanje najvažnije?

— Baš.

— Hamzaviji je, odavno, najvažnije da prkosi! — — odreče Hakan.

— Ali, on je govorio nezaustavljivo, kao da mu život nije zavisio o tom govorenju, jer je kadija iz

Vlastenice — i to svakog trena, pošto se govorenje odužilo — mogao stići s potjerom kakvoj se ni Hamzavija ne bi mogao oduprijeti. Kao o koncu, život mu je visio o tom govorenju...

— Eto — kaza Hakan. — Sam si ispravno zaključio: Hamzavija je s tim pričanjem na Kramu bio baš ono što on i jeste — prkosnik!

Uzgred učestvujući u razgovoru, Hakan je — uprkos najočiglednijim protivnostima — spretno pripravljao skelu. Istovremeno, Longin je uspijevao da povezuje dotad nerazjašnjive misli, pa je žurio da što više kaže i sazna:

— Hamzavija je s najviše žara pričao o tebi. Kažem ti, čim sam te maločas ugledao, shvatio sam da je o tebi govorio. I da mi to Hamdan nije nagovijestio, shvatio bih da si ti gazija iz Tabhane. Shvatio bih da taj možeš biti samo ti i da te Tabhana nije tjelesno obilježila.

— Gazija? — izreče Hakan s ljutnjom. — Gazija, kažeš. E, majstore, majstore... Pusti se razmišljanja o junakovanju i sjeti se Hamdanovog bulažnjenja, što ti reče — nagovještaja. Znam ja šta Hamdan govori: da Skelani nemaju skelara. To je ostalo od mog junaštva: da Skelani ostanu bez skelara, a ja da sam živ, živim. Samo je to ostalo od Hamzavijine priče o tom gaziji iz Tabhane: Hamdanovo istinito bulažnjenje. Ali, vara se i Hamdan. Vara... Kad naveče ovdje ne zatekne ni skele ni mene, uvjeriće se. Hoće...

Skelar Hakija zašuti. Kao da svojim tvrdim zubima zagrize po svojim riječima, zašuti.

Longinu se učini da na skelarovom čelu izroni nova bora, pa osjeti skelarovu tišinu, sam šuteći svoju srdnju što je — pod naletom radosti zbog susreta s Hakanom i u munjevitom prisjećanju svega što mu se dešavalo od njihovog prvog viđenja i vodilo ga opet u susret Hakanu — u zao tren nadvladao svoj zazor od riječi, postavši razgovorljiv baš kad ne treba.

Neizvješteni pričalac Longin se uzmuca i zaplete u riječima, sve dok mu se pomisao na Hamdana ne

učini spasonosnom, ali i razložnom uz riječi koje su navirale:

— Ovaj susret s tobom — započe ohrabreni Longin — razjašnjava mi i Hamzaviju i Hamzavijinu priču o gaziji iz Tabhane. Susret s tobom i s Hamdanom razjasnio mi je, unekoliko, i Hamdana; kad sam ga vidio i kad sam ga čuo, slutio sam ko bi morao biti Hamdan. Zato sam ti pomenuo Hamdana i predložio da i njeg povedemo. Osjećao sam da ti je prisan...

— Jeste — trže se Hakan. — Jeste, pomenuo si Hamdana, a ja sam, obradovan takvim tvojim pominjanjem, smetnuo s uma da upitam šta znaš o Hamdanu, i otkud da išta znaš.

— Ono što znam, mnogo je i dovoljno vlasteničkom kadiji i janjičarima — da im svjedoči protiv tebe, ali ja želim da znam više. Hamzavija je, u hanu, pomenuo da samo on i još jedan znaju ko je gazija iz Tabhane. Ali, Hamzavija je najodlučnije, od riječi do riječi, rekao je da je siguran u povjerljivost tog čovjeka, rekao je da je taj nesrećnik, da mu se razum samo nakratko bistri, ali da nema sile koja bi ga natjerala da postane izdajica. Po tome i po ovome što sam u Skelanima doživio, znam mnogo o Hamdanu, ali ne znam najvažnije: razloge Hamzavijinom uvjerenju i ponašanju. Jer, raspričani Hamzavija je zašutio pri pominjanju tajanstvenog nesrećnika. Nije o njemu ni rekao mnogo, ali je baš tada, baš kad ga je pomenuo, prestao govoriti. A, činilo se da će Hamzavija još dugo govoriti i da njegovo govorenje ništa ne može zaustaviti...

Hakan nije odgovarao. Sklanjao je oči, iako se Longin trudio da se — kao nekad na otkinutoj skeli — zagleda u njegove oči.

Ali, Longin je bio uporan:

— Zašto je Hamzavija zašutio pri svojoj pomisli na Hamdana? Hamzavija najbolje zna da je svijet prepun nesrećnika, a Hamdan je, niko drugi, taj nesrećnik iz Hamzavijinog pominjanja. Zašto? Morao je postojati prejak razlog, neka najčvršća spona s Hamdanom; Hamzavijina, a možda i tvoja...

— Eh, zašto; zašto... — otpuhnu Hakan. — Pričao sam ti o Hamdanu...

— Rekao si mi za njegovu bolest, ali nisi rekao zašto Hamdan priziva vječnu tamu. Kazao si da Hamzavija zna šta je Hamdanu, da je Hamzavija i tebi rekao, i to si mi kazao. Ali, ko zna gdje je sada Hamzavija, a ti si ovdje...

— Znači, ne znaš gdje bi mogao biti Hamzavija? — zapita Hakan, trudeći se da pitanje zazvuči nehajno.

— Ah, Hamzavija kao Hamzavija .. Pričaj mi o Hamdanu... A, Hamzavija, on nekud luta, ali će se znati izvući; za njeg je lako. Pričaj mi o Hamdanu!

— Šta, kažeš: Hamzavija nekud luta, ali će se znati izvući? — opet se Hakan trudio da njegovo pitanje izgleda nezainteresovano.

— Jeste, za njeg je lako... Hvalio se vlasteničkom kadiji da će ubiti Velikog Vezira. I meni je tu zamisao obrazložio. Zato se možda i zaputio u Carigrad, ali ja vjerujem da nije: daleko je Carigrad, a ubojstvo samog vezira neostvarivo... Proći će crne misli Hamzaviju. Ne treba se za njeg bojati... Pričaj mi o Hamdanu!

— Pričaću ti! — kaza Hakan, konačno obradovan saznanjem da Longin uistinu ne zna šta se dogodilo u Carigradu i da još ne može ni pomisliti da ga je prisnost susreta s Hamzavijom mogla svrstati među osumnjičene za krupno ubojstvo.

... Skelar je takvu svoju pretpostavku temeljio na četiri odveć uočljiva dokaza. Prvo, po zaplašenoj Longinovoj pojavi, kad je krajem noći banuo u njegovu kućicu. Drugo, što je čvrsto vjerovao u Longinovu iskrenost, pa i u to da monah ne zna zašto ga gone. Treće, po Longinovom priznanju da se na najnetajnijem mjestu — u hanu — prokazao kao Hamzavijin povjerljiv prijatelj. A, ta tri dokaza naslanjala su se na četvrti, na istinu koju je Hakan — početkom iste ove noći — čuo na svojoj skeli, kad je prevezao janjičare koje je vodio Teodosije. Četvrti i glavni dokaz uslijedio je neočekivano. Taman kad je, pred ve-

će, Hakan namjeravao da — pošto je čitav dan iščekivao putnike — skelu vrati na bosansku stranu, banuli su janjičari. Njihov predvodnik se začudio otkud jednoruk skelar i to pitanje uputio čovjeku kojeg je oslovio Teodosijem. Upitani je odlučno odrekao svoju upućenost, premda je Hakan pretpostavljao da laže, jer je on Teodosija poznavao po Hamzavijinom pričanju, pa je vjerovao da je Hamzavija pričao Teodosiju o njemu, kao što je bilo mogućno i to da Teodosije njegovu jednorukost poveže s događajem u Tabhani, jer je za taj događaj morao čuti. Potom su, na skeli, janjičari pomenuli i ubojstvo u Carigradu i počinioca ubojstva, a kad su se prevezli na bosansku stranu — glavni janjičar je presjekao sajlu: »Čuo si šta se desilo u Carigradu; zato zasad niko ne smije napuštati bosanski ejalet, a tvoja skela je ionako zapuštena pa se zabavi njenom opravkom« . . .

Odmjeravajući dokaze svoje pretpostavke da Longin ne zna šta je Hamzavija počinio, i pogotovo da i ne sluti o vlastitoj krivnji, Hakan je odlučnim uporima motke uspio odgurnuti drveno plovilo od obale.

Privedena na udar toku vode, time i pretvorena u splav — skela zaškriplje i prepusti se Drini.

Longin ne bi zatečen; samo se raskorači, ne bi li uskladio ravnotežu.

Obojica putnika pošutješe, pa Hakan progovori:

— Dobro — kaza Hakan, rasterećen moranju da na Longinova pleća svali, odjednom, okrutne istine o posljedicama Hamzavijinog usuda i o usudu svoje porodice. — Dobro pričaću ti o Hamdanu. Sve ću ti ispričati . . .

I, Hakan započe govoriti o Hamdanovom životu, svjestan da će lakše otrpjeti svoju tegobu — neraskidivo povezanu s pričom o Hamdanu — nego li da Longinu, pominjanjem Hamzavijinog ubojstva, počne rasplitati tu neraspletivu nit, koja se — a to Hakan uopšte nije znao — nadovezala na ostale mnogobrojne paučinaste niti što su se čvrsto splele oko monaha i ta ga mreža, eto, okovala, načinivši od njeg potpunog progonjenika.

— Između Sušice i Tare, Drina je usjekla svoju najdublju klisuru... — započinjao je skelar pričanje o Hamdanu, a ispod pričaoca i slušaoca tekla je Drina i svojim muklim hukom razarala riječi...

HAMDAN

Između Sušice i Tare Drina je usjekla svoju najdublju sutjesku. Klisura je s bosanske strane sva kamenita, turobna i strmoglava. S vrha, kad se zagleda, i pogledu treba dosta dok ne stigne da ugleda rijeku pod sobom. Međutim, Drina se odavde rijetko vidi; samo za beskišnih ljeta i samo oko podne. U ostala doba dana i godine sutjeska je ispunjena bjelilom magle; gusta je kao tijesto.

Zbog te magle seljake iz Klisure zadirkuju da skaču u kanjon misleći da skaču u pamuk. Doduše jedan Klisura iz Klisure je tako i nestao u magli. Bio maglen dan, kao stvoren za krađu šume, pa nekoliko Klisura krenulo da posiječe dvije tise nizvodno od sela. Odavno im zapele za oko. Liticom vodi prečac, pa su se njime namjerili. Ali, bilo je toliko magleno da Klisure, koji su znali svaku stopu terena, počeše nagađati gdje je puteljak. Najsamouvjereniji bijaše neki Raško Klisura. Reče Raško ostaloj trojici rođaka da će on krenuti udesno, da će pjevati, a oni neka idu za njegovim pjevanjem. Tako i bi: krenu Raško, ali taman što Raško zapjeva i načini nekoliko koraka — nestade Raška i prestade tek započeta Raškova pjesma... Propao u maglu, kao kroz pamuk.

Klisure su vrletno, ali bogato selo. Žive od svega i svačega, najviše od šverca, jer preprodaju duhan na drugoj strani rijeke, a otuda donose i prodaju basmu i svilu. I bogzna šta još preprodaju, jer im se, na njihovim bogazama, ukraj ne može stati.

Iz familije Klisura je i ludi Hamdan. On se odbio od kuće, koliko je bio i protjeran. Nije mogao da bude vičan rođačkim marifetlucima, a ni oprezne Klisure ne vole budale. Budale su poštene, mogu uvijek

prokazati. Zato su Hamdanu otvorili kovačnicu u Skelanima, jer u Skelanima nema Cigana, pa nema ni kovača, a uvijek ima karavana koji prelaze Drinu na skelama, tamo ili ovamo, i uvijek ima obosilih konja. Pa, i Hamdanu da je dobro, a i Klisurama da nije na smetnji.

Seljaci iz Skelana, zaviseći od naravi Drine, redom su udovoljavali svim sujevjerjima, pa nisu odbili ni ludog Hamdana, ali ga nisu ni prihvatili. Dočekali su ga s tihim prezirom, iz čega je zračila odbojnost i mnoge smicalice. Jedino je skelar Hakan prihvatio Hamdana.

Nekako u isto vrijeme, Hakanov stari otac Behaija smirio je zauvijek u sebi svoju sipljivost, pa je Hakan, po očevoj smrti, riješio da prekine dugovjeku porodičnu tradiciju — da se samo iz njihove kuće živi s one strane Drine, dok su ostalih Skelanjana kuće i čeljad u njima na bosanskoj strani. Zbog nečega, nekog inata, prkosa, svađe, čega li, uglavnom: zbog nečeg davno zaboravljenog, pradjed ili šukundjed Hakanov naselio se na suprotnoj obali. Tako je i Hakan odrastao u toj kući na osami, ali nije htio da se isto desi i njegovoj djeci, pa je otkupio kućerak koji je služio begovima Borogovićima za uskladištavanje otkupljenih suhih šljiva i ljekovitog bilja, pa tu smjesti ženu i dječurliju.

Kućerak je bio uza samu Drinu, stotinjak metara ispod ostalih skelanskih kuća, smještenih na uzvisini i sigurnih da ih Drina ne može dosegnuti, pa makar nadošla kako nikad neće nadoći

Namislio je Hakan da s proljeća gradi, iz temelja, novu kuću.

Borogovića magacin bio je pretijesan, pa je sam Hakan ostao u obarahiji na drugoj obali, da čeljadi bez njega bude manje tijesno. Ni Hakan nije ostao sam, nego je, tada, prihvatio Hamdanovu kovačnicu i samog Hamdana.

Ponekad bi Hamdan, a to je činio uglavnom Hakan, potkovao ponekog konja iz karavana, češće je Hamdan pomogao Hakanu oko skele, pa je tako ludi

Hamdan živio od skelara i uz skelara, i bio srećan i mnogo manje lud čovjek nego što je kad je u društvu s više ljudi.

Kad derviši iz Konjević-Polja, dobrim parama, dizaše vojsku po Birču — da idu u odmazdu i svete se Velikom Veziru, s njima ode i skelar Hakan: zbog obećane nagrade i zbog promjene; novac mu je trebao jer skelom nije stizao sva dječija usta začepiti hljebom, a i da novu kuću započne; promjena mu je trebala da se bar nakratko odmori od Drine, ali i da se iskuša u ratu, hiru koji je moćniji od rijeke.

Htio je i Hamdan za njim, ali ne dadoše derviši, ne dadoše Klisure, a ni Hakan. Derviši su birali ponajbolje, ali i najpouzdanije, jer su svoju vojsku spremali u potaji, pa im Hamdan nije odgovarao. Klisure se usprotiviše — da im se prezime ne pogani u poslovima kojima se na Carevinu napada, pogotovo što su derviške pobune smatrali propalom stvari. Hakan odbi Hamdana riječima da bi uludo glavu izgubio, a da će se on, Hakan, naratovati za dvojicu, pa toliko i novca steći.

Tako Hamdan ostade u kovačnici, u staroj kući skelara Hakana, iščekujući prijateljev povratak. I, već se bio dobro načekao, kad se na Drini proču o porazu derviške vojske i odmazdi Vezirove vojske. Stigoše i glasovi o potpunom razbijanju pobune i pomoru pod Vlastenicom . . .

U Skelanima se slutilo da je i Hakan s derviškom vojskom, ali Skelanjani nisu bili sigurni u takvu pretpostavku, pa nisu ni donosili svoj sud o učestvovanju svog mještanina u buni protiv Osmanlijske Carevine. Njihovo rezervisano držanje bilo je sasvim dovoljno i ludom Hamdanu da se kod Skelanjana ne raspituje o pojedinostima krvavog razračunavanja. Iz govorenja rijetkih namjernika moglo se jedino razabrati da je pobuna ugušena. Uglavnom, Hamdan je sebi stvorio dvije jedino moguće pretpostavke: ili će brzo doći Hakan ili će biti brža obavijest da Hakan nikad neće doći.

U takvom čekanju prođe još jedan dan i nastupi noć . .

Zanoća se tiho. Reklo bi se, kao u najljepšoj priči. I, dugo je trajala tišina drinske večeri, kadra da unjiše u san i najvećeg noćobdiju zloslutnika, dok se takva noć ne raspuče kao srča, kao kad džam na pendžeru cikne. Najednom nestade sve blagostanje i nastade kijametska noć: iza ponoći, u gluho doba, zapucaše gromovi, pa umuknuše, ali se nebesa otvoriše i zaždi kišurina kako nikad nije.

U Skelanima su spavali, kao zaklani. Samo je bio budan, na drugoj strani rijeke, Hamdan. On ionako nije bio kakav na snu, a još je tih dana, čekajući Hakana ili vijesti o njemu, spavao potpuno na oprezu. Kad su gromovi počeli raspaljivati i kad je za njima pljusnula kiša, Hamdan je bio potpuno razbuđen. Prva misao u glavi ludog Hamdana bila je da je došao smak svijeta, a potom se sjetio Hakanovog kućerka, sa Hakanovom ženom i djecom, uza samu drugu obalu.

Drina je bjesnjela i sve odnosila...

Kad je Hamdan istrčao iz kovačnice, skele nije bilo na njenom mjestu. Drina ju je odvezala i tresnula o obalu, pa je stajala izlomljena i nasukana. Hamdan je počeo da viče, ne bi li nadjačao huk Drine i kiše, i dozvao Skelanjane, pa je palio baklje, a kiša i Drina ih gasile. Dernjao se iz sveg glasa, gromovito, kako to samo mogu ljudi poremećenog uma. Dozivao je ljude. Prizivao zoru, da počne da svanjava, da se neko u Skelanima razbudi i da se sjeti kuće na obali sa Hakanovom čeljadi i ženom. Psovao je konjanike, vezire, vatru, derviše, nebesa, bune, krv, krvnike, zvao djecu, prizivao Hakana, prizivao svitanje, molio Boga da prođe ova noć, da se počne razdanjivati, pa psovao i boga. .

Kad se počelo razdanjivati, drugu obalu je razaznao po skelanskim kućama; stajale su, nepromijenjene i nedokučive, na uzvisini; izgledalo je da ljudi u njima i dalje spavaju. Dolje, ispod njihovih kuća, gdje je ranije bila obala, bila je razlivena Drina. Nije bilo Hakanove kuće.

Odnijela Drina.

Kad je to vidio, Hamdan nije mogao dalje da gleda. U njegovoj mračnoj svijesti ugnijezdila se misao o najmračnijoj odluci — da sebi uskrati vid jer se svačega nagledao i uvjeravao se da su oči zao i suvišan svjedok čovjekove nemoći. Čak i kad je, na trenutke, zaboravljao tragediju Hakanove porodice ili se dešavalo da mu se um potpuno razbistri — svega ga je ispunjavala misao o osljepljivanju, i on je od tog konačnog čina očekivao izbavljenje iz svojih muka.

Zaokupljen takvom odlukom, Hamdan uopšte nije zapazio Hamzavijino prisustvo.

Hamzavija je u Hakanov kućerak došao slijedećeg sumraka — na viđenje i da se pozdravi s Hakanom pred svoj put u Carigrad, ne znajući da je Hakan — u kratkom razmaku — doživio i drugu ličnu veliku nevolju. Zatekao je samo Hamdana kako na kovačkom ognjištu raspiruje vatru, pa zuri u plamen, a kad plamen zgasne — opet ga je raspuhivao, pa zurio.

Hamzaviji nije bilo od koristi da takvog Hamdana raspituje o Hakanu. Jedino je zaključivao da ama baš ništa, nikakav trag, ne ukazuje da se Hakan vratio u Skelane, što je jedino moglo značiti da se, uz put, kod nekog sklonio, dok ne preboli tešku ranu iz Tabhane.

Hamzavija je znao šta se Hakanu desilo pošto je još iste noći obaviješten o pomoru u Tabhani, pa je, već narednog jutra, i sam bio u Tabhani — da se lično uvjeri i da od seljaka dozna kako se sve zbilo. Tako je saznao i šta je Hakan učinio, ali se i uvjerio da Hakana nema među ubijenima, pa se Hamzavija iz Tabhane zaputio u Skelane, smatrajući nezamislivim da se ne vidi sa svojim posljednjim askerom iz posljednje derviške pobune.

Uvidjevši da Hakan nije dospio u Skelane, Hamzavija je premetao u sjećanju jatake i ostala pogodna mjesta gdje se mogao prikriti, s namjerom da ga pronađe. Utom se zanoćalo i Hamdanu se, nakratko,

povratila svjesnost, ali i dovoljno dugo da stigne Hamzaviji ispripovijedati sav doživljaj prethodne noći u Skelanima.

— Hakan je gazija, pretrpjeće! — kazao je Hamzavija i, iste noći, otišao — još zamračeniji u svojem mrklom naumu da ubije vezira Sokolovića. .

PJESMA

Kad se Hamdan, dokrajčen viješću o Hakanovom konačnom usudu i gonjen svojim prezirom prema dnevnoj svjetlosti, oslijepio kovačkim žaračem i kad je malo prizdravio, Klisure su se smilovali i, bojeći se prokletstva zbog vlastitog bogalja: ludog i ćoravog, doveli ga u selo.

Nije im mogao biti na smetnji, jer ništa od njihovih rabota nije ni mogao vidjeti, a da bi se okoristili — nabavili su Hamdanu saz: da im svira i da im pjeva.

Hamdan je bio tužan i nikako nije htio ni svirati ni pjevati.

Onda su Hamdana doveli pred najstarijeg Klisuru, pred Muriza, glavu sela i cijele familije. Muriz je rekao Hamdanu da se ne treba bojati, da je on njihova krv, klisurska, a da će i njemu samome biti bolje ako nešto radi.

— Za svirku i pjesmu — rekao je Muriz Klisura — ne treba pamet i ne treba vid, a kad je čovjek u dobroj snazi i u dobrom zdravlju: valja mu i da živi, a kad već živi: valja mu i da se nečim bavi.

Muriz je pošutio, pa blago i zapovjedno dorekao:

— Druge ti nema!

Nakon Murizove presude Hamdan uze saz. Dva dana ga je prevrtao po rukama. Nije pipao žice i nije puštao glasa. Trećeg dana ču se svirka, a za svirkom i pjesma. Pjevao je, uz prekide i ponavljanja, o Drini i dvojici prijatelja, s kojima se nikad neće sastati, jer je jednog odnijela Drina.

Pjevao je samo tu pjesmu. Hamdan nije pjevao vesele pjesme, ni razuzdane pjesme, ali je pjevao, što

je Muriz Klisura i bio preporučio i tražio od Hamdana, pa Hamdanu niko nije smio prigovoriti, premda su Klisure bili kivni.

— Kod svirača, bez svirača. Kod pjevača, bez pjevača. Jebeš takvu svirku i jebeš takvu pjesmu! — govorili su.

Isto tako, Muriz Klisura, koji je o svemu u tančine obavještavan, znao je ono što je i Hamdan doznao: šta se desilo one noći na skeli kad su skelar Hakan i slikar Longin pošli preko Drine.

Muriz Klisura je shvatao ko bi iz Hamdanove pjesme morao da bude — ko, od dvojice s te skele ka drugoj obali.

Ostali Klisure nisu ni naslućivali da pjesma ima značenja o stvarnim ljudima, o jednom koji je postojao i o slikaru koji, negdje, još postoji, a i da su znali — smatrali bi to krajnje nevažnim...

BILJEŠKA O AUTORU

ISNAM TALJIĆ rođen je 1954. godine u Vlasenici, gdje živi i radi kao dopisnik »Oslobođenja«.

Uz novinarsko stvaralaštvo, književnim radom, prevashodno proznim, bavi se od 1973. godine, kad mu je na konkursu »Oslobođenja« otkupljena prvonapisana priča. Kratke priče su mu otkupljivane i nagrađivane na deset različitih konkursa, na kojima je dobio i četiri prve nagrade. Dobitnik je prve nagrade na konkursu »Zija Dizdarević« 1983. godine.

Taljić ima pripremljenu zbirku kratkih priča. Kod izdavača mu je prihvaćena knjiga reportaža »Čovjek koji popravlja vrijeme.« Oprobao se i kao dramski pisac.

Isnam Taljić
PROGONJENIK I BOGORODICA

1984.

Izdavač
SOUR »Veselin Masleša«,
IRO »Sarajevo«,
OO Izdavačka djelatnost,
Sarajevo

Za izdavača
Radoslav Mijatović

Recenzenti:
Dževad Karahasan
Željko Ivanković

Lektor
Dušanka Starović

Tehnički urednik
Salih Ahmethodžić, graf. inž.

Likovni urednik
Dino Malović

Korektor
Emir Sultanović

Štampa
NIGRO »Glas«, Banja Luka

Tiraž: 1000 primjeraka

Štampano uz finansijsku pomoć SIZ-a za izdavačku i bibliotečku djelatnost BiH

SAVREMENA DOMAĆA KNJIŽEVNOST
— *novija izdanja proze* —

Dževad Karahasan
KRALJEVSKE LEGENDE

Risto Trifković
SARAJEVSKA FUGA

Vitomir Lukić
SEANSA

Milosav Popadić
KNJIGA O ŽRVNJU

Muhamed Kondžić
SILICIJUMFRONT

Nedo Šipovac
MRENA

Detko Petrov
ŽIVETI ISPRAVNO

Ranko Risojević
PRIČE IZ NOVINA

Džemaludin Alić
ZAMKA ZA ISHAKA LEDINU

Marijan Matković
STOPE NA STAZI

Nedžad Ibrišimović
UGURSUZ — novo izdanje

Mirko Marjanović
BRAĆA

Nenad Ešpek
MORE TIŠINE

Rusmir Mahmutćehajić
KRV I TINTA

Irfan Horozović
KARTA VREMENA

Jovan Lubardić
PASIJA PO IVANU

Dizajn M. Kolobarić